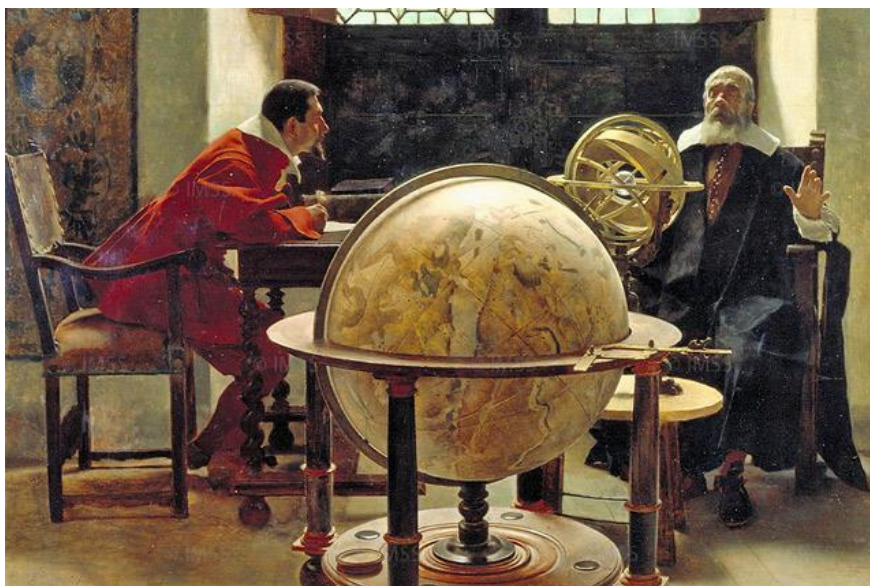

**Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА НАУКИ:
ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ**

Збірник наукових праць
*(За матеріалами VIII Всеукраїнської
науково-теоретичної конференції
від 18 травня 2023 року)*

Житомир – 2023

Міністерство освіти і науки України

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Кафедра філософії та політології

Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова (м. Вінниця)

Кафедра філософії та суспільних наук

Рівненський державний гуманітарний університет

Кафедра філософії

Соціологічна асоціація України

Житомирське відділення

Українська асоціація релігієзнавців

Житомирське відділення

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА НАУКИ: ВИКЛИКИ
СЬОГОДЕННЯ**

Збірник наукових праць

*(За матеріалами VIII Всеукраїнської науково-теоретичної конференції
від 18 травня 2023 року)*

Житомир – 2023

УДК 101.1+168.5

А-43

*Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка,
протокол № 13 від 29 червня 2023 р.*

Редакційна колегія:

Олег Соколовський, доктор філософських наук, професор;
Наталія Ковтун, доктор філософських наук, професор;
Микола Козловець, доктор філософських наук, професор;
Оксана Чаплінська, кандидат філософських наук, доцент кафедри.

Рецензенти:

Ірина ПАНЧУК, доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету;
Вадим СЛЮСАР, доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософсько-історичних студій та масових комунікацій Державного університету "Житомирська політехніка";
Вікторія МЕЛЬНИЧУК, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Поліського національного університету (м. Житомир).

А 43 Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення: зб. наук. праць / за ред. О. Л. Соколовського. Житомир: Видавничий центр ЖДУ імені Івана Франка, 2023. 188 с.

ISBN

У збірнику вміщено статті та тези доповідей учасників VIII Всеукраїнської науково-теоретичної конференції "Актуальні проблеми філософії і науки: виклики сьогодення". У матеріалах авторів акцентовано на фундаментальних проблемах сучасної філософії та науки, особливостях розвитку гуманітарних наук у контексті посилення соціальної транзитивності та глобалізаційних процесів, філософському осмисленні сучасного соціокультурного простору, проблемах пізнання й освіти, філософській рефлексії особистості, гуманітарних аспектах розвитку техносфери та інших актуальних філософських проблемах сучасності.

Автори матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність наданої в доповідях інформації й точність наведених цитат. Думка автора не завжди може збігатися з позицією редколегії.

Збірник адресовано науковцям, викладачам, студентам, усім зацікавленим філософськими дослідженнями проблем сучасної цивілізації.

ISBN

© Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2023
© Автори

ЗМІСТ

1. ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКА КЛАСИКА : РЕЦЕПЦІЇ ТА СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Бобело В. Суспільно значимий потенціал історичної науки під час війни.....	5-9
Вербова Р. Персоналістський вимір ідентичності у творчості Василя Стуса.....	10-11
Калач Д. Філософія та медицина в Стародавній Греції	12-15
Чаплінська О. Декілька міркувань про філософію мови В. Бен'яміна	16-17
Крапивник Т. Культура й ідентичність скіфів у романі В. Чемериса "Ольвія".....	18-21
Малярчук Р. Модель сучасного дисциплінарного суспільства в праці Мішеля Фуко "Наглядати й карати. Народження в'язниці".....	21-23
Мисько К. Художня інтерпретація біблійного образу Месії в драматичній поемі "Одержима" Лесі Українки.....	24-27
Старчук Є. Смерть як гранична ситуація.....	27-29
Чернуха В. Наратологічна рецепція модерністичної прози в сучасних українських літературознавчих студіях.....	29-32

2. ЛЮДСЬКЕ БУТТЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ТРАНЗИТИВНОСТІ: ВІД ГУМАНІЗМУ ДО ТРАНСГУМАНІЗМУ

Вергелес К., Куліш П. "Темна антропологія" – від спротиву реальності до доброго життя... ..	33-36
Ковтун Н., Ковтун Ю. Дегуманізація образу українців у російській пропаганді (на прикладі дописів у Telegram Дмитрія Медведєва).....	36-39
Требін М. Війна як глобальна загроза існуванню людства у ХХІ столітті.....	40-43
Коваленко О.	

Дослідження реінтеграції внутрішньо переміщених осіб як соціокультурна проблема.....	43-45
Мельничук М.	
Символізм та образність у відеоігровій культурі.....	45-48
Зембицький Є.	
Утрата сенсу життя як сутнісна ознака соціальної деструктивності...	48-54
Огороднійчук Ю.	
Формування національної ідентичності в Україні під впливом трансформаційних процесів.....	54-58
Кос Т.	
Образи дітей у прозі Євгена Концевича: переживання самотності...	58-60
Чаплінський Р.	
Буття людини: випробування грою.....	61-63

3. АНАЛІТИКА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ ТА СОЦІОГУМАНІТАРНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

Козловець М.	
Ідеологеми повномасштабної війни росії проти України.....	64-70
Горохова Л., Горохова А.	
Адміністративно-територіальний устрій Польщі.....	70-73
Ратушняк І., Сафарова Г.	
Історики та російсько-українська війна.....	73-76
Башманівський Д.	
Використання військово-патріотичної тематики в рекламі під час широкомасштабної російської агресії: моральні аспекти.....	76-79
Гарбар Д.	
Руйнування відчуття справедливості в умовах російсько-української війни.....	79-82
Дрозд Б.	
Проблема вибору та відповідальності в контексті дослідження відчуження в епоху постіндустріалізму.....	82-87
Самойленко Д.	
Соціальні практики транслінгвізму в глобалізованому світі.....	87-90
Дроботько Т.	
Особливості й тенденції розвитку партійної системи України, що сформувалася після виборів 2019 р.....	90-93
Миколок Г.	

Вплив російсько-української війни на природу та клімат.....	93-96
Повишена Д.	
Політико-соціальні аспекти російсько-української гібридної війни у 2014-2022 рр.....	96-101
Ткачук А.	
Формування громадянсько-патріотичного світогляду студентської молоді.....	101-105
Шаціло К.	
Вступ України до НАТО: стан та перспективи.....	105-108

4. АНАЛІТИКА РЕЛІГІЙНИХ ПРОЦЕСІВ. РЕЛІГІЯ І ЦЕРКВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Dr Tomasz Dekert

Polski autokefaliczny kościół prawosławny wobec agresji rosyj na ukrainę i ukraińskich uchodźców wojennych.....	109-114
Павленко П.	
Християнство у вирі глобалізаційних процесів сучасності. "Теологія процвітання" як вияв модернізації християнського віровчення.....	114-116
Соколовський О., Соколовська М.	
Інституалізація служби військового капеланства Збройних Сил України.....	116-119
Филипович Л.	
Що і як мають досліджувати українські релігієзнавці в часи війни...	120-125
Кобетяк А.	
Роль православної церкви в російсько-українській війні.....	125-130
Заєць Д.	
Чудо як елемент релігійної свідомості.....	130-132
Лавренюк В.	
Сотеріологічні погляди Фрідріха Шлеєрмахера.....	132-134
Ситайло Ю.	
Вплив етатизму на релігійне вчення та політичну ідеологію.....	135-139
Шпакович В.	
Концепція досконалості в контексті православної антропології.....	139-142
Дягіль О.	
Методологічні засади аналізу релігійних конфліктів.....	142-145
Янішевський О.	
Трансформація світоглядних установок людини в умовах війни.....	146-149

5. СВИТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ ОСВІТНЬОЇ ТА ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИТУАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Абрамович Н.

Лінгвістичний аналіз художнього тексту на уроках української літератури в старшій школі..... 150-153

Біленька Л.

Жанрово-стильові особливості ретродетективів Юрія Винничука (на прикладі роману "Нічний репортер")..... 153-156

Богданова Е.

Фантастика Анджея Піліп'юка: соціально-політичний аспект..... 156-159

Борисюк О.

Структура медіапростору та шляхи формування освітніх конструктивів у літературному просторі..... 159-162

Виговська К.

Важливість вивчення діалектної лексики на уроках української мови..... 162-165

Грищук В.

Трансформація методики вивчення філософії в умовах дистанційного навчання..... 165-167

Лубківська Є.

Образ Козака Мамає в романі О. Ільченка "Козацькому роду нема переводу, або ж мамає і чужа молодиця": інтермедіальний аспект.. 167-169

Макалюк М.

Аналіз художнього твору за допомогою культурологічного підходу старшокласниками з використанням технологій дистанційного навчання..... 170-177

Малишко О.

Жанр хоррору: соціальний контекст..... 177-179

Степушенко О.

Модель формування риторичної компетентності в процесі навчання 170-182

Хаустович К.А.

Актуальність використання лінгвістичного проєкту на уроках української мови..... 183-185

Хоменко М.

Духовно-моральне виховання учнів початкової школи..... 185-188

1. ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКА КЛАСИКА: РЕЦЕПЦІ ТА СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Вадим Бобело,
*викладач кафедри філософії та суспільних наук
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова*

СУСПІЛЬНО ЗНАЧИМИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Дата 24 лютого 2022 року стала знаковою в найновішій історії України. Саме їй судилося виступити певним водорозділом для масової свідомості українців: врешті прийшло чітке розуміння, що в Україну завітала війна, чого не сталося ні 20 лютого 2014 р. (початок анексії Криму), ні 12 квітня 2014 р. (початок російської інтервенції на територію Донецької та Луганської областей). Не змогли переконати суспільство й загальні втрати силових структур у період 2014-2021 рр. в майже 4,5 тис. чол. [4].

Відкрита збройна агресія рф проти нашої країни призвела до втрати територій, людських жертв (як серед військових, так і серед цивільних), руйнацій, економічного спаду, міграції населення. Маса пройшли й проходять адаптивний чи дезадаптивний процеси. Сьогодні більшість українців нарешті усвідомили, що війна фактично є певним виразом геноциду рф проти нашого народу й ведеться конкретно проти українців та української культури як окремого самоцінного явища і є протяжною в часі (ведеться з перервами від XII століття в тій чи тій формах).

Україні, українському суспільству й усім його складовим, зокрема й соціальним інститутам, довелося пристосовуватися до життя в умовах війни. Не стали винятком освіта та наука.

У наведеному дослідженні хотілося б виокремити із загальнонаукового масиву історичну науку (в предметній прив'язці до історії України) і звернути увагу на ті виклики, які постали перед нею в умовах війни і на які історична наука змушена відповідати в цей непростий час.

Беремося стверджувати, що протистояння збройній агресії рф, безперечно, актуалізувало історичну науку, адже саме історія є тією наукою, що може пояснити причини протистояння, що відбувається, а також – стати певним запобіжником від повторення подібних ситуацій у майбутньому. Як показала практика сьогодні, попри те, що

дослідницький інтерес і дослідницькі зусилля істориків звернені в минуле, сама наука має непоганий потенціал для реалізації власної прогностичної функції.

Серед викликів, що постали перед українською історичною наукою після 24 лютого 2022 року, – потреба роз'яснити соціуму історичну суть і підгрунття російського імперіалізму; необхідність установлення причинно-наслідкових зв'язків ситуації, що виникла; протистояння російській інформаційній війні в розрізі розвінчування історичних міфів; обґрунтування ідеологічного фундаменту української звитяги; праця на ниві історичної пам'яті; тісна співпраця із суспільством у процесах декомунізації й деколонізації українського фізичного та ментального простору; боротьба із сучасним українським міфотворенням; історична просвітницька робота; оперативна фіксація поточних історичних подій.

Для протистояння цим викликам і виконання відповідних цим викликам завдань історична наука використовує весь наявний потенціал, ресурс та інструментарій.

Потреба роз'яснити соціуму історичну суть і підгрунття російського імперіалізму. Майже суцільне здивування українського соціуму (як влади, так і пересічних українців) розгортанню російської агресії може свідчити про низку фактів: доволі успішну політику русифікації попередніх років, почасти конвертовану в абсурдну віру в "братство" з російським народом; відсутність чіткої державної політики та політичної волі влади у сфері реалізації процесів дерусифікації та українізації населення; його небажання ознайомлюватись з історичними фактами, історичним процесом на наших теренах та банально вивчати історію свого народу й краю; певне "недопрацювання" історичної науки та істориків у цій сфері.

Необхідно розуміти, що до певної міри популяризовані й розтиражовані сьогодні поняття "руській мір" та "рашизм" – похідні від глибинного російського імперіалізму, що історично є наріжним каменем існування російської нації в просторі й часі. Ідеологія російської держави чи суть і прагнення пересічної "темної" російської людини – незмінна протягом століть. Немає великої ідеологічної чи онтологічної відмінності між державою і народом Московського князівства, Московського царства, Російської імперії, демократичної Росії 1917-1918 рр., СРСР та рф. Російський імперіалізм є державною політикою кожної з форм російської державності та ґрунтується на шовінізм й агресії стосовно інших територій й народів.

Необхідність встановлення причинно-наслідкових зв'язків ситуації, що виникла. Російська історична міфологема прямо

заперечується українським націотворенням, перебігом історії нашої нації та держави, що зумовлює постійне прагнення росіян знищити український етнос, утвердити думку про фіктивність його окремого існування, перетворити його на частину російського, повноцінно чи хоча б неповноцінно (російський етнос єдине ціле складене з історичних частин: білорусів, великоросів і малоросів). Усе це історично вилилося в процес русифікації, означений автором терміна геноцид Рафалом Лемкіном як його яскравий приклад. Її реалізацію можемо спостерігати й сьогодні на окупованих росією територіях. Розбіжності в поглядах на націотворення українців і росіян викладені в ранньосередньовічній та пізньосередньовічній теоріях націогенезу трьох східнослов'янських народностей.

Протистояння російській інформаційній війні в розрізі розвінчування історичних міфів. Російська історична псевдонаука напродукувала незчисленну кількість історичних міфів, пов'язаних як із російською, так і з українською історією. Серед них – Московія, основа для всіх наступних форм російської державності, утворилась як прямий і основний спадкоємець культурної, політичної та державної традиції Русі; перша російська експансія на українські землі ґрунтується саме на усвідомленні цієї спадкоємності й конвертована в політику "збирання руських земель" [3]; російська нація триєдина, відмінності білорусів та українців зумовлені польським і литовським впливом на них, повернення їх до основ (русифікація) є благом для них і цивілізаційною місією росіян; саме московські (не галицькі, не волинські, не турово-пінські чи чернігівські) князі є провідниками триєдиної російської нації; хрестова місія й винятковість російської православної церкви тощо. Українські історики намагаються протистояти цьому масиву інформації та її негативному впливу на український соціум, розвінчуючи їх, апелюючи до історичного фактажу. Фактично в цій царині працюють історики, які дотичні до відповідної російсько-української тематики досліджень, Український інститут національної пам'яті та створений групою українських істориків проект "Лікбез. Історичний фронт" [1].

Обґрунтування ідеологічного фундаменту української звитяги. Зумовлена необхідністю пояснити тяглість української історії та спадкоємність нашої сучасної боротьби: апеляція до перемог української зброї княжого періоду, періодів козацтва, національно-визвольної війни 1917-1921 рр., боротьби УПА. Підґрунтям української боротьби проти російських геноцидних практик є здоровий український націоналізм. Тут під українським націоналізмом варто розуміти окремих світогляд, що заснований на вірі в

необхідності існування української держави, для реалізації можливостей збереження й розвитку українства та унікальної української культури в рамках міжнародної системи національних держав, кожна з яких утверджує й розвиває власну культурну унікальність. Український націоналізм не є шовіністичним та агресивним і за своєю суттю є демократичним [2].

Праця на ниві історичної пам'яті. На історичній лінії сучасної української історії існує кілька точок активізації сприйняття державою та соціумом напрацьовань істориків у сфері історичної та національної пам'яті. Фактично вони збігаються з піковими моментами (віхами) у становленні української національної держави. Це 1991 р., 2004-2005 рр., 2014 р. і 2022 р. Робота істориків у цій царині кропітка й буденна. Для суспільного ефекту необхідна тісна співпраця в цьому контексті з державою й громадянським суспільством. Сьогодні ми бачимо велетенську працю в цій галузі Інституту національної пам'яті України. Праця істориків у сфері національної та історичної пам'яті екстраполюється на український соціум шляхом реалізації державою політики національної пам'яті, що має три складові: утверджену підручникову концепцію історії України; місця пам'яті; історичний календар.

Тісна співпраця із суспільством у процесах декомунізації й деколонізації українського фізичного та ментального простору. Найбільш помітна для суспільства сьогодні сфера застосування досвіду й фактажу історичної науки репрезентована участю істориків у комісіях із перейменування українських топонімів у рамках деколонізаційних і декомунізаційних заходів української держави (в цьому контексті існує навіть проєкт використання в українському діловодстві історичної назви рф – московія).

Боротьба із сучасним українським міфотворенням. Перебуваючи в доволі складних умовах існування, українське суспільство до певної міри потребує української героїчної міфології. Відгуком на це стає сучасне українське міфотворення. Прикладом цього можуть слугувати тиражовані псевдофакти про українське характерництво, техніку бойового гопака, читання Іваном Сірком лекцій у Сорбонні, відсутність поразок у битвах українських козаків під його ж керівництвом; неодмінне послуговування козацтвом шароварами тощо. Це явище, попри свою позірну корисність і нешкідливість, насправді несе в собі значні ризики й загрози. Воно фальшує історію і, будучи викритим, може бути використане для того, щоб ставити під сумнів й інші факти з історії України.

Історична просвітницька робота. Виконує українська історична спільнота в єдності всіх компонентів: освітнього, наукового та

службового. Потреба такої роботи продиктована певною "незрілістю" українського суспільства, що знайшла своє вираження в неможливості напрацювати необхідні "запобіжники" протистояння російській агресії й спільно витворити антимосковську "протиотруту".

Оперативна фіксація поточних історичних подій. Це значною мірою технічний пункт. Зрозуміло, що нині розгортаються активні історичні події, відбувається велетенська кількість різноманітних подій. Усе це потребує ретельної й відповідальної фіксації для майбутнього аналізу. Також сучасність дає в загальних рисах виокремити майбутні історичні дослідницькі орієнтири. Наприклад, академік НАН України, директор Інституту історії України Валерій Смолій визначив такі теми досліджень як пріоритетні для повоєнної праці істориків: "Територіальні кордони України: стійкість у протистоянні геополітичним загрозам і викликам часу"; "Українсько-російське пограниччя у просторі конфлікту ідентичностей в історії та сучасності"; "Військово-політичне протистояння Росії та України у 1991–2013 рр."; "Російсько-українська війна 2014–2022 рр."; "Військово-політичне протистояння Росії та України в історичній ретроспективі. Досвід. Уроки"; "Війна в когнітивному просторі: типологізація та систематизація інформаційних та наративних технологій впливу на соціальну свідомість, ідентичність і ментальність населення України"; "Воєнні конфлікти та мілітарна культура як цивілізаційне явище: аналіз соціальних та світоглядних трансформацій, демографічних та геополітичних проблем" [5].

Безперечно, українська історична наука в період війни зіштовхнулася зі значними викликами. Але також безсумнівним є той факт, що вона спроможна на них відповідати й добиватися значних успіхів, сприяючи утвердженню державності.

Література

1. Likbez. Історичний фронт. URL: <https://likbez.org.ua/ua/>. (дата звернення: 25.04.2023).
2. Дашкевич Я. Націоналізм і демократія. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n16texts/dashkevych.htm>. (дата звернення: 02.05.2023).
3. Кінан Е. Російські історичні міфи. Київ: Критика, 2001. С. 18.
4. Книга пам'яті полеглих за Україну. URL: <https://memorybook.org.ua/>. (дата звернення: 05.05.2023).
5. Смолій В. Історик і війна: Національна академія наук України. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=8855>. (дата звернення: 02.05.2023).

Роксолана Вербова,
кандидат філософських наук
старший викладач кафедри філософії
Національний університет "Львівська політехніка"

ПЕРСОНАЛІСТСЬКИЙ ВИМІР ІДЕНТИЧНОСТІ У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СТУСА

Василь Стус – український поет-шістдесятник, ідеї якого можна віднести до українського персоналізму. У його творах знаходимо розкриття проблеми особи крізь призму власної ідентичності. З позиції українського поета утвердження ідентичності є можливим завдяки збереженню власного "Я" [1, с. 71].

"Проривайся до себе!" – така формула світогляду В. Стуса, що, поєднуючи мікрокосмос із макрокосмосом, наскрізним мотивом проходить крізь його творчість [2, с. 11] та розкриває персоналістський вимір ідентичності українського мислителя. Лише загострене відчуття свого "я", усвідомлення себе як самоцінної особи допомагає авторові та його ліричному героєві подолати загострену суперечність взаємодії світу й особи. Натомість відкривається перспектива діалогу із собою, що має назву "ламінального стану" [2, с. 11]

Як у християнського персоналіста Г. Марселя, який вважав, що життя багатьох людей неістинне внаслідок втрати людством особистої таїни кожного конкретного буття, так й у В. Стуса провідним стає мотив пошуку власного "я" через внутрішній світ [3, с. 8]. Заглиблюючись у себе, концентруючись на збагненні плінності свого внутрішнього "я", поет тим самим краще, ніж хто інший, досягає спромоги відтворювати світ, що йому протистоїть у самій істоті цього світу атрибутів і проявів [4, с. 122].

Як зазначає Б. Рубчак, тут ідеться про інстинктивну, передособисту, невимовну, але тим не менш явну енергію Стусового власного "Я" [5, с. 56]. Ця енергія така помітна хоча б тому, що в його творчості нелегко знайти "об'єктивні" твори: навіть ті поезії, у яких, ніби про щось інше, говорять про самого поета. Стусове "я", як Шевченкове, колосальне. Поетове "я" – властивість передособистої енергії його поезій [5, с. 56], в чому, зокрема, проявляється й персоналізм творчості В. Стуса.

У зосередженій на самопізнанні поезії українського мислителя, вважає І. Дзюба, неминуче з'являється проблема ідентичності свого "Я", і тоді самопізнання зі спокійного, а то й комфортного стає дискомфортним (хоч сильна воля бере зрештою гору над дезінтегровальним самоаналізом)

[3, с. 22]. Та й саму його поезію можна охарактеризувати як духовне самопізнання, розкриття потенційних можливостей власного духу [6, с. 215], що якраз і виявляє персоналістські мотиви розкриття феномену ідентичності у творчості В. Стуса.

Також варто говорити і про поняття національної ідентичності в поезіях українського мислителя. В. Стус своєю творчістю показує нам те, що поза національною ідентичністю не можна утверджувати духовність кожної конкретної особи [7, с. 215], адже через неї й проявляється самовизначеність та самореалізація людини. Розкриття суті персоналістського виміру ідентичності є досить актуальною філософською проблемою, оскільки в контексті російсько-української війни важливо зберегти своє Я кожній конкретній особі задля утвердження ідентичності нації загалом.

Література

1. Михайлова Т. Проблема національної ідентичності та творчої індивідуальності у прозових текстах Василя Стуса і Чеслава Мілоша. *Слово і Час*. 2022. № 2 (722). С. 69–85.

2. Коцюбинська М. Поет. Стус В. Твори: у 4 т., 6 кн. Львів: Просвіта, 1994. Т. 1, кн. 1. С. 5–38.

3. Дзюба І. Різьбяр власного духу. Василь Стус "Під тягарем хреста". Львів: "Каменяр", 1991. С. 7–10.

4. Маленький І. Космологія людської особистості і духу у взаємовіддзеркалених всесвітах Василя Стуса. *Сучасність*. 2004. № 1. С. 120–137.

5. Рубчак Б. Перемога над прірвою. Про поезію Василя Стуса. *Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників / упорядк. і зредагували Осип Зінкевич і Микола Француженко*. Балтимор; Торонто: Смолоскип, 1987. С. 54–76.

6. Лисенко-Ковальова Н. Світосприйняття дійсності крізь призму поезії Василя Стуса. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. Донецьк, 2008. № 12. С. 214–223.

7. Райбедюк Г.Б. "Без України мені моторошно...": національні імперативи Василя Стуса (До 80-річчя від дня народження поета). *Українська мова і література в школах України: щомісячний науково-методичний та літературно-мистецький журнал*. Київ: Педагогічна преса, 2018. № 1. С. 50–54.

Дмитро Калач,
*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та суспільних наук
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова*

ФІЛОСОФІЯ ТА МЕДИЦИНА В СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ

Вивчення Стародавньої Греції має важливе значення для розуміння еволюції сучасної західної медицини. Важливим нововведенням класичної грецької медицини був розвиток медичної теорії, пов'язаної з натурфілософією, тобто світською традицією дослідження, що тепер називається "наукою". Медична освіта спирається на давньогрецькі основи та її історія залишається захопливою темою для сучасних лікарів, викладачів медицини.

У давні часи магія та релігія були фундаментальною частиною практики зцілення. Тому першими примітивними лікарями були знахарі або чаклуни. Через поступовий процес, який тривав століттями, забобони та релігія були замінені раціональними дослідженнями, поясненнями. На початку свого існування давньогрецька медицина перебувала під впливом сусідніх регіонів, таких, як Вавилон та Єгипет, або більш віддалених цивілізацій, таких, як Індія та Китай. Оскільки медична практика була пов'язана з магією та релігією, медична освіта також символізувала міф. Отже, першим грецьким учителем медицини був, імовірно, Хірон – міфологічна фігура людини й коня. За Гомером, Хірон навчив Асклепія таємницям ліків, що знімають біль і зупиняють кровотечу. Хірон був настільки відомий у свою епоху, що сини багатьох знатних родин, зокрема Ясон, Ахілл та інші гомерівські герої, стали його учнями та жили з ним у ранньому підлітковому віці, вивчаючи філософію та науки, включаючи медицину. Серед його вчень була включена "техніка" (мистецтво) догляду за хворими та пораненими [1].

Асклепій був богом медицини в Стародавній Греції, і йому поклонялися в сотнях храмів (Асклепіонів) по всій Греції. Асклепіони були засновані в VI столітті до нашої ери та служили містичними центрами медичної освіти для обраних "благословених" священників. Пацієнтів, які відвідували ці священні місця, лікували за допомогою лікувального ритуалу, відомого як інкубація або храмовий сон. Вони ночували в храмах й уві сні їх відвідували Асклепій, його дочки Гігея та Панацея або один із його священників, які давали їм божественні поради та натхнення. Наступного ранку вони повідомляли про свої сні священнику. Паломники або спонтанно "зцілювалися", або священник

призначив лікування на основі їхнього сну. Очевидно, храмові цілителі в основному поклалися на використання психологічних методів, тобто навіювання за допомогою чар, ритуалів і заклинань, але вони також використовували фізичні засоби, деякі з яких були справді ефективними. Отже, пацієнти храму також отримували гідротерапію та насолоджувалися театром, музикою, поезією, дією.

З плином часу вплив забобонів і релігії на медицину неухильно зменшувався, доки межа раціональності та магії не була розмежована з появою медицини Гіппократа. Однак, незважаючи на випадкові змагання між цими різними типами цілителів, храмові лікарі, як правило, існували пліч-о-пліч, у незручній близькості, протягом століть із Гіппократами, поки практика перших зрештою не була прийнята як язичницький обряд і була відкинута раннім християнством.

Існував поділ між медициною як "наукою" та медициною як "мистецтвом". Стародавні греки часто протиставляли ненаукового лікаря теоретично обгрунтованому лікарю / філософу. За словами Платона, медичне навчання, яке ґрунтувалося лише на спостереженнях і досвіді, було рутинним і безособовим порівняно з тими лікарями, які прагнули зробити розуміння природи основоположним у своєму мистецтві та вченні. Виявляється, що більшість лікарів-практиків не займалися біологічними теоріями та філософією. Проте небагато, хто дбав про природу здоров'я та анатомічні, фізіологічні зміни, що лежать в основі конкретної хвороби, вважали професіоналами своєї професії [2].

Зазвичай грецькі лікарі працювали приватно, але іноді їх наймало місто-держава (поліс) як медичних працівників, які лікували громадян безкоштовно. Ці державні лікарі підтримували спеціальним податком під назвою, а іноді отримували додаткові пільги, включаючи зниження податків, безкоштовний вхід до рекреаційних центрів і статуй. Така участь держави в охороні здоров'я громадян підтверджується впродовж давніх часів і почалася ще в VI столітті до нашої ери. Однак немає жодних доказів того, що ці громадські лікарі брали участь у медичній освіті або що спеціальні податки використовувалися для фінансування державної медичної освіти.

Різноманітні тексти зі збірки Гіппократа допомагають нам зрозуміти грецьку медичну практику античності. Хороший лікар мав на меті справити враження на пацієнта та завоювати його довіру. Практика прогнозування також була важливим доказом компетентності та цінним психологічним інструментом для завоювання довіри пацієнтів. З іншого боку, лікарі, як правило,

відмовлялися від випадків, які були явно невиліковними, щоб уникнути втрати репутації. Щоб переконатися, що лікарі не накопичили надто багато багатства, їм було рекомендовано пристосовувати свої гонорари до можливостей кожного пацієнта та, коли необхідно, лікувати їх безкоштовно. У той час як деякі лікарі були постійними мешканцями в певному місті, велика кількість мандрувала з місця на місце в пошуках засобів для життя, у відповідь на попит на лікарів і прагнучи володіти глибокими знаннями про хвороби, характерні для кожного регіону [3].

Передача знань через наставництво високо цінувалася в грецькій давнині ще за часів Гомера. Медичні знання передавалися у спадок від батька до сина або асистенту лікаря через стосунки майстер-учень: учень навчався спостерігаючи та допомагаючи своєму вчителю лікувати пацієнтів. Така медична освіта була за своєю суттю практичною. Учень навчився брати детальну історію хвороби у пацієнта, його родичів чи друзів, каталогізувати спостережувані закономірності та відповідно формулювати раціональні гіпотези, пояснення та лікування. Його навчили належним чином використовувати органи спостережливості, слуху, нюху, пальпації та ретельно досліджувати біль пацієнта, психічний стан, положення в ліжку, лихоманку, дихання та виділення. Пульс пацієнта також досліджували, але його глибоке діагностичне значення на той час не було докладно каталогізовано. Практичний досвід був невід'ємною складовою лікарського ремесла, якому навчали підмайстра. Медичне навчання було відкритим для кожного чоловіка. Лікарю-початківцю потрібен був майстер, готовий навчати його.

Медична практика зберігала підхід "вільного ринку" в усьому стародавньому світі. Вавилоняни характерно виставляли своїх хворих на ринок у пошуках людей, які могли б порадити або лікувати хворобу. Згідно з цим ставленням, у грецькій давнині не існувало жодного законодавчо визнаного методу, який би перешкоджав аматорам або шарлатанам практикувати. Запекла конкуренція лікаря з іншими цілителями, його совість і вимоги пацієнта до ефективності, були його єдиними обмеженнями та стимулами до самовдосконалення. Єдиним можливим доказом завершеної медичної підготовки та кваліфікації могла бути клятва Гіппократа, а також відвідування однієї з головних медичних шкіл.

Може бути дивно, що давньогрецька цивілізація, з усією її витонченістю, не змогла створити жодних засобів захисту від невігласів і потенційно небезпечних лікарів. Грецький регіон був буквально роздроблений на сотні незалежних міст-держав і це

перешкоджало будь-яким можливим спробам єдиної політики професійної оцінки. Тому стародавні були змушені покладатися на систему самоконтролю підмайстрів, за якою була організована грецька медична освіта. Кожен із майстрів, які були успішними та досвідченими лікарями, піклувався про підбір, відбір і навчання своїх учнів, ретельно стежив за їхнім прогресом, щоб забезпечити якість їхньої освіти, що було важливо для репутації майстра, а також для учня.

Перші медичні школи були засновані в Греції та в регіонах Південної Італії на Сицилії. У класичній античності медичні "школи" були, школами думки, сформованими під впливовим лікаря-практика та його послідовниками. Навчальних корпусів для медичного навчання не було. "Школа", по суті, реалізовувалася всюди, де збиралися її прихильники. У давньогрецьких державах були створені медичні школи, які слугували ознаками медичної освіти. Лікарі, пов'язані з цими школами, ділилися знаннями та певною медичною практикою; учні-медики зберігали стосунки "майстер-учень" зі своїми вчителями та спостерігали, як їхні майстри лікували хвороби та призначали такі заходи: правильна дієта, фізичні вправи, лікарські трави. Початківці "хірурги" готувалися як помічники військового лікаря, який супроводжував війська в поході. Навчання було дуже неформальним і не було встановленого сертифікату про право студента на практику.

Медична освіта в Стародавній Греції тісно віддзеркалює еволюцію давньогрецької, хоча походить від магії та релігії, які поступово витісняються більш об'єктивними практиками, що призвели до раціональної медицини Гіппократа, яка збіглася із Золотим століттям Перикла. Певні аспекти давньої медичної освіти, такі як ринкова система репутації медичної освіти та практики, сьогодні можуть бути надзвичайно дивними. Але в цих давніх часах ми також можемо простежити фундаментальні концепції, якими продовжує керуватися сучасна практика. У світі, де спочатку панували забобони, перші великі медичні школи виступали за більш ретельний, об'єктивний, етичний на практиці принципи, що були повторені та покращені сучасною медициною.

Література

1. Адо П. Що таке антична філософія? Львів: Новий Акрополь, 2014. 428 с.
2. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Том перший. К.: Дух і Літера, 2009. 576 с.
3. Nutton V. Ancient medicine. New York, London: Routledge Taylor & Francis; 2004.

Оксана Чаплінська,
кандидат філософських наук,
завідувач кафедри філософії та політології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Декілька міркувань про філософію мови В. Беньяміна

У філософії початку ХХ ст. сформувалася нова дослідницька галузь – філософія мови, що ґрунтується на здобутках мислителів попередніх епох. Однак найбільше її появі сприяло гумбольдтіанство, у якому гармонійно поєдналися лінгвістичний і філософський підходи до мови. Завдяки гумбольдтівській філософії мови як онтології лінгвістика розуміється принципово гуманітарною наукою про мову в людині й про людину в мові. Таке тлумачення мови виявилось засадничим для філософської парадигми ХХ ст., на ній сфокусували свою увагу представники феноменології, герменевтики, аналітичної філософії, структуралізму й постструктуралізму.

Не оминув цієї проблематики й Вальтер Беньямін, про творчий доробок якого влучно зауважив Т. Адорно: "З упевненістю можна сказати одне: історичні катастрофи, бути свідком яких випало на долю Беньямініві, не дали змоги його доробкові набути цілісно-завершеної форми, прирекли на фрагментарність не тільки великі замисли останніх років життя, ставку на які він робив, а й усю його філософію" [1, с. 7]. Різними текстами розпорошені міркування філософа про мову. У 1916 році він публікує есе "Про мову взагалі й людську мову зокрема" ("Über Sprache überhaupt und über die Sprache des Menschen"), у якому "сформулював головне завдання філософії як осягнення сутності мови і того, як вона сповіщає духовну сутність" [3].

На початку тексту акцентовано на тому, що існування мови розповсюджується "не тільки на всі сфери вияву людського духу, ... воно поширюється на геть усе" [2, с. 62-63], а тому будь-яке мовно-теоретичне дослідження починається з розрізнення між духовною сутністю та мовною сутністю: "Що ж сповіщає мова? Вона сповіщає відповідну їй духовну сутність. Україй важливо знати, що ця духовна сутність сповіщає себе в самій мові, а не через мову" [2, с. 64], тобто "будь-яка мова сповіщає саму себе" [2, с. 65].

Щоб увиразнити свої твердження, В. Беньямін вдався до аналізу бінарної опозиції мова речей / мова людини. Якщо мова речей недосконала й німа, то мова людини наділена звуком. Їм обом властива здатність мовного сповіщення, але речі сповіщають про себе тільки через матеріальну спільність, тоді як незрівнянність людської

мови в тому, що її магічна спільність із речами нематеріальна й суто духовна [2, с. 72]. В. Беньямін наголошує на зв'язку філософії мови та філософії релігії. Апелюючи до Святого Письма, поняття одкровення й творення, філософ прирівняв духовну сутність до мовної.

Людина наділена не тільки даром мови, а також і даром називати собі подібних та речі. На думку німецького філософа, "в імені сягає апогею інтенсивна цілісність мови як абсолютно сповіщальної духовної сутності й екстенсивна цілісність мови як універсально сповіщеної (називної) сутності" [2, с. 69]. Тому ім'я – "це спільність людини з *творчим* словом Божим" [2, с. 76]. Коли людина була в раю, то вона знала лише одну мову – райську мову, яка була цілком пізнавальною і якій властива чистота імені. У чистому дусі мови життя людини було блаженним.

Однак із гріхопадінням усе змінюється. В. Беньямін трактує його як гріхопадіння духу мови, а як наслідок – момент народження людського слова. У стосунку до мови гріхопадіння має потрійне значення: по-перше, мова перетворюється на засіб; по-друге, утративши чистоту імені, мова через присудне слово набула нової властивості – магії вироку; по-третє, у гріхопадінні коріняться витоки абстракції як спроможності духу мови [2, с. 81]. Також варто зауважити, що після гріхопадіння безмовна природа набула іншої "німотності", під якою "ми розуміємо глибокий смуток природи" [2, с. 83]. О-мовлення світу мовою людини постає як переклад німого на голосне, переклад безіменного на ім'я – це о-мовлення не з блаженної райської мови імен, а з чисельних людських мов, у яких ім'я змарніло. Тим самим мова потрапила в полон бакаланіни, а людина втратила цілісність досвіду. Попри, здавалось би, таку песимістичну перспективу й загрозу втрапити в безперервний потік сповіщень, В. Беньямін був переконаний, що людина спроможна поновити цілісність досвіду. Порятунком можливий через мову, у якій – осереддя людського духу.

Література

1. Беньямін В. Вибране. Львів : Літопис, 2002. 214 с.
2. Беньямін В. Щодо критики насильства : статті та есеї. Київ : Грані-Т, 2012. 312 с.
3. Доброносова Ю. Д. Беньямін Вальтер. *Велика українська енциклопедія*. [Електронний ресурс]. URL: https://vue.gov.ua/Беньямін,_Вальтер (дата звернення: 06.05.2023).

*Тетяна Крапивник,
здобувачка I курсу
спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова та література)
другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

КУЛЬТУРА Й ІДЕНТИЧНІСТЬ СКІФІВ У РОМАНІ В. ЧЕМЕРИСА "ОЛЬВІЯ"

"Ольвія" – перший історичний роман В. Чемериса. За свідченням письменника, роман був завершений 1969 р., однак вийшов друком лише 1983 р. В українській історичній белетристиці ХХ ст. доти мало хто зважувався "копнути" глибше киеворуського періоду української історії, адже далі вже не сягав радянський "міф" про "спільну колиску" братніх народів. До прикладу, І. Білик за свій роман "Меч Арея" (1972), у якому він "українізував" добу гунів, отримав шквальну критику [1]. Тож можна припустити, що й В. Чемерис мусив дочекатися кращих часів для публікації свого твору. З іншого боку, в українській археології (а відтак і в читацькій рецепції) інтерес до скіфської доби був посилений 1971 р. сенсаційною знахідкою пекторалі з Товстої могили, хоча розкопки курганів, безперечно, тривали й раніше. Історія та культура скіфів настільки захопили В. Чемериса, що він повертався до цієї теми й у пізніших творах: "Сини змієногої богині" (2006) та "Смерть Атея" (2008). В "Ольвії" ритуали скіфського та грецького поховання не просто згадані, але детально описані. Складається враження, що в історичному плані автора назагал більше цікавила культура, аніж події ("дивна" війна скіфів проти персів-загарбників). Що ж стало джерельною основою роману та на чому фокусується письменник, який вперше звернувся до історичної теми? Якою подає В. Чемерис ідентичність скіфів, які колись проживали на теренах сучасної України? Досі нечисельні студії творчості В. Чемериса не вивчали цих проблем спеціально, дотичними можна вважати дослідження персонажів і сюжету "Ольвії" [2, 3], а також жанрових особливостей твору [4].

Культура скіфів в історичному романі "Ольвія" В. Чемериса спочатку подається очима гречанки, проте її упереджене ставлення до варварів, людоловів змінюється прийняттям скіфів як своїх, яких вона не може "продати" перському цареві Дарію навіть ціною смерті власної дитини.

У романі змальовані реальні історичні події війни між скіфами та військом Дарія, що відбувалася наприкінці VI століття до н.е. Як

основне джерело письменник використовує (навіть текстуально) частину праці Геродота [5], який описував не лише війну, а й звичаї, легенди та побут скіфів.

У класифікації жанрових різновидів історичного роману, запропонованій Д. Пешордою [6]: класичний історичний роман, романтичний історичний роман, модерний історичний роман, постмодерний історичний роман, – одним із критеріїв розмежування є концепція історії. Для романтичного історичного роману – "просвітительська", для модерного – критична, а для постмодерного – музейна, що робить акцент не на історичному, а на культурному. З іншого боку, опис побуту, культури, ментальності народу або його окремої групи – незамінна складова жанру. Вони дають змогу читачеві краще уявити особливості епохи. І це також складники етнічної ідентичності. Велику частину роману "Ольвія", ще до початку війни, відведено саме культурі кочового войовничого народу скіфів, яку автор подає через бачення чужинки. Вона дивується їхнім звичаям та боїться окремих ритуалів, як-от поховання дружини вождя разом із чоловіком після його смерті. Її примусово видали заміж за вождя скіфів Тапура. Автор для рівноваги описує і традиції греків: у них теж із ритуальним спалюванням весільного повоза шляху назад не було.

Скіфи на сторінках роману постають войовничим кочовим народом: *"А скіфи дужчі за всіх людей. Першими це відчули на своїх шиях кіммерійці, які колись жили у цих краях. Скіфи прийшли, зборили їх і зробили їхні степи своїми"* [7, с. 5]. Важливу роль для них відігравав кінь: *"Кінь для скіфа — що крила для птаха"* [7, с. 5]. Саме тому Тапур каже Ольвії, що він буде її цінувати більше за свого коня, однак для дівчини таке порівняння видалося образливим. Вона вважала, що жінка завжди повинна бути вище ніж тварина. Згодом Тапур і пручання дівчини порівнює із конем, який брикається та намагається вирватися на волю. Тут наявна гендерна проблематика, властива не давній патріархальній культурі, а часові автора. Найбільш важливий обов'язок жінки – народжувати дітей, причому синів, аби чоловіки мали законних спадкоємців. Тапур каже, що вона повинна народити йому сина: *"Чоловік без сина – що лук без тятиви, що птах без крил, – замислено мовив він, і таким вона його бачила вперше. – Лук не пустить стрілу, птах не злетить. Мені потрібен син"* [7, с. 40]. Незважаючи на те що Тапур покохав свою дружину, він був дуже лютим та ображеним, коли та народила йому, замість довгоочікуваного сина, доньку.

Вагоме місце в романі займають поховальні обряди. Ольвія зрозуміла, що, за переконаннями скіфів, якщо людина за життя не була

багатою та нічим не відзначилася, то насипати їй курган, а тим паче великий, немає сенсу. Самій же Ольвії після смерті її чоловік написав найбільший в околиці курган, що свідчило про її оцінку. Знатних людей також по-особливому готували до потойбічного життя, клали золото, посуд, а також коней, слуг – усе необхідне. Ольвія дуже переживала через те, що дружину вождя після його смерті ховали разом із ним: "*Що як раптом з Тапуром... Або у сутичці загине... Невже й мені проб'ють цвяхом чоло і кинуть мене у яму?..*" [7, с. 21].

Ще гіршим у скіфів було ставлення до рабів, чого Ольвія не може зрозуміти – не як давня гречанка, а як осучаснена автором героїня, адже вона вважає, що вони все одно залишаються людьми. Для того, аби раби не втекли, їм могли виколоти очі, і це сприймалося цілком буденною справою. У рабство могла потрапити й вільна людина, особливо жінка. Ольвія дуже негативно поставилася до того, що чоловік мав право і її продати в рабство. Вона не одразу дізнається про те, що це трапилося з Міленою, її матір'ю, хоча в тієї чоловік (батько Ольвії) був не "варваром", а освіченим греком.

Скіфи були язичниками, тому після вдалих битв накривали пишні столи, молилися та приносили жертви (жертвовною твариною В. Чемерис змальовує коня). Поряд із людськими жертвами богу війни, ритуалом пиття крові ворога та перетворення черепів на чаші автор захоплено змальовує відвагу скіфів, насамперед в епізоді випробування Тапура чашею з ймовірною отрутою. Крім Ареса, скіфи молилися й "мирному" богові-покровителю Папаю. Не історичним у плані міфології, а радше потрібним для авторської ідеї є те, що воїни могли звертатися з проханнями до землі (жіночої стихії): "*Земле, дай силу мечам нашим грізним!*" [7, с. 253].

Отже, скіфи у романі "Ольвія" В. Чемериса схарактеризовані як войовничий народ, суворий, але й відважний. Їхні звичаї подано насамперед очима гречанки, яка долає упереджене ставлення до "варварів". Особливо автора цікавить безправність жінки в тогочасній культурі, у баченні проблем рабства та гендерної нерівності він наділяє героїню сучасним світоглядом.

Література

1. Панченко В. Меч Щербицького проти "Меча Арєя": епізоди історії української літератури початку 1970-х років. *Дивослово*. 2004. № 9. С. 53-60.
2. Антоненко Т. О. Типологія жіночих образів у прозі В. Чемериса. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2012. № 4. С. 9-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_fi_2012_4_3 (дата звернення: 20.12.2022).

3. Король Л. П. Структурні елементи сюжету й композиції в історичному романі "Ольвія" В. Чемериса. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія : Філологічні науки. 2014. Вип. 3. С. 259 – 270.

4. Король Л. П. Творчість Валентина Чемериса в контексті української історичної прози ХХ – поч. ХХІ ст. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія : Філологічні науки. 2015. Вип. 8. С. 154 – 160.

5. Геродот із Галікарнасу. Скіфія. Найдавніший опис України з V ст. перед Христом. Київ : Довіра, 1992. 72 с.

6. Пешорда Д. Жанрові модифікації сучасного історичного роману : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.01.06 "Теорія літератури". Львів, 2001. 20 с.

7. Чемерис В. Л. Ольвія : роман. Харків : Фоліо, 2008. 412 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Анфіса Горбань

Роман Малярчук,
здобувач I курсу спеціальності 033 Філософія,
другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

МОДЕЛЬ СУЧАСНОГО ДИСЦИПЛІНАРНОГО СУСПІЛЬСТВА В ПРАЦІ МІШЕЛЯ ФУКО "НАГЛЯДАТИ Й КАРАТИ. НАРОДЖЕННЯ В'ЯЗНИЦІ"

Мішель Фуко – філософ, культуролог, літературний критик ХХ століття, праці якого торкалися базових проблем гуманітаристики. Французький мислитель критично осмислив сучасне йому суспільство в контексті розвитку різних інституцій, а також звернув увагу на людську природу (фізіологія, сексуальність, божевілля тощо). Не дивно, що не оминув своєю увагою Мішель Фуко й проблему влади та формування дисциплінарного суспільства. Він органічного поєднує ідеї про простір (географія, топос) зі стратегіями влади над людиною у вимірі "дисциплінарного простору". Мова про це йде в працях "Народження клініки. Археологія лікарського погляду" (1963), "Наглядати й карати. Народження в'язниці" (1975), інтерв'ю "Простір, знання і влада" (1982).

У праці "Наглядати й карати. Народження в'язниці" Мішель Фуко аналітично осмислив західноєвропейську пенітенціарну систему

(історичний контекст) і прийшов до висновків, що сучасне суспільство хоч і позбулося механізмів тілесної каральної системи, однак виробило модерні форми покарань (нетілесні) та заохочень. У центрі нового типу владних інституцій так само основоположним залишається ієрархічність, яка, за філософом, базується на "мистецтві розподілу" (контроль за діяльністю, організація формувань, композиція сил).

За баченням Мішеля Фуко, у дисциплінарному суспільстві всі простори (топоси, локуси), з одного боку, архітектурно-функціональні, з іншого – дазмогу ють фіксувати знаходження й переміщення індивіда ("наглядати") й контролювати дотримання "правил гри" в ієрархічному суспільстві ("карати"). Міркуючи про в'язницю, він повсякчас звертається й до інших інституцій, що ґрунтуються на схожих принципах (військо, лікарня, освітні заклади). У такий спосіб Мішель Фуко спростовує окремість пенітенціарного (насамперед в'язничного) дискурсу й гуманітарного та доводить, що вони належать до "...одного процесу "епістемологіко-юридичного" формування; одне слово, вважати технологію влади за принцип і гуманізації карної системи, і людського пізнання" [3, с. 36].

Цікаво, що простори, про які говорить у своїй праці мислитель, усвідомлюються одночасно як реальні, та і як уявні. Роман Лозинський, аналізуючи феномени простору, влади й дисципліни у творах Мішеля Фуко, зазначає: "Дисципліна створює спеціальні режими виробництва та застосовує механізми примушування щодо людського тіла. Розвиток сфери охорони здоров'я в XIX–XX ст. значно розширив використанням суспільством дисциплінарних просторів, а медицина стала одним із ключових інститутів суспільства, який виконує функції управління індивідами" [1].

У гуманітарний прості французький філософ вводить поняття "паноптизм", що маркує ідеальні форми "пильнованого простору". Таким простором для нього стає модель в'язниці, яку створив Джеремі Бентам: "Паноптичний пристрій упорядковує просторові одиниці, що дає змогу постійно їх бачити й одразу впізнавати. По суті, перед нами принцип кам'яного мішка навиворіт, чи, радше, з його трьох основних функцій – замикати, позбавляти світла й ховати – збереглася тільки перша, решту усунуто. Яскраве світло і погляд наглядача полонять краще за темряву, яка зрештою захищає. Видимість – то пастка" [3, с. 291].

Міркуючи далі, французький мислитель приходять до ідеї, що ця система як своєрідна мімікрія присутня й у сучасному дисциплінарному просторі, адже здатна інтегруватися до будь-якої інституції й виконувати будь-які функції: освіта, медицина, покарання. Мішель Фуко твердить, що "Паноптичний пристрій – не просто шарнір,

не звичайна сполучна ланка між механізмом влади і функцією, – це спосіб, завдяки якому владні відносини функціонують у самій функції, а функція виявляється через владні відносини" [3, с. 306].

Сучасне суспільство на всіх ієрархічних рівнях є дисциплінарним за своєю суттю, а дисциплінарний простір – "...це техніка й технологія влади. Він відокремлений від інших місць, закритий з усіх боків, але відкритий для внутрішнього контролю. Сутність цього простору – ієрархія статусів та ролей, жорстоко унормовані рольові релевантності відповідно до статусних розподілів, які дозволяють ієрархізувати взаємодії у межах дисциплінарного простору" [2, с. 34]. Людина повсякчас узалежнена цим простором, хоч і не завжди усвідомлює свою залежність: здорове тіло (медицина, лікарня), кваліфікований працівник (освіта, школа, інтернат), відповідальний військовий (армія), моральність, закон (пенітенціарні системи, в'язниця). У нових технологіях влади незмінним залишається чітка структурованість, сегментність, а також функціонал нагляду (різноманітні бази даних, реєстри, відеофіксація тощо).

Отже, дослідження Мішеля Фуко концептуально охоплює різні види дисциплінарного простору, що формують сучасне суспільство. Філософ доводить, що технології влади змінилися, але не докорінно. Так само, як і сторіччя чи два тому, діє "мистецтво розподілу", що дає підстави наглядати за людиною, а також карати її ("мистецтво покарання"). У такий спосіб закладається розуміння норми, що вбирає в себе закон і традицію та сприяє формуванню "дисциплінарного індивіда". Ідеї, які пропонує мислитель, руйнують усталені уявлення про європейський світ як демократичний, загострюють проблему свободи суб'єкта в модерному суспільстві. З огляду на це пропонується тема потребує пильнішої уваги й наступних досліджень.

Література

1. Лозинський Р. Простір, влада і дисципліна у творах Мішеля Фуко URL: <http://surl.li/hdxoq> (дата звернення: 01.05.2023).
2. Севрук І. Дисципліна як універсальна технологія влади. *Науковий вісник. Серія "Філософія"*. Харків : ХНПУ, 2016. Вип.47 (частина II). С. 31-38.
3. Фуко Мішель. Наглядати й карати. Народження в'язниці. Київ : Комубук, 2020. 452 с.

Науковий керівник: кандидат філософських наук
Оксана Чаплінська

Карина Мисько,
здобувачка III курсу
спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова та література)
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ БІБЛІЙНОГО ОБРАЗУ МЕСІЇ В ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ "ОДЕРЖИМА" ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Евангелія, у яких зображене життя Ісуса Христа, його смерть та воскресіння, а також його вчення, є одним із найпопулярніших джерел ТСО (традиційних сюжетів та образів) світової та української літератури. Рецепція Біблії та християнства в драматургії Лесі Українки простежується в таких творах, як "Одержима", "Йоганна, жінка Хусова", "Руфін і Прісцилла", "В катакомбах", "На полі крові", "Адвокат Мартіан". Найвиразніше, причому як у сюжетному, так і в ідейному (світоглядному) плані, ТСО Месії постає в драматичній поемі Лесі Українки "Одержима".

Серед літературознавців, які вивчали драматургію Лесі Українки з погляду рецепції Біблії, особливо вирізняється інтерпретація О. Забужко [1], але цікавими є також розвідки Є. Ненадкевича, Р. Тхорук, Л. Масенко [2], Я. Поліщука [3] та ін.

Біблія – це першоджерело, навколо якого створюються нові варіації сюжету та модифікації образів. Але у випадку Нового Заповіту навіть першоджерело має смислові варіації – чотири канонічні Евангелія. Крім того, дослідники наголошують, що Леся Українка користувалася не лише Біблією, а й апокрифічним матеріалом. Однак не менш цікаво простежити, як ці джерела були інтерпретовані авторкою, адже трансформація інтертексту, наповнення його новими смислами, власним баченням і навіть полеміка з першоджерелом – прикметні риси модернізму.

Зазвичай постать Месії з драматичної поеми Лесі Українки "Одержима" літературознавці сприймають та аналізують у парі з іншою героїнею твору – Міріам, адже саме між ними відбувається той світоглядний "агон". Але в рамках пропонованого дослідження зупинимося лише на образі Месії, аби з'ясувати особливості його художньої інтерпретації.

Із евангельських ТСО Леся Українка обирає для показу окремі епізоди, сповнені драматичної напруги, скориставшись тим, що загалом сюжет відомий. Навіть про Воскресіння Міріам дізнається від інших. Авторку цікавить не зовнішня дія, а діалог-дискусія,

насамперед між головними персонажами – Міріам та Месією. Так Леся Українка підважує, устами Міріам ставить під сумнів усталені для глядача релігійні догми.

Месія проповідує ідею всепрощення, любові, доброти та високоморальних цінностей. При першому та поверхневому знайомстві з Месією в поемі ми розуміємо його традиційну роль. Месія – Бог-син, визволитель та жертва, якою, як вказано в Біблії, викуплено світ: "Я Світло для світу. Хто йде вслід за Мною, не буде ходити у темряві той, але матиме світло життя" (Іван, 8: 12); "Я дорога, і правда, і життя. До Отця не приходять ніхто, якщо не через Мене" (Іван, 14: 6). У нього немає гріхів, він дотримується призначення, а також вірний Всевишньому і його задуму, за що його й розп'яли на хресті.

Зовсім інший погляд на постать Месії з'являється тоді, коли ми поруч із ним у пустелі помічаємо не біблійного Азазеля, а жінку. Тепер читач сприймає Месію не тільки як спасителя, а також як звичайного чоловіка, який не здатний зрозуміти почуття Міріам, а тим паче не здатний визнати її рівною. Це нерозуміння відображено в таких його репліках: "Так нащо ж ти зрікаєшся спокою, / єдиної потіхи всіх нещасних?" [4, с. 64], "Уперта річ твоя, ти мов рабиня, / що знає волю пана і не слуха. / Таких рабів сувора кара жде." [4, с. 66]. Його "божественність" не може віднайти порозуміння з Міріам. Цікаво, що Леся Українка для мовлення свого героя рясно використовує біблійні цитування, але в її творі вони поставлені в інший контекст, наприклад, "Яке тобі до мене діло, жінко?" в Євангеліях було адресоване матері.

Попри протиставлення образів Міріам – Месія, своєю жертвою Міріам ототожнює себе з Учителем. Своєю добровільною загибеллю Міріам відмовляється прийняти жертву Месії, тож для самої себе, у її сприйнятті, вона платить викуп за цю жертву: "Месіє! коли ти пролив за мене... / хоч краплю крові дарма... я тепер / за тебе віддаю... життя... і кров... / і душу... все даремне!.. Не за щастя... / не за небесне царство... ні... з любові!" [4, с. 87].

У баченні Лесі Українки образи головних героїв "Одержимої" протиставляються не тільки в ідеологічному чи релігійному плані, а й навіть у гендерному. В образі Міріам поетеса узагальнила риси, притаманні жінкам (що стереотипно асоційовані з емоційністю). водночас Месія є ще більш виразним узагальненням, але не стільки маскулінних, як патріархальних рис. Міріам із її любов'ю (не до ближніх) кидає виклик ученню Месії, але так само і його "божистій" природі. Конфлікт між персонажами є світоглядним, однак не суто релігійним. Прикладом є діалог про ненависть / любов:

Месія
Кого ж ненавидиш ти?
Міріам
Ворогів.
Месія
Своїх?
Міріам
Твоїх.
Месія
Я їх казав любити.
Міріам
А я люблю... не їх [4, с. 67].

У драматичній поемі "Одержима" Месія весь час постає як Боголюдина, з наявними переважними рисами далекого й недосяжного для Міріам, а не як Людинобог, син людський. Але саме вона помічає його самотність, те, що він, Спаситель, сам потребує порятунку: "Який він самотній, боже правий! / Невже йому не можна допомогти? / Невже він завжди буде самотній?" [5, с. 61]. Його самотність презентована в глобальному сенсі, вона є трагічною в знанні майбутньої долі та в жертвовності заради людей, які не сприймають його вчення, гонять Месію та, може, і не варті тієї жертви, якщо її приймають.

Син Божий має стати для людей прикладом людського ідеалу, позбавленого гріховності в найвищому його прояві. Однак Месія з його любов'ю до ворогів не може ні відповісти на любов жінки, ані визнати її вибір та її свободу.

Отже, Леся Українка художньо інтерпретує біблійний образ Ісуса Христа крізь призму модерного сприйняття, розкриваючи його з іншого боку. Помітною модифікацією є привнесення актуальних для її часу гендерних аспектів.

Література

1. Забужко О. Notre Dame D'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. Київ, 2007. 638 с.
2. Масенко Л. У Вавилонському полоні: Теми національної та соціальної неволі у драматургії Лесі Українки. Київ: Соняшник, 2002. 152 с.
3. Поліщук Я. Неспівмірність світів: Проблема чоловічого і жіночого і драматичній поемі Лесі Українки "Одержима". *Український модернізм зі столітньої відстані*: зб. наук. пр. Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. X, спеціальний. Рівне : РДГУ, 2001. С. 58-69.

4. Українка Л. Драматичні твори. Київ: Видавництво художньої літератури "ДНПРО", 1989. 760 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Анфіса Горбань

Євгеній Старчук,
*здобувач I курсу спеціальності 033 Філософія
другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

СМЕРТЬ ЯК ГРАНИЧНА СИТУАЦІЯ

Проблеми смерті та безсмертя належать до "вічних" філософських питань. Вони супроводжують людину в різні епохи і в різних соціокультурних умовах. Крім того, багато дослідників сходяться на думці, що однозначної відповіді на нього ми ніколи не отримасмо. Значною мірою страх смерті постає першоджерелом будь-яких інших смисложитєвих питань. Як одна з базових антиномій у свідомості людини протистояння життя та смерті так чи інакше супроводжує увесь життєвий шлях людини. З них і зіткані, власне, наші світовідчуття, світосприйняття та ставлення до себе чи світу. Осмислення впливу людської смертності на свідомість людини залишається вкрай важливим і в сучасному українському суспільстві, особливо після повномасштабного вторгнення російської федерації на терени України 24 лютого 2022 року.

У буденному житті питання смертності людина зазвичай витісняє зі своєї свідомості. Людина під впливом імовірних загроз для свого життя доволі часто втікає від щоденного вибору та відповідальності. Навряд чи хтось добровільно в цьому зізнається, але для більшості людей саме такий механізм взаємодії зі світом доволі привабливий. Він віддаляє індивіда від екзистенції, певним чином захищає його від усвідомлення власної смертності. Наша психіка захищає нас від травматичного досвіду усвідомлення смертності, яке постійно супроводжує людину. Саме ці ідеї стали основою розуміння смертності в екзистенціалізмі.

Свого часу Альбер Камю з цього приводу зауважив: "Якими несхожими були б наукові відкриття, крик, що завершує їхній пройдений шлях, лунає однаково" [1, с. 28]. Це крик про головну несправедливість життя, про те, що підважує принцип

антропоцентричності світу – безповоротна смертність людини як фатум, який безкінечно переслідує людство.

У зв'язку з цим постає закономірне питання: навіщо взагалі порушувати цю проблему й намагатися вирватися зі стану комфортного незнання? При відповіді на це питання звернемося знову до творчості Альбера Камю: "Існує один очевидний факт, який видається цілком моральним а саме: людина завжди є жертвою істин, які вона сповідує. Один раз визнавши їх своїми, вона їх уже не зречеться" [1, с. 31]. Істинність цього твердження значною мірою підтверджує той факт, що ще в період античності Епікур сформулював одне з фундаментальних відношень людини до антиномії життя і смерті, адже смерть фактично "не стосується людського існування", оскільки найстрашніша з усіх небезпек, смерть, жодним чином нас не стосується, бо поки ми існуємо, немає смерті, а коли є смерть, тоді немає вже нас [2, с. 589]. Утім, людина не задовольняється такою відповіддю. Крім того, згідно з психоаналітичною традицією, проблеми, які витісняє людина зі своєї свідомості, не припиняють впливати на наше життя, а переходять у підсвідоме й стають неврозами, що заважають повноцінному функціонуванню індивіда.

Повною мірою смерть є квінтесенцією поняття "гранична ситуація", що тлумачиться як термін, який "фіксує кризові стани людини, що приводять до актуалізації особистісного начала. Така актуалізація виявляється в загостренні самосвідомості й переосмисленні сенсу життя, у виразній зміні переживання самоідентичності" [3, с. 131]. Зауважимо, що саме поняття "гранична ситуація" ввів Карл Ясперс у розумінні ситуацій, які складаються під час зустрічі зі смертю або переживанні подій, результати яких або неможливо, або дуже важко спрогнозувати [4].

Наближення до смерті, як у випадку з військовими діями, з якими зіткнулися українці, у свідомості людини "руйнує" час. Після цього в людини доволі часто зникають очікування, з яких формується феномен майбутнього. А відтак і буття людини, і функціонування соціуму почало тріщати по швах й оголилася трансцендентність, скинувши з себе декорації того, чим здавалося нам звичне життя. Для кожного українця і для всього українського суспільства російсько-українська війна стала екзистенційним викликом і граничною ситуацією, яка змінює теперішнє й обов'язково змінить наше майбутнє.

Гранична ситуація та граничне буття українців у стані війни на фоні усвідомлення абсолютного жахиття, антигуманності й абсурду самої війни, штовхають людину до зустрічі зі справжнім собою та новим початком процесу самоідентифікації й становлення

самоідентичності. І ця нова реальність потребує від кожного індивіда щоденного вибору, участі, відповідальності й подолання стану індивідуального та соціального відчуження.

Література

1. Камю Альбер. Міф про Сізіфа. Бунтівна людина. Харків: Фоліо, 2022. 446 с.
2. Смерть. *Філософський енциклопедичний словник*. В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. С. 589-590.
3. Гранична ситуація. *Філософський енциклопедичний словник*. В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. С. 131.
4. Jaspers K. Von der Wahrheit. München, Zürich: Piper, 1991. 1103 s.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор,
Наталія Ковтун

Віта Чернуха,
здобувачка III курсу
спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова та література)
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

НАРАТОЛОГІЧНА РЕЦЕПЦІЯ МОДЕРНІСТИЧНОЇ ПРОЗИ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ

Творчість письменників-модерністів протиставлена реалізму: акцент на художній формі твору, суб'єктивний ракурс зображення призвели також до зміни співвідношення наратора й персонажа. У сучасному українському літературознавстві разом із детальним вивченням прози модернізму зростає увага і до її наративних особливостей. Автор "Наратологічного словника" й дисертації про наративні принципи прози М.Яцкова О.Ткачук [1] присвятив окрему розвідку категоріям наративної перспективи (фокалізації) та наративної дистанції в прозі українського модернізму кін. XIX – поч. XX ст. Студії оповідної манери В. Стефаніка поки що не є системними, наприклад, Я. Павелко [2] розглядає персональний дискурс. Чимало дослідників розглядають специфіку оповіді у творчості прозаїків 20-х рр. XX ст., зокрема Ю. Яновського (про

дискурс наратора пише Л. Гижа [3]) та В. Підмогильного (монографія М. Тарнавського [4], розвідки С. Полякової [5] і Л. Реви [6]). Мета пропонованої розвідки – з'ясувати особливості оповіді в модерністичних творах, виокремлені українськими дослідниками, котрі практикують наратологію як метод.

Наративна теорія багатьох студій базується на працях Ж. Женетта. До прикладу, у підручнику П. Баррі [7] йому приділено основну увагу. Теоретичні аспекти наратології розглянуто в працях українських дослідників Р. Гром'яка, О. Капленко, Л. Мацевко-Бекерської, І. Папуші, О. Ткачука та ін. Теорії наратології мають неоднакову термінологічну визначеність, і розмаїття стратегій формує потребу в узгодженості та систематизації ключових понять.

У творах модернізму акцентується незвичне й неповне (в плані інформативності) сприйняття дійсності. О. Ткачук [1] розглядає наративну перспективу й наративну дистанцію як найбільш важливі категорії наратології, без яких годі зрозуміти специфіку модерністичної оповіді. Дослідник зауважує, що на початку ХХ ст. техніка оповіді стає предметом обговорення не тільки критиків, а й письменників. "Об'єктивна техніка" Г. Джеймса та "концепція присутності" Х. Ортеги-і-Гассета акцентують на тому, що письменник має більше показувати, аніж розказувати. На противагу "всезнаючій" нарації, у модернізмі більше цінуються оцінки й судження персонажа, аніж автора, що означає, за Ф. Штайнцелем, перехід від аукторіальної до акторіальної наративної ситуації. Розглядає О. Ткачук також два модерністичні етапи використання наративної перспективи: спочатку "потік свідомості" а згодом – "біхевіористичний" наратив, для якого характерна зовнішня фокалізація.

Експериментування з наративним дискурсом зумовлене важливістю оновлення оповіді. Твори Ю. Яновського "Майстер корабля", "Роман Ма", як указує Л. Гижа [3], яскраво демонструють це за допомогою експліцитного наративу. Модерністи намагаються задіяти різні способи навмисного наративного хаосу та фрагментарність дискурсу як щось відчужене, розірване, позбавлене змісту та упорядкованості, що є протилежним до традиційної причинно-наслідкової послідовності в літературі ХІХ століття. У романі "Майстер корабля" експліцитний наратор розповідає про своє життя, тож є гомодієгетичним наратором, який може впливати на читача та керувати його увагою, підкреслюючи ті аспекти, які сам вважає важливими. Але також тут є часова наративна дистанція, що засвідчує нетотожність я-наратора і я-героя.

У плані зміни наративної техніки модерністів творчість В. Підмогильного – одна з найбільш показових. Л. Рева [6] відзначає, що його діалоги створюють різноманітні форми для розуміння змісту, вони можуть мати відкритий характер та становлять зорово-текстуальну конструкцію композиції (оповідання "Гайдамака"). М. Тарнавський, який простежує розвиток оповідної техніки в прозі В. Підмогильного, вирізняє "три її важливих фактори: метафору, авторську дистанцію та описовий характер" [4, с. 87]. Для позначення відношення між позицією наратора й персонажа М. Тарнавський використовує поняття "консонансної" і "дисонансної" оповіді (фактично, у другому випадку йдеться про наративну дистанцію).

У модерністичному дискурсі відбувається проникнення мовлення персонажа в мовлення наратора. Це можна помітити в застосуванні невласне прямої мови, а також у третьоособовій нарації, що наповнюється чужими словами, баченням персонажа. У багатьох модерністських творах така внутрішня наративна перспектива має домінуючий характер, оскільки модернізм спонукає передавати точку зору іншого. У реалістичній прозі мовлення персонажа, навпаки, було окремим і підпорядкованим голосу наратора.

У новелах В. Стефаніка мовлення героїв дослідники розглядають як максимально навантажене. Завдяки цьому відтворюються не тільки обставини, ситуація, а виявляється психологічна домінанта характерів героїв. Події автор подає крізь призму усвідомлення їх персонажами, що виражається в персонажному дискурсі (діалозі або монолозі), конфлікти передаються за допомогою "сценічного" показу та діалогів. Мовлення персонажів емоційно передає найгостріші та найдраматичніші ситуації, а також різноманітні почуття, тоді як дискурс наратора беземоційний, нагадує ремарки в п'єсі. Я. Павелко [2] погоджується з попередніми дослідниками, що в новелах В. Стефаніка відбувається відхід від традиційного наративу, простежується максимально сконденсований опис та домінуюча роль мовлення персонажа.

Наратологічна рецепція модерністичних творів у сучасних літературознавчих студіях доповнює їхнє традиційне поетикальне вивчення увагою до техніки оповіді, яка стає більш фрагментарною та суб'єктивною, порівняно з реалізмом, позбуваючись автора як повноти й об'єктивності представлення інформації, як коментатора й "судді". Однаково притаманними модернізму О. Ткачук визначає дві техніки: зовнішньо та внутрішньо фокалізовану. За першої автор поступається читачеві, за другої – персонажеві. Окрім проникнення бачення персонажа в розповідь наратора (внутрішня фокалізація), важливим у

новелах В. Стефаніка, як і в прозі Ю. Яновського та В. Підмогильного, є драматизація та "кінематографізм" ("мовою" наратології – зовнішня фокалізація), коли автор дозволяє читачеві робити власні висновки, а сам лише показує, але практично не коментує подій. При цьому і в змістовому, і в експресивному плані зростає вага персонажного дискурсу. Перспективи досліджень – розширення як контексту оповідної манери В. Стефаніка, так і вивчення наратологічної рецепції модерністичних творів.

Література

1. Ткачук О. Наративна перспектива та дистанція в модерністичному дискурсі кінця XIX – початку XX століття. *Слово і Час*. 2003. № 11. С. 17-24.

2. Павелко Я. Функції мовлення персонажа в наративі новел Василя Стефаніка. *Магістерський науковий вісник*. Тернопіль, 2020. Вип. 35. С. 252 – 254.

3. Гижа Л. Структуротворчі чинники експліцитного дискурсу наратора в оповіданні "Роман Ма" Ю. Яновського. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. Серія: Літературознавство. Тернопіль, 2004. Вип. 6. С. 54 – 64.

4. Тарнавський М. Між розумом та ірраціональністю. Проза Валер'яна Підмогильного. Київ: Університетське видавництво «Пульсари», 2004. 230 с.

5. Полякова С. В. Сильові доміанти оповіді в новелах В. Підмогильного Катеринославського періоду. *Тайни художнього тексту (до проблеми поетики художнього тексту)*: зб. наук. пр. / ред. кол.: Н. І. Заверталюк (наук. ред.) та ін. Дніпро: Ліра, 2016. Вип. 19. С. 99 – 105.

6. Рева Л. В. В. Підмогильний та І. Бунін: проблеми наративної структури оповідань. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. Одеса, 2010. Вип. 12. С. 341 – 348.

7. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство та культурологія /пер. з англ. О. Погинайко. Київ: Смолоскип, 2008. 360 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Анфіса Горбань

2. ЛЮДСЬКЕ БУТТЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ТРАНЗИТИВНОСТІ: ВІД ГУМАНІЗМУ ДО ТРАНСГУМАНІЗМУ

Костянтин Вергелес,

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та суспільних наук
Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова*

Павло Куліш,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та суспільних наук
Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова*

"ТЕМНА АНТРОПОЛОГІЯ" – ВІД СПРОТИВУ РЕАЛЬНОСТІ ДО ДОБРОГО ЖИТТЯ

Останні десятиріччя сучасні гуманітарні науки, заплутавшись і "втомившись" від різноманітних "ізмів" (на зразок "культуралізм", "модернізм", "постмодернізм", "постпостмодернізм", "постструктуралізм" тощо) почали здебільшого спрямовувати свої зусилля на пошуки нових, "адекватніших", наративів, термінів та понять, які б точніше й всебічніше виражали й описували ті зміни і трансформації, що відбуваються в сучасному глобалізованому світі з їх драмо-трагічними впливами на фізичний, психоемоційний та душевно-духовний стан не лише окремих осіб, а й широких мас населення. Не оминуло це й таку галузь людино- та суспільствознавства як антропологія, у якій на початку 80-х років минулого століття на фоні підйому неолібералізму як економічної й управлінської системи виникає та інтенсивно розвивається тріо діалектично взаємозв'язаних сфер дослідження, кожна з яких зосереджена на певному кластері проблем, породжуваних сучасною цивілізацією, – це "темна антропологія", "антропологія спротиву" та "антропологія блага".

Системний аналіз цілей, суті та змісту цих "антропологій" засвідчує, що хоча відношення між ними місцями є поки що проблематичними, проте загалом вони все таки тісно взаємозв'язані й не лише онтологічно, але й гносеологічно, методологічно, темпорально тощо. Їх об'єднувальним началом є спільні цілі – пошуки нових засобів і способів опису та аналізу причин, характеру й результатів змін, які відбуваються в сучасному світі. Поява в кінці ХХ століття неоліберального капіталізму, а в подальшому його повсюдне поширення

та глобальне домінування як економічної і губернаментальної (управлінської, врядуної) системи, з його "темною", завуальованою, жорстокою, насильницько-каральною природою зумовлює відповідно й поворот до "темної антропології" як засобу науково-теоретичного й морально-етичного опису, осмислення та пояснення цього феномену. Словосполученням "темна антропологія" став позначатися той вектор антропології, у якому основна дослідницька увага зосереджена на неприглядних і жорстоких аспектах людського досвіду, а також структурних та історичних умовах, що їх породжують. Нині темна антропологія включає в себе "темну теорію" і "темну етнографію".

Тематика та предметне поле "темної теорії" змушує дослідників дивитися на сучасний світ винятково в термінах влади, експлуатації та хронічної всепроникної нерівності" [1, с. 47], а на так званий "третій світ" – через призму осмислення його як складової частини історії колоніальної та капіталістичної експансії. Підсумком такого погляду є визнання того, що сьогоднішній розподіл світу на багаті та бідні країни (багата Північ і бідний Південь) є наслідком минулого вилучення багатств із колоній, а економічна й культурна відсталість постколоніальних країн – результатом безперервного перемелювання народів і культур в умовах західного (тобто місіонерського і колоніального) вторгнення й панування. [2; 3]. Глобальне домінування неоліберальної ідеології та практики, згідно з якою будь-який індивід може досягати благополуччя (до бробуту) шляхом ефективної реалізації своїх підприємницьких здібностей у межах інституціональних структур "сильного права власності", "вільного ринку" і "вільної торгівлі", істотно змінює онтологічні й екзистенціальні засади буття соціуму. Тепер основним завданням держави є не захист населення, а створення та збереження цих інституційних структур. Ці структури передбачають відміну державного регулювання бізнесу; зменшення можливостей трудящим висувати вимоги; скорочення робочої сили як такої; приватизацію багатьох суспільних благ і інститутів; радикальне скорочення програм соціальної підтримки бідних тощо. Наслідком усього цього є зростання крайньої нерівності як усередині самих країн, так і між ними, коли горстка багатих істотно багатшає, маси бідних значно біднішають, а середній клас перебуває там, де він перебуває, – лише завдяки непомірно тяжкій праці й самоексплуатації.

Нові соціально-економічні та політичні реалії не могли не вплинути на етнографічний, чуттєво-емоційний і духовно-душевний стан соціумів. Цей стан знаходить своє вираження в так званий "темній етнографії", яка, ґрунтуючись на негативних економічних ефектах

неоліберальної політики, засвідчує появу нових хворобливих "структур почуттів", зокрема: "Багато болно, багато страждань, психічних і фізичних... повернення до всього гіршого в людині - індивідуалізму, ревнощів, заздрощів" [4, с. 318] "відчуття знедоленості, закинутості і викинутості, а також відірваності і відокремленості" [4, с. 236]. Стає звичним і масовим утікання (біженство), зростання суїциду й форм соціального ескапізму, включаючи добровільну бездомність біженців в інтернет-кафе, і відомий сьогодні феномен *хікікоморі* – молодих людей, які в батьківських будинках зачиняються у своїх кімнатах і роками відмовляються звідти виходити [5]. Емоційне насилля стає домінантною формою соціальних відносин, п'їтма й депресія – панівним настроєм, а "те, чого ти бажаєш, насправді, стає перепорою для твого розквіту" – проявом "жорстокого оптимізму" тощо [6, с. 1. 3].

Реалії сьогоднішнього життя, що розкриваються "темною теорією" і змальовуються не менш "темною етнографією" з необхідністю породили потребу відродження "антропології спротиву" в усьому розмаїтті її форм, серед яких – "культурна критика", яка включає критичні етнографічні дослідження про умови нерівності, влади й насильства в різних частинах світу; теоретичні дослідження, спрямовані на переосмислення капіталізму як системи; а також дослідження соціальних рухів, які сформувалися й активно діють у сучасному неоліберальному світі. Загалом об'єктом досліджень "антропології спротиву", як зазначають її представники, постали "креативні адаптації до умов неолібералізму й водночас різноманітні рухи опору йому". [1, с. 68] Особливо значимим, на нашу думку, є те, що в більшості досліджень представників антропології спротиву основні акценти почали зміщуватися в бік "активістської антропології": "...тобто до роботи, в рамках якої антрополог не лише проводять дослідження, але й безпосередньо приймають участь у самих рухах" [1, с. 68]. А це означає, що антропологія поступово стає ідейно-теоретичною основою цих рухів.

Зосередженість сучасних антропологічних досліджень на жахливих, "темних", неприйнятних сторонах життя соціумів в умовах панування неоліберального капіталізму та його активно-креативній критиці сприяли появі нових видів робіт, спрямованих на дослідження вищих, смислосзначимих проблем, зокрема проблем "блага", "добра", "благополуччя", "добробуту", "щасливого життя" тощо, які стали вагомим і значимим додатком до "темних антропологій". Комплекс таких досліджень отримав назву "антропологія блага". Предметне поле досліджень "антропології блага" концентрується довкола сучасних проблем моралі та етики, зокрема проблеми "щастя" та "доброго

(благого) життя". Представники цієї сфери досліджень цікавляться тим, "як в умовах темряви неолібералізму спільноти людей можуть вести осмислене існування і створювати проекти кращого життя" [1, с. 47].

Тож поява щойно зазначених нами нових напрямів антропологічних досліджень свідчить про певний оптимізм щодо подальшого успішного розвитку гуманітаристики. Основним завданням науки є не лише опис, але й пояснення наявних фактів чи подій і на їх підставі формувати прогнози й передбачати перспективи подальших змін цих подій, фактів, явищ, процесів тощо, а не поставати лише серіями припущень чи описів, які важко піддаються обробці, які вступають у жорстку суперечність з іншими подібними серіями або перетинаються одна з іншою у перед-просторі хаосу без будь-якого взаємного доповнення.

Література

1. Ortner Sh. Dark Anthropology and Its Others: Theory Since the Eighties. *HAU: Journal of Ethnographic Theory*. 2016. Vol. 6. № 1. P. 47–73.
2. Cohn B. Colonialism and Its Forms of Knowledge: The British in India. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1996.
3. Merry S. Colonizing Hawai'i; The Cultural Power of Law. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000.
4. Bourdieu P. The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Society. Stanford, CA: Stanford University Press, 1993. P. 318.
5. Allison A. Precarious Japan. Durham, NC: Duke University Press, 2013.
6. Berlant L. Cruel Optimism. Durham, NC: Duke University Press, 2011. P. 1.

Наталія Ковтун,

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та політології
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

Юрій Ковтун

*кандидат філософських наук,
викладач суспільних дисциплін
Лицей № 1 м. Житомира*

ДЕГУМАНІЗАЦІЯ ОБРАЗУ УКРАЇНЦІВ У РОСІЙСЬКІЙ ПРОПАГАНДІ (НА ПРИКЛАДІ ДОПИСІВ У TELEGRAM ДМІТРІЯ МЕДВЕДЄВА)

Дев'ять років новітньої російсько-української війни (2014-2023) поміж інших наслідків укотре засвідчили надзвичайну ефективність

маніпулятивного впливу російської пропаганди, за допомогою якої рашисти готували до війни геноцидного типу проти України як власне населення, так і широку аудиторію, насамперед країн західного світу. В інформаційному просторі багатьох країн світу російська пропаганда насаджувала маніпулятивні наративи про начебто громадянську війну в Україні, про українців як нацистів і бандерівців, які буцімто воюють проти "мирного населення" квазіутворень ЛНР і ДНР.

Означені пропагандистські наративи всередині російської федерації мали підготувати населення цієї фашистської держави до легкого сприйняття на рівні індивідуальної й суспільної свідомості практик убивств українців. Беззаперечним свідченням цілеспрямованості такої підготовки стала стаття російського пропагандиста Тимофія Сергійцева "Що Росія має зробити з Україною?", оприлюднена 3 квітня 2022 року на російському офіційному державному ресурсі РІА Новини [1]. До практик дегуманізації українців активно долучаються не лише пропагандисти, а й вищі посадові особи російської федерації. Одним із найяскравіших прикладів такої діяльності стали дописи в Telegram колишнього президента цієї держави Дмитрія Медведєва. При цьому варто враховувати, що тепер Дмитрій Медведєв не є приватною особою, яка робить заяви в Telegram. Він досі посідає найвищі посади в керівництві рф: з 16 січня 2020 року є заступником голови Ради Безпеки російської федерації, а з 26 травня 2012 року – головою партії "Єдина росія". Не можна говорити й про належний фаховий рівень і відсутність освіти в колишнього президента рф, адже Дмитрій Медведєв народився в родині професора Ленінградського технологічного інституту й закінчив свого часу юридичний факультет та аспірантуру Ленінградського державного університету імені А. А. Жданова. За своєю освітою й посадами, які обіймає, він цілком має розуміти рівень відповідальності за кожне своє слово.

У нашому дослідженні ми розглядаємо дегуманізацію як "процес психологічного, світоглядного, ідеологічного позбавлення людини її атрибутивних людських ознак, нівеляцію, заперечення або применшення належності людини до людського роду" [2, с. 79]. Протилежним до гуманізації є толерантне, альтруїстичне ставлення однієї людини до іншої, засноване на емпатії. Зауважимо, що науковій парадигмі сформувалося достатньо багато підходів до процесів гуманізації [3; 4], згідно з якими процеси дегуманізації можуть простежуватись не лише на війні, у концентраційних таборах, у камерах катувань, а й у цілком звичайних ситуаціях, як-от: під час

взаємодії лікаря й пацієнта, керівника та підлеглого, викладача й студента, вчителя та учня та ін. Доволі часто практики дегуманізації людини в сучасному суспільстві використовують в інформаційному просторі, насамперед Інтернету. Зазвичай практики дегуманізації супроводжується націленістю одних людей "сприймати інших на основі ворожих, неприємних характеристик, емоційної відрази до незнайомих, вірою в панування людини над тваринами, соціальним відчуженням і недостатньою емпатією" [2, с. 80].

Найбільш поширеним способом дегуманізації є практика позбавлення людини або соціальної спільноти їх суб'єктності як здатності самостійно визначати своє буття в теперішньому або майбутньому часі. Одним із механізмів позбавлення суб'єктності є зведення окремих людей або соціальних спільнот, етносів, народів, націй до статусу тварин або інших істот, які є неприємними, неприйнятними, огидними, бридкими для реципієнта пропаганди.

Наприклад, у дописах Дмитрія Медведєва у Telegram лише за 2023 рік дегуманізація українців достатньо часто реалізується через їх порівняння з тваринами, що має в реципієнта російської пропаганди сформувати стале сприйняття українців як нелюдей, тварин. У дописі від 29 квітня 2023 року він пише стосовно Президента України, що "... Київський пес продовжує лаяти. Слина тече по його волохатій морді, щоб господарі бачили його бойові якості" [5]. Навіть у тих поодиноких дописах, у яких є натяки на гуманізм, Д. Медведєв активно використовує практики дегуманізації. Зокрема, у дописі від 6 січня 2023 року читаємо: "... Українцям була протягнута рука християнського милосердя на Велике Свято... А ось свині ("*українці*" – *Наталія Ковтун*) не мають жодної віри і вродженого відчуття вдячності. Вони розуміють лише грубу силу і, попискуючи, вимагають по корм від господарів" [6].

Цей прийом у своїх дописах колишній президент рф використовує не лише до українців. Так само зневажливо, позбавляючи молдаван людської сутності, він пише про прем'єр-міністра Молдови, зауважуючи, що "...Загадкова істота на ім'я Речан повідомила, що ні президент росії, ні російські офіційні особи не зможуть в'їхати в його країну Молдову" [7].

Поряд із порівняннями з тваринами Д. Медведєв використовує й інші "негативні", на його думку, найменування українців або керівників української держави. У дописі від 17 лютого 2023 року він пише, що "... Верховний український клоун знову брякнув, що він не буде вести перемовин з президентом росії" [8]. Прив'язування негативних характеристик клоуна властиве і для такого допису російського посадовця щодо Президента України від 11 лютого 2023

року: "... Бородата фотомодель у зеленій вонючій футболці проїхалась з цирком шапіто Європою" [9].

Підсумовуючи зауважимо, що дописи Д. Медведєва в Telegram за 2023 рік містять явні ознаки практик дегуманізації образу українців для обґрунтування їхньої меншовартості. Це проявляється насамперед у позбавленні українців суб'єктності, найменуванні їх зневажливими та принизливими назвами, порівнянні з тваринами або іншими "огидними" істотами. Подібні практики деперсоналізації й деіндивідуалізації українців мали за мету підготовку російської суспільної свідомості до прийняття й обґрунтування в умовах війни практик масових убивств і геноциду українського народу.

Література

1. Сергейцев Тимофей. Что Россия должна сделать с Украиной? *Риа Новости*. 03.04.2022. URL: <https://archive.ph/FoMBvP> (дата звернення: 05.05.2023).

2. Ковтун Наталія. Обґрунтування практик дегуманізації у російській пропаганді як основа геноциду українців в умовах російсько-української війни. *Категорії. За результатами Всеукр. круглого столу "Читання пам'яті Івана Бойченка – 2022. Людина. Історія. Мир і війна (21 жовт. 2022 р.)*: [Збірник наукових матеріалів]. Київ: Знання України, 2022. С. 79 – 83.

3. Haslam N, Loughnan S. Dehumanization and inhumanization. *Annual Review of Psychology*. 2014; 65:399-423. doi: 10.1146/annurev-psych-010213-115045. URL: <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev-psych-010213-115045> (дата звернення: 24.04.2023).

4. Utíuzh I., Kovtun N., Hrebin S., Vlasenko F., & Volkova V. The Evolutionary Mechanisms for Tolerance and Social Humanism Development in Education and Medicine: A Post-Capitalist Discourse. *WISDOM*, 2023, 25(1), 107 – 117. <https://doi.org/10.24234/wisdom.v25i1.980>.

5. Медведєв Д. Киевский пес... 29 апреля 2023. URL: https://t.me/s/medvedev_telegram (дата звернення: 04.05.2023).

6. Медведєв Д. Украинцам была протянута... 6 января 2023. URL: https://t.me/s/medvedev_telegram (дата звернення: 17.04.2023).

7. Медведєв Д. Загадочное существо... 28 апреля 2023. URL: https://t.me/s/medvedev_telegram (дата звернення: 05.05.2023).

8. Медведєв Д. Верховный украинский клоун... 17 февраля 2023. URL: https://t.me/s/medvedev_telegram (дата звернення: 12.04.2023).

9. Медведєв Д. Бородатая фотомодель... 11 февраля 2023. URL: https://t.me/s/medvedev_telegram (дата звернення: 07.04.2023).

Михайло Трєбін,
доктор філософських наук, професор,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ВІЙНА ЯК ГЛОБАЛЬНА ЗАГРОЗА ІСНУВАННЮ ЛЮДСТВА У XXI СТОЛІТТІ

Відповідно до доповіді групи відомих австралійських дослідників і громадських діячів під назвою "Комісія з майбутнього людини" визначено 10 загроз для життя на планеті: зміни клімату; руйнування екосистем і скорочення біорізноманіття; ядерна зброя; скорочення ресурсів, зокрема водних; зростання продовольчої незахищеності та зниження якості харчування; небезпечні нові технології; перенаселення планети; хімічне забруднення; пандемії нових захворювань; нездатність зрозуміти ризики, їхнє заперечення і дезінформація [1]. Це прогноз 2020 р., тоді людство ще не зіштовхнулося з воєнною агресією росії щодо України, дослідники вважали, що війна вже канула у минуле, як глобальна загроза, а що й загрожує людству – це ядерна зброя. Безумовно, людство завжди сподівалося, що війни зникнуть як суспільне явище. П. Сорокін свого часу писав: "...сонм порожніх і невибагливих, поверхових і незграбних теорій віщав про зникнення війни з людської історії, що не за горами час, коли вівці обіймуться з вовками у світі "взаєморозуміння" і "співпраці в усьому світі", коли зброю буде перероблено в електричні тостери, ключки для гольфу та радіоприймачі... Деякі навіть ... заявляли, що війна, без сумніву, зникає у міру того, як ми рухаємося від амеби до цивілізації гомо сапієнс" [2, vol. 3, p. 360-361].

З моменту зародження людства війна та мир, конфлікт і насильство, армія та збройні сили завжди у прихованій чи явній формі були предметом наукових досліджень. Зусиллями багатьох мислителів, починаючи з давніх часів (Сунь-Цзи, У-Цзи, Геракліт, Аппіан, Флавій Вегетій Ренат), Відродження (Н. Макіавеллі), Нового часу (К. фон Клаузевіц, А. Жоміні) і сучасності (Б. Александер, М. Дейві, М. Калдор, М. ван Кревельд, Ч. Москос, В. Сліпченко, Е. Тоффлер, М. Яновіц та ін.) були виявлені, описані та обґрунтовані сутнісні ознаки війни, її закони, мінливі зміст і форми. Не стоять осторонь від дослідження феномену війни, її законів, причин виникнення, мінливого змісту й різноманіття форм й українські вчені (В. Горбулін, В. Кротюк, В. Мандрагеля, Б. Парахонський, О. Панфілов, Г. Перепелиця, І. Рущенко, В. Смолянюк та ін. [3-7]). Але війна, як і

будь-яке інше суспільне явище, змінюється з часом, з'являються нові тенденції збройної боротьби, які потребують фундаментального дослідження, тому що треба усвідомлювати цю глобальну загрозу існуванню людства.

Які ж основні тенденції збройної боротьби ХХІ століття ми можемо окреслити, що загрожують існуванню людства? На нашу думку, їх декілька й вони мають величезне значення для розуміння цієї глобальної загрози. По-перше, на зміну традиційним воєнним діям, суворо розподіленим за фізичними сферами, пришли об'ємні, що проводяться одночасно у всіх сферах протиборства, просторово-часовий континіум воєнних дій значно збільшується. Упроваджується принцип "багатосферності" , який у перспективі отримає подальший розвиток. Багатосферність у єдиному бойовому просторі реалізовуватиметься дистанційним зниженням потенціалу противника на будь-якому віддалення від своєї території шляхом синхронного нанесення з різних напрямів глобальних ударів непілотною високоточною зброєю різного базування, а також функціональним програмно-апаратним впливом. По-друге, залишається можливість трансформації локальної війни в глобальну світову завдяки використанню ядерної зброї. Сьогодні у світі дев'ять країн мають ядерну зброю: росія – 5 977, США – 5 428, КНР – 350, Франція – 290, Велика Британія – 225, Пакистан – 165, Індія – 160, Ізраїль – 90, КНДР – 20 ядерних боеголовки. Усього на планеті 12 705 ядерних боезарядів [8, р. 342], яких достатньо, щоб знищити все живе на нашій планеті. По-третє, зростає значення інформаційного континіуму. Завдяки цьому чиннику відбувся перехід від одиничних та автономних одиниць зброї до автоматизованих комплексів і систем – розвідувально-вогневих (розвідувально-ударних), інформаційно-бойових тощо. Саме цілеспрямоване використання інформації детермінує створення бойових систем озброєння далекої й глобальної дії, що слугує матеріальною передумовою проведення об'ємної багатосферної операції. По-четверте, зростання значення космічного простору. У найближчий час у сферу збройної боротьби перетвориться навколосвітний космічний простір. Очевидний перехід від використання його у виключно забезпечуючих цілях (розвідка, зв'язок, навігація), характерних для сьогодення, до активних дій наступального та оборонного характеру в майбутньому. По-п'яте, підвищується значення інформаційно-психологічної боротьби. З появою нових інформаційно-комунікаційних технологій її форми та способи кардинально змінилися. Вона спрямована на маніпулювання соціумом, культурним середовищем, національним менталітетом та

алгоритмами поведінки населення з використанням прийомів рефлексивного управління. По-шосте, розширення спектру застосовуваних засобів збройної боротьби, серед яких істотно зростає значення зброї на нових фізичних принципах, а також гіперзвукової, високоточної, електромагнітної, лазерної, інфразвукової, кіберзброї, інформаційно-керуючих систем, безпілотних літальних та автономних морських апаратів, роботизованих комплексів військового призначення, штучного інтелекту в системах підтримки прийняття рішень, управління військами (силами) та озброєнням, військової та спеціальної техніки [9]. По-сьоме, зміна логіко-часової побудови збройної боротьби: а) завоювання ініціативи та переваги в інформаційній сфері (в управлінні військами та зброєю); б) створення переваги в повітряно-космічній сфері; в) на цій основі зміна на свою користь співвідношення сил на суші та морях; г) як результат – досягнення загальної кількісно-якісної переваги в силах та засобах; г) збільшення тривалості підготовчих та зменшення періоду активних дій. Посилення дедуктивних та послаблення індуктивних зв'язків і відносин збройної боротьби, використання стратегічних і оперативних засобів для поразки тактичної ланки. Організація та ведення збройної боротьби в реальному масштабі часу. Перехід від управління військами до управління збройною боротьбою.

Отже, ми можемо констатувати той факт, що війна залишається найнебезпечнішою загрозою існування всього людства, вона може знищити все живе на планеті, лише загальними зусиллями ми можемо зупинити цей жах, але досвід росії свідчить, що це дуже важко.

Література

1. Cox L. Ten threats to humanity's survival identified in Australian report calling for action. *The Guardian*. 21 Apr. 2020. URL: <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/22/ten-threats-to-humanity-survival-identified-in-australian-report-calling-for-action> (accessed date: 30.04.2023).
2. Sorokin P. A. *Social and Cultural Dynamics*: in 4 vol. New York: American Book Co., 1937–1941.
3. *Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс: монографія / за ред. В. А. Кротюка*. Харків: ФОП Федорко М. Ю., 2021. 558 с.
4. Горбулін В. *Як перемогти Росію у війні майбутнього*. Київ: Брайт Букс, 2021. 243 с.
5. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. *Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл: монографія*. Київ: НІСД, 2019. 560 с.

6. Перепелиця Г. М. Україна – Росія. Війна в умовах співіснування: монографія / Foreign Policy Research Institute. Київ: Стилос, 2017. 879 с.

7. Рущенко І. П. Війна цивілізацій. Анатомія російсько-українського конфлікту. Київ: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2020. 434 с.

8. SIPRI Yearbook 2022: Armaments, Disarmament and International Security. Oxford: Oxford University Press, 2022. 784 p.

9. Требін М. П., Чернишова Г. О. Еволюція війн крізь призму революцій у військовій справі. *Науково-практична конференція Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба "Сучасна війна: гуманітарний аспект"* : тези доповідей, 30 червня 2017 р. Харків: ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2017. С. 16-21.

Олена Коваленко,
*регіональний координатор взаємодії
з громадськістю Уповноваженого Верховної Ради
України з прав людини в Житомирській області*

ДОСЛІДЖЕННЯ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНА ПРОБЛЕМА

В умовах повномасштабного вторгнення російської армії в Україну 24 лютого 2022 року вкрай актуальною залишається проблема дослідження проблематики реінтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. Дослідження різних механізмів реінтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні завбачує звернення до аналізу напрацювань вітчизняних і зарубіжних дослідників, а саме демографів, соціологів, філософів, економістів та юристів. Означена проблематика знайшла відображення в працях В. Антонюк, Ю. Залозної, Е. Лібанової, В. Ляшенка, О. Малиновської, Д. Мілібенда, Е. Муні, І. Титар, В. Устименка та ін. Д. Мілібанд звертає увагу на таку атрибутивну ознаку міграції та руху внутрішньо переміщених осіб як їх глобальний характер. Кількість таких осіб на 2018 р. становила не менше 40 млн. осіб [1]. Науковець наголошує й на тому, що міграційні процеси відбуваються здебільшого в державах із низькими і середніми доходами.

В українській науковій парадигмі одним із перших розгорнутих досліджень масштабів внутрішнього переселення в Україні і їх настроїв стала наукова доповідь Е. Лібанової на засіданні Президії

НАН України 8 жовтня 2014 р. [2, с. 15-24]. Зі свого боку, специфіка міжнародного досвіду реінтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) знайшла відображення в працях української дослідниці О. Малиновської [3]. Зауважимо, що важливе значення під час дослідження стратегій адаптації ВПО в сучасному українському суспільстві заслуговують колективні монографії "Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху" (Київ, 2016) [4] та "Інтеграція ВПО у територіальні громади: діагностика стану та механізми забезпечення" (Київ, 2018) [5], у яких знайшли відображення аспекти економічних і соціальних наслідків військового вторгнення Росії на Донбас та спробу анексії Криму у 2014 році, а саме, політико-правового забезпечення ВПО, міжнародного досвід захисту прав внутрішньо переміщених осіб та їх інтеграції у територіальні громади, які їх приймають, специфіки використання потенціалу внутрішньо переміщених осіб у розбудову цих громад.

Зауважимо, що ще однією площиною вивчення специфіки реінтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні є аналіз впливу процесів диджиталізації, роботизації та автоматизації виробництва на процеси переміщення населення й трудові міграційні процеси є дослідження Н. Ковтун, О. Поліщук, Ю. Ковтуна, Н. Венцель [6; 7]. У цих роботах у площині можливості реінтеграції ВПО заслуговує на увагу прогнозування процесів зникнення й появи нових професій в умовах диджиталізації та роботизації, перспективи, стратегії й практики формування в Україні "нового середнього класу".

Література

1. Miliband D. The Unmet Needs of Refugees and Internally Displaced People / David Miliband. *The Lancet*. Volum 392. Desember 15/ 2018. DOI:[https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)32780-6](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)32780-6).
2. Лібанова Е. М. Вимушене переселення з Донбасу: масштаби та виклики для України (за матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 8 жовтня 2014 р.). Вісник Національної академії наук України. 2014. № 12. С. 15–24.
3. Малиновська О. А. Шляхи вирішення проблеми внутрішньо переміщених осіб: деякі уроки із зарубіжного досвіду. *Аналітична записка: Інститут стратегічних досліджень, Серія "Соціальна політика"*. 2015. № 9. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrac_prob1-a598d.pdf (дата звернення: 15.02.2023).

4. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху: монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2016. 448 с.

5. Інтеграція ВПО у територіальні громади: діагностика стану та механізми забезпечення: монографія / О. Новікова, В. Антонюк та ін.]; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2018. 244 с.

6. Kovtun N. M., Polishchuk O. P., Kovtun Yu. V. Disappearing professions: labor market transformation in the condition of modernization challenges of post-industrial society. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*. Vol. 1 (91), 2022. 17-29. DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.1(91).2022.17-29.

7. Ковтун Н. М., Венцель Н. В. Новий середній клас як фактор нівелізації соціальної невизначеності в умовах модернізаційних викликів Industry 4.0. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2020. Випуск №1 (87). С. 86–99. DOI.10.35433/PhilosophicalSciences.1(87).2020.86-99.

Максим Мельничук,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії та культурології

*Національний університет водного господарства та природокористування
м. Рівне*

СИМВОЛІЗМ ТА ОБРАЗНІСТЬ У ВІДЕОІГРОВІЙ КУЛЬТУРІ

Багато відеоігор припускають символізм, який може здійснюватися на різних рівнях – смислового, наративному, образно-візуальному, інтертекстуальному та ін. Крім символізму, який безпосередньо відсилає до міфологічних уявлень, деякі ігри містять у собі психоаналітичні ідеї. Загалом нині психоаналіз часто використовує міфологічні сюжети для трактування своїх ідей. У відеоіграх психоаналітичні ідеї активно використовуються в структурі наративу та образах персонажів. Для експлікації сказаного вище як приклад візьмемо гру *Silent Hill 2* (2001). Головний герой – Джеймс Сандерленд – приїжджає до похмурого міста Сайлент Хілл, отримавши листа, в якому йдеться про можливу зустріч із його дружиною на ім'я Мері. Однак, як з'ясується, його дружина померла три роки тому і є загадкою, хто є автором листа. Після приїзду до міста з героєм починають відбуватися метафізичні події. Він зустрічає дівчину, на ім'я Марія, котра зовні дуже схожа на його дружину, яка

померла, проте вона працює стриптизеркою в місцевому клубі. Далі на вулицях міста починають з'являтися різні монстри, з якими головний герой починає боротися. І поступово стає ясно, що саме місто вибрало Джеймса, для того щоб змусити страждати (адже саме він вбив свою хвору дружину три роки тому, не в силах бачити її муки, і після цього втратив пам'ять).

У місті Джеймс зустрічає людей, які також вчинили злочини під впливом обставин, і місто змушує їх зазнавати страждань. Тут ми зустрічаємо Анжелу – дівчину, що вбила свого батька, який гвалтував її. Джеймс рятує її від монстра (Abstract Daddy), схожого на два тіла, обтягнуті плоттю, рухи яких нагадують статевий акт. Джеймс зустрічає Едді Домбровські – хлопця, який страждає від надмірної ваги і вважає, що з нього сміються і знущаються оточуючі. Едді зустрічає Джеймса зі зброєю в руках та серед мерців, намагаючись запевнити, що це не він їх убивав. Стає очевидним, що монстри є проекцією страхів, негативних емоцій та неусвідомлених бажань. Так, наприклад, Джеймс зустрічає таких монстрів, як манекен (Mannequin), що є істотами, складеними з двох пар жіночих ніг; медсестру (Zombie Nurse), яка втілює жіночий образ у формі медсестри з закривавленими бинтами, обмотаними навколо голови, що приховують обличчя. Дані монстри відображають пригнічені еротичні бажання Джеймса, дружина якого тривалий час хворіла, і одночасно відсилають до смислів, пов'язаних із локусами хвороби та лікарні. Цікаво відзначити, що в основному монстри є істотами, складеними з частин тіла людини. Ми могли б сказати, що тут проявляються психоаналітичні образи, що відсилають до ідей Ж. Делеза та Ф. Гваттарі про "тіло без органів" [2]. Складно сказати, замислювалися чи ні розробники про такі ідейні паралелі, проте сама відеогра цілком адекватно відображає постнекласичні установки та переосмислення психоаналітичних сюжетів: проєкції своєї внутрішньої топології бажань і страхів на топоси простору, ідеї травматичності реальності як такої.

Багато відеоігор мають риси ергодичної літератури, оскільки в них, щоб отримати доступ до розвитку сюжету, треба також докласти різноманітних зусиль, здійснювати фізичні дії, які безпосередньо впливають на розвиток гри. Кожен користувач отримує різний результат, який залежить від вибору. Кібертекст являє собою текст, на який користувач безпосередньо впливає, при цьому залишаючись споживачем тексту.

Е. Аарсет пише про те, що якщо інтерпретація письмового тексту відбувається в голові у суб'єкта, то користувач кібертексту управляє текстом безпосередньо. Він виробляє не просто герменевтичне

тлумачення тексту, але, власне, створює новий текст, фізично, впливаючи і трансформуючи текстові структури. Таким чином, смисли, закладені у творах літератури та кіно, емоції, які відчуває суб'єкт від їх сприйняття, його варіанти інтерпретацій за великим рахунком визначені автором, тоді як у відеоіграх гравець конструює власні смисли та досвід у процесі гри. Е. Аарсет розуміє відеоігри як текст у широкому значенні, як кібертекст, форму ергодичної літератури. У роботі "Кібертекст: перспективи ергодичної літератури" він запроваджує термін "ергодична література", який вимагає від читача нетривіальних зусиль для свого прочитання [1]. Якщо в класичних романах від читача потрібно лише ковзати очима сторінками книги в правильному порядку, то сюжет ергодичної літератури читачеві необхідно вибудовувати самостійно.

Відеоігри як нові медіа включають суб'єкта у процес створення смислів та пізнання дійсності. Вони аудиторія стає безпосереднім учасником, активно використовує інструментальні можливості сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. В результаті користувацьких маніпуляцій змінюються сама структура та форма організації інформації, образів, об'єктів та тексту. Креативність самих гравців вбудовується в структуру ігрового процесу. К. Кремін досліджує відеоігри як форму мистецтва, яка створюється розробниками та гравцями, що "оживляють" гру [2]. Він зазначає, що ми не просто граємо у відеоігри, але створюємо їх у цьому процесі. Спираючись на роботи Ж. Делеза та Ф. Гваттарі, К. Кремін розглядає відеоігри як художню форму, для якої сама дія стає невід'ємною частиною естетики і яка характеризується іммерсивністю та взаємодією своїх різних елементів (гравців, аватарів, ігрових об'єктів). Він пише про те, що гравець, тримаючи в руках контролер, стає частиною, так званого, "машинного асамбляжу", розширюючись таким чином, що відбувається на екрані. Ми розширюємо межі своєї тілесності за допомогою відеоігор, вкладаючи в них свої сили, вміння, дії, почуття та емоції тощо. І це основне, що відрізняє відеоігри від інших художніх форм, – естетична складова відеоігор реалізується лише в процесі гри та за участю гравців [2]. М. Маклюен також зазначав, що електронні медіа, будучи продовженням нервової системи сучасної людини, роблять її активним учасником процесу комунікації. Наприклад, глядач здійснює постійний творчий діалог із зображенням на екрані. Електронні медіа повертають людину в племінний стан, у якому панує міф. Спираючись на М. Маклюена, ми можемо говорити про те, що сьогодні нова племінна спільнота електронної культури, об'єднана в одну мережу, робить суб'єкта не

просто активним споживачем, а й творцем, що досить яскраво демонструють відеоігри. Сила сучасної міфотворчості, згідно з М. Маклюеном, полягає у відмові електронних медіа як міфічних форм від споживача на користь виробника. "Глядач чи читач зараз має бути творцем" [3, с. 345]. Отже, ми можемо розглядати відеоігри як феномен постнекласичної культури, який включає аудиторію до креативного процесу, що є новим міфологічним виміром.

Відеоігри поліфонічні, багат шарові, інтертекстуальні та семіотично неоднорідні, еkleктично поєднують у собі багатоголосся культурних елементів, використовуючи техніку художнього бриколажу. Ми також показали, що відеоігри являють собою новий медіум, який здатний формувати неоміфологічний простір, вибудовуючи його на основі гри з архаїчною міфологічною семантикою та символізмом, та залучаючи суб'єкта до творчого процесу.

Література

1. Aarseth E. J. *Cybertext: perspectives on ergodic literature*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 1997. 216 p.
2. Cremin C. *Exploring videogames with Deleuze and Guattari: towards an affective theory of form*. NY: Routledge, 2016. 158 p.
3. McLuhan M. *Myth and Mass Media*. *Daedalus*. 1959. V. 88 (2). P. 339–348.

*Євгеній Зембицький,
здобувач I курсу спеціальності 033 Філософія
другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

УТРАТА СЕНСУ ЖИТТЯ ЯК СУТНІСНА ОЗНАКА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕСТРУКТИВНОСТІ

Сутнісною ознакою самовизначення людини у світі є її здатність до знаходження сенсу життя. Основа постановки цього питання є здатність людини до осмислення власної свободи і значення її особистісного існування в житті інших людей і в суспільстві загалом. Якість життя людини визначається пошуками екзистенційних рішень задля віднайдення сенсу та мети існування. У сучасному світі людина все з більшою інтенсивністю ставить питання про сенс її особистісного буття та про доцільність існування усєї людської цивілізації.

Усвідомлення і самовизначення сенсу життя залежить від вікових особливостей існування людини. У дитинстві й юності, будучи

сповненою надій і мрійливості, людина вірить, що її буття з необхідністю наповнене сенсом і на неї очікує велике майбутнє. Утім, з віком, пройшовши через розчарування і страждання, людина зазвичай усвідомлює сумнівність сенсу власного життя. Зневіра в можливості віднайдення сенсу життя в перспективі стає основою соціальної аномії й апатії. На суспільному рівні це втілюється в нездатності державних утворень до визначення власної національної ідеї й державної ідеології. На індивідуальному рівні людина може панічно шукати сенс життя в актах соціального алармізму через страх перебування у позбавленому сенсу суспільному просторі й часі.

У філософській традиції сформувалися різні підходи щодо визначення сенсу людського життя. Зокрема, в агностицизмі обґрунтовувано принципову неможливість доконечного пізнання будь-яких проблем. Тому не можна стверджувати про наявність сенсу життя людини, адже у світі ми маємо справу з об'єктивною просторово-часовою природною дійсністю. Тому сенс життя варто шукати у сфері людської суб'єктивності, яка апіорі є мінливою й нестабільною. Подібні тенденції притаманні й позитивістській традиції, адже поняття "сенс життя" є так само метафізичним, як і поняття "ідея", "гармонія", "Бог", які не можна верифікувати. Відтак, який смисл ставити проблему сенсу життя, якщо людина принципово нездатна дати відповідь на нього?

Однак людина як біосоціальна істота не може жити у світі, позбавленому сенсу. Вона іманентно налаштована на пошуки цільовідповідності її життя. У реальному соціальному бутті людині потрібне навіть ілюзорне інтуїтивне усвідомлення власного сенсу. Закономірним у такому контексті є розуміння сенсу життя як результату віри людини, адже сенс життя не може бути доведеним ні через сферу онтологічного, ні через сферу гносеологічного.

Протилежною до такого підходу є ідея абсурдності людського життя, яка стала предметом ґрунтовного аналізу у філософії екзистенціалізму. Зокрема, А. Камю обґрунтовує позицію, що індивід сам визначає смисл свого життя. І саме визнання ним абсурдності власного життя стає рушійною силою його боротьби із соціумом та виходу за його межі. Виходячи за межі соціальних смислів, людина здатна уникати тоталітарного впливу суспільної думки, адже саме соціум заперечує право людини на самовизначення і самореалізацію, шукаючи різні способи поставити її свідомість під контроль та пропагуючи виховання, слухняної покірної людини [1, с. 133–155].

За твердженням Ж.-П. Сартра, людина не може сподіватися на віднайдення сенсу власного життя й поза межами "людської буттєвості". Тому людині немає смислу шукати опори. Вона не може розраховувати ні на допомогу, ні на підказку зверху. Вона завжди наодинці з собою [2, с. 42–43]. Крім того, людина, вступивши свого часу в життя сповнена надій, зіштовхується не тільки із самотністю, а й із проблемою смертності, стражденості, наявності зла та болю. Це з необхідністю штовхає її до розчарування й нудьги, результатом чого стає втрата сенсу життя.

Іншим екзистенційним випробуванням людини у світі, яке руйнує саму ідею осмисленості сенсу її життя, є феномен страждання. Людина постійно перебуває в умовах страждання: вона страждає й на тілесному рівні, страждання її супроводжують і в соціальному середовищі. Ідея страждання стала засадничою для філософії та релігійної практики буддизму. Оскільки основа страждань – схильність людини до задоволення власних бажань, то безпосереднім механізмом нівеляції страждань і досягнення нірвани є уникнення бажань.

Ще одне екзистенційне випробування сучасної людини – наявність у світі зла. У низці світоглядних традицій обґрунтовано "виховну" функцію зла. Така позиція різною мірою простежується в буддизмі, частково зороастризмі, маніхействі. При цьому гріховність, пороки існують для того, щоб зміцнювати віру і добродійність людини.

Осібну роль у посиленні відчуття втрати сенсу життя сучасною людиною відіграє й ідея віковичного архетипового повторення у світі соціального буття. Вона якнайповніше виявляється не лише в концепції реінкарнації, а й знаходить розвиток у філософії Ф. Ніцше, М. Еліаде, К. Юнга. У сучасному суспільстві відсутність архетипового тисячолітнього повторення ідеальних моделей поведінки, ритуалів, дій, образів штовхає людину до втрати сенсу її буття.

Протилежної позиції дотримувався Е. Фромм, який серед основних екзистенційних дихотомій поряд із протистоянням життя і смерті, називає дихотомію самотності та сумісності, нескінченності людських можливостей і неможливості їх цілковитої реалізації навіть за умови найсприятливіших обставин. При цьому вічне повернення одного й того самого у фрагментарно наявному бутті так чи інакше паралізує будь-які зусилля і приводить до нудьги й відчаю [3, с. 45–46]. Саме позбавлене мети й сенсу буття зумовлює непрогнозовану соціальну агресивність індивіда та суспільства загалом.

У матеріалістичній парадигмі сформувався гедоністичний підхід щодо розуміння проблеми безсмертя. Згідно з ним сама ідея безсмертя людської душі має деструктивний вплив на соціальне буття, адже вона є своєрідною перешкодою для прийняття всіх радощів земного життя. Людина, яка вірить у безсмертя, у такому розумінні фактично введена в оману, адже основною метою життя вважає підготовку до життя в потойбіччі, ігноруючи реальний фізичний світ.

Якщо ми розуміємо сенс життя як кінцевий результат фізичного життя людини, то зі сфери сенсожиттєвого пошуку варто виключити повсякденний досвід. Поряд із цим усвідомлення сенсу життя в кожній конкретній життєвій ситуації розширює простір сенсожиттєвого пошуку, переносячи цей пошук у майбутнє, в інші життєві ситуації, створюючи, по суті, нові можливості отримання сенсу життя. Унаслідок цього перед соціальним суб'єктом відкриваються нові обрії діяльності і, як наслідок, нові напрямки визначення сенсу життя.

Життя соціального суб'єкта в стабільному раціонально організованому соціальному просторі так чи так перешкоджає його поступальному розвитку. У такій системі все наперед визначене, прораховане, будь-який вчинок заздалегідь обумовлений. Утім, людина, наділена свободою волі та свободою вибору, не може існувати як простий соціальний механізм, вона не може прийняти умови такого буття. Якщо людина не здатна знайти "відповіді" на свої запити, це стає основою її деструктивної активності. Відтак сенс буття людина має шукати насамперед у самій собі. З огляду на це сенс буття не може бути відстороненим від конкретних проявів людського життя.

На цій підставі можна зробити висновок, що не можна говорити про якусь універсальність абсолютності сенсу життя, адже про нього можемо говорити переважно лише на індивідуальному рівні. В. Франкл у свій час зазначав, що сенс життя є відносним щодо кожної конкретної людини, залученої в ситуацію. При цьому він змінюється від людини до людини, від одного дня до іншого, навіть від години до години. Немає такого явища, як "універсальний сенс життя, існує лише унікальний сенс індивідуальних ситуацій" [4].

Справді, сенс життя індивідуальний. По-перше, його носієм є окремо взята людина. По-друге, ця людина перебуває в унікальній життєвій ситуації в конкретних просторово-часових параметрах. По-третє, сенс життя людина набуває притаманними лише їй способами й методами. Водночас визначення сенсу життя завжди має суспільний характер. Коли ми говоримо про набуття сенсу життя, то його

суб'єктом є не просто індивід, а особистість, яка пройшла процес соціалізації та обдарована унікальними якостями.

Зasadничим для визначення сенсу життя є визначення соціальним суб'єктом магістральних цілей і цінностей. За С. Франком, такі цінності людина має знаходити, насамперед, у повсякденному житті, бо безглуздим є життя, віддане служінню меті, яка в це життя не входить. Абсолютна мета (цінність) має слугувати вдосконаленню й осмисленню приватного життя. Тільки в такому розумінні вона наповнює сенсом кожне конкретне людське життя. Віра в смисл життя, який набувається лише через участь у великій загальній справі, яка має врятувати світ у майбутньому, мислитель вважає не обґрунтованою.

Погоджуючись із думкою С. Франка про те, що визначення сенсу життя розпочинається переважно на індивідуальному рівні буттєвості, водночас зазначимо: концентрація лише на світі власної суб'єктивності призводить людину до подальшої інтровертизації її буття та зростання соціальної апатії. Про індивідуальний характер сенсу життя можемо говорити лише щодо інтровертно зорієнтованих особистостей або індивідів, які не можуть знайти соціально зумовлений сенс життя в умовах авторитарних або тоталітарних режимів. В інших випадках сенс життя завжди має соціально забарвлений характер.

У постмодерному суспільстві пошуки сенсу життя зазнають ще більшого ускладнення. Через пришвидшення темпу життя, надмірну інформатизацію її індивідуального простору, насадження ідеалів суспільства масового споживання відбувається дезорієнтація людини, яка проходить повз реальні можливості вироблення сенсу життя. Утрату сенсу життя на індивідуальному й на суспільному рівнях буттєвості не здатні компенсувати жодні матеріальні блага, цивілізаційні здобутки та технології.

У ситуації надмірної інформатизації людина надто часто переживає межові життєві ситуації (смерть рідних, близьких і навіть незнайомих людей, наслідки екологічних і природних катастроф, руйнівні результати військових конфліктів та ін.). Переживання цих трагедій стає повсякденним явищем, посиленням гнітючим відчуттям самотності людини постмодерну.

В інформаційному просторі постмодерну можлива зміна смислу життя й через використання цілком безневинних, на перший погляд, лексем. Зміна світоглядної картини світу прямо пов'язана з феноменом перевиробництва символічних форм культури в інформаційному просторі постмодерну – на телебаченні, радіо, в Інтернеті та ін. При цьому поступово втрачається здатність

особистості до ідентифікації, адже людина змушена вибирати з величезної кількості еkleктичних зразків культури, які належать до різних стилів і напрямків. Відтак саме руйнування цілісної культурної ідентичності особистості стає важливим чинником втрати сенсу й мети її життя.

Утрата сенсу життя в суспільстві постмодерну прямо пов'язана з розширенням масштабів споживання як на індивідуальному, так і на суспільному рівнях. Певним чином вирішивши екзистенційну проблему фізичного виживання, людина в епоху постмодерну прямо поставила перед собою питання про сенс власного існування і, не знайшовши відповіді, може відважитися на добровільний відхід із життя. Свідченням цього є статистичні дані про рівень самогубств у країнах "золотого мільярду", у яких існує досить високий рівень життя й соціального захисту населення.

Іншим чинником втрати сенсу життя є й безробіття. Безробітна людина, яка тривалий час не може знайти роботу, не просто відчуває втрату власної соціальної значущості, а зазнає глибокої екзистенційної фрустрації. Утрата сенсу життя в суспільстві постмодерну прямо пов'язана й зі зростанням рівня мінливості ринку праці, на якому швидко стають застарілими навіть щойно отримані знання та професійні навички.

Відтак людина постмодерну змушена докладати значних зусиль щодо "утримання" власного сенсу життя. Перманентне відкривання сенсу людського життя в ситуації тут-і-зараз є в такому розумінні проявом позитивної людської деструктивності. Щоденне, постійне "збирання" самості навколо сенсу власного життя постає в сучасному світі чи не єдиним способом подолання негативної деструктивності у соціальному просторі.

Визначення аспектів деструктивності в ситуації пошуку сенсу життя людиною епохи постмодерну неможливе й без визначення ролі в цьому процесі комунікації людини з іншими суб'єктами соціальної активності. У контексті цього важливим механізмом вироблення сенсу життя стає не стільки отримання певного рівня знань, скільки комунікація між Я і Ти, насамперед у сфері духовного спілкування та морального самовизначення. Важливим чинником віднайдення сенсу життя людини постмодерного суспільства стає усвідомлення нею особистісної відповідальності як за власне буття, так і буття соціального оточення, повернення моральної відповідальності в центр суспільного життя.

Щоденне, щохвилинне "збирання" самості навколо сенсу власного життя постає в сучасному світі чи не єдиним способом

подолання негативної деструктивності в соціальному просторі. Вирішальну роль у цьому процесі відіграє усвідомлена творча діяльність людини щодо перетворення природної і соціокультурної сфер дійсності. Окрім цього, сенс життя нерідко відкривається перед сучасною людиною в межових ситуаціях, які загрожують самому її існуванню та відкидають усі випадкові й мінливі аспекти буттєвості.

Література

1. Камю А. Міф про Сізіфа. Бунтівна людина. Харків: Фоліо, 2022. 448 с.
2. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо: нарис феноменологічної онтології / Пер. з французької Віталій Лях, Петро Таращук. Київ: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2001. 855 с.
3. Фромм Ерік. Мати або бути? / Пер. з англ. Г. В. Яновська. Харків: "КСД", 2020. 304 с.
4. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі / Пер. з англ. О. Замойської. Харків: Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2016. 160 с.

Науковий керівник: *доктор філософських наук, професор
Микола Козловець*

Юлія Огороднійчук

*здобувачка I курсу спеціальності 033 Філософія
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ВПЛИВОМ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Відомо, що трансформаційні процеси, які сьогодні стрімко відбуваються у світі, впливають як на кожну особистість зокрема, так і на націю загалом. В. Г. Воронкова зазначає: "Ми живемо у час глибокої нестабільності та кризи, переходу до цифрового розвитку суспільства, яке відбувається під впливом Четвертої промислової революції, яка вимагає перезавантаження цивілізації, пошуку інноваційних підходів до її реалізації. Сучасна цивілізація, викликана кризою глобальною і парадигмальною, потребує перезавантаження світоглядних засад, так як охоплена глобальними викликами, постільки переживає кризу цінностей всього світовлаштування" [1, с. 228]. Тому ми можемо спостерігати, що сучасний розвиток суспільства характеризується системними змінами як у зовнішніх, так і

у внутрішніх проявах, які накладають відбиток на всі сфери сучасного світу. Це відбувається через переосмислення сенсу буття, цінностей, пріоритетів, світогляду. Варто зазначити, що виклики сьогодення дають змогу для становлення нової української нації, нового світобачення та окреслення конструктивних орієнтирів, спрямованих на стійке формування національної ідентичності.

Що ж таке національна ідентичність? Саме поняття ідентичності доволі багатогранне та глибоко досліджуване. Варто зазначити, що сьогодні вйого широко використовують у політичних науках, психології, політології, етнології. Але не менш важливим є також поняття "національна ідентичність". Згідно з визначенням, яке представлено в енциклопедії сучасної України, "національна ідентичність це усвідомлена приналежність до національної спільноти на основі стійкого емоційного зв'язку, що виникає у результаті сформованої системи уявлень щодо традицій, культури, мови, політики, а також прийняття групових норм і цінностей" [3]. Досліджуючи питання національної ідентичності, такі вчені, як М. А. Козловець та Н. М. Ковтун, зробили висновок, що "національна ідентичність – це конструкція, що складається з багатьох взаємопов'язаних елементів – етнічних, культурних, територіальних, економічних та політико-правових. Вони означають звязки солідарності між членами спільнот, об'єднаних спільною пам'яттю, міфами і традиціями" [2, с. 71]. Саме тому національна ідентичність є тією рушійною силою, що сприятиме розбудові процесів, необхідних для консолідації потужних сил суспільства, які сприятимуть розвитку зовнішньої та внутрішньої політики.

Варто зазначити, що особливого значення формування національної ідентичності набуває в умовах трансформаційних процесів різного ступеня складності. Зважаючи на те, що трансформаційні процеси – це доволі складні та багатогранні вектори впливу, тому відповідно й результати можуть бути непередбачуваними та невідворотними. Саму ж трансформацію потрібно розглядати як зміну або перетворення, яке відбувається під впливом зовнішніх або внутрішніх обставин. Щодня ми стикаємося з безліччю трансформаційних процесів, які певною мірою впливають на наш світогляд, бачення світу, сприйняття, вносять зміни на засади життєдіяльності. Можна припустити, що, стикаючись із процесом трансформації, ми переходим на інший рівень, вписуємось у нову структуру, малюємо нову картину світу.

Однією з точок біфуркації формування стійкої національної ідентичності для українського суспільства став початок

повномасштабної війни в Україні. Але варто зазначити, що її розгортання впливає не тільки на Україну, але й на всю світову спільноту, яка певною мірою стає залученою до такого трансформаційного процесу.

Варто зазначити, що з 2000 року інститут соціології НАН України фіксує тренд на посилення громадянської ідентичності. Цілком очікувано, що цей процес продовжився або навіть прискорився й посилюється під час війни. Зокрема, відповідний вид ідентичності у 2022 році зріс на 17% порівняно з 2021 роком. Згідно з аналізом Київського міжнародного інституту соціології, період національно-громадянської кристалізації, який тривав із 2015 року, змінився періодом національно-громадянської консолідації, перехід до якого зумовила широкомасштабна війна.

Для проведення більш докладного аналізу варто виокремити основні критерії визначення національності, зокрема такі, як: спадкові, громадянські, мовні, атитюдні.

Результати соціологічних опитувань орієнтують нас на те, що раніше переважна більшість респондентів указувала спадковий критерій, навіть тоді, коли змінювали національність із російської на українську. Однак зумовлена повномасштабною російською агресією національна консолідація ці уявлення суттєво підважила. Якщо у 2017 році 68% респондентів заявили, що просто успадкували національність від батьків чи одного з батьків, то у 2022-му так сказали всього 48%. Натомість дуже різко зросла кількість тих, хто зізнається, що вибрав національність за країною (від 24% до 36%) або за ставленням (від 3% до 7%). Як і можна було очікувати, вибір за країною означає вибір на користь української національності: про нього заявили 38% респондентів, які задекларували цю національність, і лише 9% прибічників російської. Отримані результати можуть свідчити про те, що люди дедалі частіше називають себе українцями саме тому, що живуть в Україні, без огляду на походження, і переносять цю громадянську ідентичність на категорію національності, яка традиційно була етнічною.

Як раніше зазначено, ще одним із критеріїв національної ідентичності є державна мова. Вона символ єдності та культурного збагачення нації. Без мови не може існувати повноцінне суспільство, яке прагне розвитку та духовного збагачення, адже мова – носій генного коду нації, а це, зі свого боку, впливає на її минуле, сучасне й майбутнє. Якщо нація не матиме минулого, їй буде важко рухатися вперед і прогнозувати своє майбутнє. Як свідчать дослідження, проведені Київським міжнародним інститутом соціології,

співвідношення мовних груп змінювалося досить повільно, і навіть 2014 рік на це не дуже вплинув. Але в грудні 2022-го 41% респондентів сказали, що спілкуються тільки українською мовою, ще 17% – "у більшості ситуацій" українською, натомість тільки російською говорять 6%, а переважно російською – 9% (ще 24% сказали, що вживають обидві мови "рівною мірою"). Крім того, аналіз досліджень дає змогу стверджувати, що порівняно з 2017-м частка повних і переважних україномовців збільшилася на 8%, а частка російськомовців зменшилася аж на 11%. Різко збільшилася частка людей, які вважають російську мову взагалі неважливою: нині їх аж 58%, тоді як 2014-го було 9%. Крім того, переважна більшість респондентів з усіх категорій населення воліють, щоб держава ще й проводила політику, спрямовану на зміцнення позицій української мови.

Якщо звернути увагу на ставлення до національності, то варто зазначити, що 95% виокремили українську національність, менш як 2% – російську, 1% – й українську, і російську, а ще 2% – якусь іншу. Порівняно з 2017 роком частка української національності зросла на 7%, натомість частка російської зменшилася на 5%, а подвійної – на 2%. Тепер з українською національністю навіть на півдні та сході пов'язують себе аж 90%, тоді як п'ять років тому було 64%.

Отже, можна вважати, що в Україні відбувається поступовий процес формування чіткої національної свідомості та національної приналежності, адже, ураховуючи дані опитувань, які були проведені серед українців, 85% населення України вважають себе перш за все громадянами своєї країни. При цьому серед різних соціальних категорій населення – вікових, регіональних, лінгвоетнічних, гендерних і поселенських – немає великої відмінності за цим показником. Наприклад, серед жителів Сходу 81% вважають себе перш за все громадянами України, серед російськомовних українців – 81%, серед російськомовних росіян – 78%. Крім того, сьогодні спостерігаємо значну тенденцію до зміни в ідентифікації себе за національністю. Очевидним є те, що серед тих, хто все ще називає себе росіянами, більшість вважає себе також українцями, певно, надаючи першій ідентичності радше етнічного значення, а другій – радше громадянського. Така гібридизація стає для багатьох перехідним етапом до суто української ідентичності, яка спершу є передусім громадянською, а потім поступово набуває також етнокультурного змісту.

Отже, сьогодні українська нація зазнає серйозних випробувань, а трансформаційні процеси, які стрімко розгортаються в нашій країні та світі, призводять до формування нової нації здатної осмислено

формувані національну ідентичність. Щодня ми отримуємо нові виклики, які призводять до невідворотних глобалізаційних трансформацій, кінцеві наслідки таких процесів невідомі, але їх вплив на сучасний світ буде стрімко зростати.

Література

1. Воронкова В. Г. Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика: монографія. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2022. 460 с.
2. Козловець М. А., Ковтун Н. М. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації: Монографія. К.: ПАРАПАН, 2010. 348 с.
3. URL: <https://esu.com.ua/> (дата звернення: 08.05.2023).
4. URL: <https://www.kiis.com.ua/> (дата звернення: 08.05.2023).

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Микола Козловець

*Тетяна Кос,
здобувачка IV курсу
спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова та література)
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ОБРАЗИ ДІТЕЙ У ПРОЗІ ЄВГЕНА КОНЦЕВИЧА: ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ

Категорію самотності вивчають фахівці різних наук: філософії, соціології, психології тощо. У психології сутність людської самотності пов'язують із самосвідомістю, у філософії – з особливостями стану душі, світосприйняттям людини. Самотність визначають як екзистенційну ситуацію людського буття, що передбачає зовнішнє чи внутрішнє відокремлення людей, незвичні умови її ізоляції від інших. Представники екзистенціалізму відносять самотність до межових ситуацій. Як зазначає Ю. Левченко [1], чимало дослідників пов'язують стан самотності людини з усвідомленням нею своєї "випадковості" у світі, відчуттям несправжності стосунків з оточенням.

Вагомий внесок у художнє осмислення самотності зробили письменники-шістдесятники: Є. Концевич, В. Дрозд, Гр. Тютюнник, В. Шевчук та ін. Це стосується й маленьких героїв, яким незатишно, самотньо в несправедливому, а іноді й жорстокому світі дорослих. Образ відчуженої дитини розкрито на тлі стосунків з однолітками й рідними. Персонажі шістдесятників не бажають погоджуватися з

несправедливістю, бунтують проти обставин, проти вимоги бути такими, як усі. Автори стають на захист "маленької людини" та людяності.

Літературознавці Р. Корогодський [2], М. Лецькін [3] та ін. відзначають, що Є. Концевич уміло досліджує внутрішній світ, мотиви поведінки героїв. Образи самотніх дітей у творах Євгена Концевича змальовано на тлі розчарування й дисгармонії дитини та дорослого світу. Юні герої перебувають у стані незахищеності й відчуженості, їм бракує розуміння з боку інших, навіть рідних. Вони переживають труднощі в соціальній взаємодії. У змалюванні самотності Є. Концевич акцентує почуття страху й тривоги. Діти залишається наодинці з проблемами, які виникли на їхньому життєвому шляху.

Як зауважує норвезький філософ Л. Фр. Г. Сведсен [4], у самотності люди почуваються не лише відокремленими від інших, але й від себе. Це негативне почуття може мати невідворотні наслідки для особистості. Проте час від часу почуватися самотньою людині навіть необхідно, бо це складова емоційної системи, своєрідний внутрішній захист. У новелі "Дві криниці" Є. Концевич передає емоційний стан Льоні, якого звинувачено в тому, чого він не робив: "Льоня сховався від усього світу..." [5, с. 225]. Хлопчик відчуває самотність і покинутість. Він знає, що ні батько, ні мати не повірять йому, а повірять сусідці Федоренчиси. І плаче, очевидно, не тільки тому, що ображений через безпідставні звинувачення, а й через те, що ніхто йому не вірить. Він має батьків, проте цей факт не заперечує його самотності. Це не постійне відчуття, а лише тимчасове випробування, спричинене життєвою ситуацією. Вийти з цього стану хлопчику допомагає дядько Кесар. Він справедливий і добрий, а основне – не піддає сумніву слова Льоні, вірить йому та захищає від несправедливих звинувачень.

Самотньою почувається героїня оповідання Є. Концевича "Квіти". Її поведінка завжди одноманітна й передбачувана. Дівчинка не може вийти з ролі жертви, яку обзивають, кривдять або відверто ігнорують. Вона не дозволяє собі розкутості, легкості в спілкуванні з іншими людьми. Оля позбавлена тісних емоційних контактів із матір'ю, котра ніби не помічає переживань і страхів доньки. Прикметно, що дівчинка навіть не намагається поділитися з матір'ю, а залишається сам на сам зі своїми проблемами. Її життєвий досвід ще замалий, аби їх вирішити. Відокремлена від соціуму, героїня знаходить альтернативу спілкуванню з людьми: замінює його контактом із природою, зокрема з пташками. Відчуженість дівчинки підкреслюють неординарні портретні характеристики (руде волосся, ластовиння), які

стали причиною насмішок ровесників. Героїня навіть не ображається на те, що її називають «рудюю формою», вона змирилась із цим. Тому поряд із соціальними передумовами виникнення самотності, описаними тут, спостерігаємо також індивідуально-особистісні.

Про самотність Є. Концевич особливо проникливо пише в новелі "Чому вона мовчить?", де простежує раптове усвідомлення хлопчиком смерті матері. Павлик із кожною хвилиною все більше "прозріває". Змінюється світовідчуття дитини: "Мамо, а татко плаче», – тремтячим голосом звертається він до мами" [5, с. 74]. Водночас починається "та хвилинка", про яку автор попередив читача в епіграфі. Увага акцентована на психоемоційному стані переживання героєм самотності: лунає моторошний, розпачливий крик. Герой відчуває безсилля, новеліст вводить його в "межову ситуацію", яка робить дитину значно старшою.

Джерелами переживання самотності дітей у новелах Євгена Концевича є їхні суб'єктивні "комплекси неповнцінності" й відкидання соціумом ("Квіти"), розчарування, тривога, дисгармонія ("Дві криниці"), крах дитячих ілюзій, страх перед майбутнім ("Чому вона мовчить? "). Образи самотніх дітей Є. Концевич змальовує в ситуаціях, із яких вони прагнуть вийти. Відтак результатом зусиль персонажів у боротьбі з їхньою самотністю є раннє дорослішання дітей.

Література

1. Левченко Л. Ю. Історичні форми самотності в контексті людського буття. *Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди*. Переяслав-Хмельницький, 2002. Вип. 3. С. 307–314.
2. Корогодський Р. Трагічна візія дитинства. Концевич Є. Вона йшла усміхнена : новели, оповідання, етюди. Бібліотека журналу «Авжеж». Ч. 29. Житомир: ПП М. Г. Косенко, 2002. С. 6–10.
3. Лецькін М. О. Пройтися по лезу часу (Житомирщина в письменницькому вимірі). Житомир : Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2010. 144 с.
4. Свендсен Л. Фр. Г. Філософія самотності / пер. з норв. С.Волковецької. Львів : Видавництво Анетти Антоненко, Київ : Ніка-Центр, 2017. 208 с.
5. Концевич Є. Клекіт глухоти. Зібране. Житомир : Рута, 2010. 640 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Анфіса Горбань

*Ростислав Чаплінський,
здобувач I курсу спеціальності 033 Філософія
другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

БУТТЯ ЛЮДИНИ: ВИПРОБУВАННЯ ГРОЮ

Історія філософії зафіксувала інваріантні моделі визначення сутнісної атрибутики людини за допомогою словосполучення зі словом *homo*: *homo sapiens*, *homo faber*, *homo politicus*, *homo religiosus*, *homo symbolicus*, *homo liber* тощо. У ХХ ст. увага дослідників сфокусована на такій атрибутивній характеристиці людини, як *homo ludens*, а саму гру тлумачать як регулятор її соціальної буттєвості. Загальна теорія гри базується на філософських ідеях Платона, Арістотеля, І. Канта, Ф. Шіллера, С. К'єркегора, Ф. Ніцше, Г. Спенсера та інших. Ретроспективний аналіз досліджень феномену гри дозволяє стверджувати, що з найдавніших часів вона осмислювалася крізь призму історичного, економічного, утилітарного, психологічного, педагогічного, культурологічного й філософського підходів. Спільним знаменником для цих поглядів на гру є ідея перетворення світу через духовно-моральне зростання й фізичне вдосконалення особистості, формування її аксіологічних установок.

У ХХ ст. лудологія як теорія гри суттєво примножила свої здобутки. Біфуркаційною точкою в цьому збагаченні стала публікація у 1938 році праці "Homo Ludens" Йогана Гейзінга. Нідерландський історик і філософ визначив поняття гри: добровільна дія або заняття, що здійснюється згідно з внутрішньо визначеними межами місця та часу, з дотриманням добровільно прийнятих і водночас абсолютно обов'язкових правил з метою, закладеною в ній самій, що супроводжується почуттям напруження й радості, а також орієнтацією швидше на свідомість "Іншого", ніж на "буденне" життя. У його трактуванні гра набула сакрального значення: "Буття гри повсякчас підтверджує, причому в найвищому сенсі, супралогічний характер нашого положення у Всесвіті... Ми граємося, і ми знаємо, що ми граємося, значить, ми є чимось більшим, ніж лише розумні істоти, оскільки гра є заняттям позарозумним" [2]. Й. Гейзінга актуалізував через поняття *homo ludens* увагу мислителів до феномену гри як сутнісної характеристики людського буття.

Надалі ідеї Й. Гейзінга продовжив розвивати німецький феноменолог, антрополог, учень Е. Гуссерля Ойген Фінк. У дослідженні "Основні феномени людського буття" він ґрунтовно

проаналізував єдність "світ – людина – культура" і звернув увагу на те, що всі явища людського життя пов'язані з пошуком відповідей на "прокляті запитання", до яких належить питання "що таке гра?". Основні екзистенційні феномени, на його думку, є способами розуміння, за допомогою яких людина усвідомлює себе як смертну, працелюбну й люблячу істоту, як борця та гравця. Тому поряд із такими фундаментальними феноменами існування людини, як смерть, праця, панування, любов, він виділив і гру, здатну переносити людину в "світ магічного".

Водночас німецький мислитель Ганс-Георг Гадамер у роботі "Істина і метод" до змістового апарату герменевтики долучив поняття гри. Він вважав, що для гри важливі самі дії в ній, а не те, хто грає. Людина сприймає життєві ситуації за аналогією зі сценічними драмами, до яких філософ зараховує невизначеність майбутнього, реальних можливостей людини та його очікування від життя. У таких випадках життєва ситуація сприймається як трагічний (або комічний) спектакль. Ідеться лише про суб'єктивну ситуацію, яка сприймається й інтерпретується відповідно з певними життєвими колізіями через ігрову термінологію [1, с. 150]. За Г.-Г. Гадамером, гра не є способом поведінки або станом свідомості, вона поширюється на всі сфери буття, а тому гра як така наявна й у неживій природі (на відміну від позиції О. Фінка, за якою гра характеризує винятково людське буття). Загалом у науковій парадигмі склалися різні підходи до розуміння природи гри та її розуміння як випробування в житті людини. У філософії постмодернізму домінує "ігрове" ставлення до світу: мовні ігри (Л. Вітгенштайн), гра з минулим (У. Еко), текст як простір для гри смислами (Ж. Дерріда), гра як симуляція, з якої формується гіперреальність (Ж. Бодрійяр). У напрацюваннях постмодерністів обґрунтовується "класичне" потрактування гри як природного, органічного елемента, як продукту людської культури, як закономірного результату еволюції людини, що забезпечує особистісний розвиток, соціалізацію, засвоєння смислів, культурних імперативів. Поза універсальною природою гри в соціокультурному просторі сучасної людини інтенсифікується розмаїття ігрових форм, що зумовлює ситуацію "ігрового апокаліпсису" (Л. Белоглазова). Ігровий простір у такому розумінні кардинально розширив свої межі, а метафора "життя – це гра" модифікувалась у світоглядну настанову. Візуалізацією цієї тези може слугувати роман Г. Гессе "Гра в бісер", у якому гра трансформується в жорстокий аморальний засіб, здатний формувати бездумну активність. Нівелювання буття до ігрового видовища, гедонізація ігрового процесу, віртуалізація свідомості

детермінують такі тенденції, за яких не тільки зростає соціальне відчуження як випробування, а й розчиняються смислові засади існування людини постіндустріальної епохи.

Література

1. Гадамер Г.-Г. Істина і метод. Том 2: Герменевтика II: Доповнення, покажчики. Вибрані статті. / Пер. з нім. М. Кушніра. Київ: Юніверс, 2000. 478 с.

2. Гейзінга Й. Homo Ludens / Пер. з англ. О. Мокровольського. Київ: Основи, 1994. 250 с.

Науковий керівник: *доктор філософських наук, професор*
Наталія Ковтун

3. АНАЛІТИКА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ ТА СОЦІОГУМАНІТАРНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

Микола Козловець,
*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та політології
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ІДЕОЛОГЕМИ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Як у минулому, так і в сучасному суспільному контексті духовного життя соціуму існують стереотипні моделі інтерпретації реальності, які не змінюються протягом багатьох століть. Ідеться не про системне відтворення історичної спадщини певного народу або регіону, а насамперед про вибіркоче тлумачення окремих фактів минулого, які закладені в ідеологічну парадигму, покликану засвідчити винятковість власного етносу та його знакових постатей, стати дієвим чинником у становленні народу.

Нинішня війна росії проти України має тривале історичне коріння. Щоправда, її основні чинники пов'язані з розпадом СРСР і подальшим відходом України від сучасних російських ідеологем. У філософському конструкті "русского міра" Україні відведено особливу позицію. Суть у тому, що відпущення України з російської орбіти, зі структури ідеологем сучасної рф може призвести до розпаду самої росії. Так близько до свого краху рф ще ніколи не стояла. Якщо для України втрата росії у філософському та ідеологічному аспектах абсолютно не представляє будь-якої загрози, оскільки рф не вписана в конструкт духовної України, то для Росії вихід України з її конструкту призведе до руйнації власне ідеології "тисячолітньої Російської держави" й багатьох інших російських міфологем. Без ідеї "єдиної історії", яка бере свій початок із Києво-Руської держави, для реалізації російської імперськості зовсім залишається мало простору – лише можливість бути меншістю без будь-яких переваг.

Росія – це не просто проблемний сусід, із яким можна домовитися й мирно співіснувати. Росія – це наш екзистенційний ворог, метою якого є повне знищення української державності, мови, культури, етносу. Зокрема, у липні 2021 року президент росії В. Путін

опублікував статтю "Про історичну єдність русских і українців", у якій фактично заперечує легітимність існування України як незалежної національної держави. Без будь-яких підстав він стверджує, що Україна ніколи не мала дійсної державності, що вона є частиною російської "власної історії, культури, духовного простору".

На генетичному рівні це значною мірою пояснює логіку розвитку російської державності, що завжди орієнтувалася на імперський спосіб власного існування, який максимально відповідав ціннісним орієнтаціям росіян – авторитаризму, експансіонізму, жорстокості, месіанству. У російському світі на вершині ціннісної піраміди перебуває саме держава, затьмарюючи собою цінність людини. Ставлення до держави та влади, які посідають вищі сходинки в ієрархії цінностей імперського мислення, для росії стають не просто символом могутності, а насамперед імперської могутності, що уособлює собою "світову страшилку", здатну за рахунок сучасної армії та ядерної зброї наводити жах на весь світ і примушувати рахуватися з нею.

Практично всю політичну історію росії можна розглядати як історію розвитку російської імперської державності, що розпочинається з періоду правління Івана Грозного, концептуально оформлюється за часів Петра I і набуває нових обріїв за радянських часів як радянська імперія, а після розпаду СРСР демонструє надзвичайну живучість в неоімперських амбіціях Б. Єльцина, досягаючи, нарешті, свого апогею у політиці режиму В. Путіна. Звісно, кожний історичний етап російської імперськості має свої особливості, відображає специфіку протікання політичних процесів в соціумі, державного устрою, укладу життя, менталітету росіян тощо.

При цьому російська імперія розбудовувалася на цілковито іншій основі, ніж, скажімо, Британська, Португальська чи Французька. Якщо європейські імперії могли запропонувати захопленим країнам і територіям свої цивілізаційні досягнення – письмо, культуру, техніку, які вважалися вищими (звідси їх відцентровий характер – панівний народ насаджував свій порядок як через насильство, так і шляхом культурної експансії), то російська імперія, яка часто перебувала на нижчому цивілізаційному та культурному розвитку, ніж сусіди, на яких вона нападала, впливала не стільки через механізм експансії, скільки шляхом "висмоктування" зі своїх колоній всього: культури, релігії, ресурсів, що надавало їй доцентрового характеру [1]. Напевно, саме цим значною мірою й пояснюється феномен надзвичайної тиранії та жорстокості щодо поневолених народів, що є основою прояву крайніх форм російського шовінізму. Не останню роль відіграє й модифікований концепт російського євразійства про росію як

особливу, самостійну цивілізацію, яка повинна не наслідувати когось, а відштовхуватися у своєму розвитку від власних традицій і принципів [2]. Серед провідних рис цієї цивілізації називають специфічний за своїми духовно-релігійними ціннісними орієнтаціями та економічними відносинами уклад, що ґрунтується на співіснуванні приватної та державної власності, а також ідеократизм, гіпертрофований етатизм, антиокциденталізм, неомесіанізм, гегемонізм, домінування інверсійної логіки. На противагу медіаційній логіці, коли під час з'ясування відносин виникає принципово нова якість без знищення свого опонента, інверсійна передбачає знищення однієї з двох протилежних сторін, програм у процесі їх протиборства.

Крім того, із часів виникнення Московії самодержавство тут наділено особливою місією від Бога – урятувати православну віру. І, власне, це спасіння православної віри самодержав'я зробило своєю ціллю, і ця мета перформатувалася як протистояння католицькому Заходу. Логічним продовженням такої концепції стало формування ідеократичного самодержав'я, ідеократичної влади, яка міцно трималася за ідею "Москва – третій Рим, а четвертому не бути".

Основними механізмами імплементації імперського проекту рф є: розробка й популяризація ідеї месіанства російського народу, продукування відповідного контенту для формування бажаної світоглядної матриці та зомбування населення рф; активне залучення підтримки Російської православної церкви; насаджування російської мови та культури з паралельним поширенням і культивуванням стереотипів меншовартості, етнічних упереджень; намагання знищити більш високу культуру та її носіїв як задоволення своїх комплексів культурної меншовартості; нищення всього іншокультурного, що своїм існуванням заперечує реальність власного міфу про надзвичайність походження, історії та здобутків; провокування конфліктів та суперечок, що призводять до розколу суспільства, підривають авторитет влади незалежних країн, нівелюють їхні досягнення, послаблюють державні інститути; фабрикування та перекручування історії, наповнення історичної пам'яті змістами, що вигідні проросійським силам і не відповідають дійсності; інтенсивна пропагандистська діяльність у країнах пострадянського простору, в усьому світі, що виправдовує злочини рф, а нині повномасштабну війну в Україні.

Проблема сучасного російського суспільства (як внутрішня, так і зовнішня) полягає в подоланні насамперед імперського авторитарного мислення, постійно спрямованого на війну із суперником і перемогу над ним. Зміна правителів при владі, виконавців зовнішньої політики

не призводили до зміни зовнішньополітичної парадигми, сутність якої була спрямована на досягнення нереального статусу росії як світової держави та створення нової багатополусної конфігурації системи міжнародних відносин. Незважаючи на те що імперські амбіції рф не мають перспективи у цивілізованому світі, ситуація кардинально не змінюється. Ідеологія "русского міра", яка не несе в собі жодних гуманістичних чи релігійних цінностей, цілеспрямовано й послідовно розповсюджувалася й розповсюджується в наукових та релігійних колах серед росіян. "Русский мір" – це ідеологія війни, яка представляє агресію як миротворчість, агресора як жертву, а жертву як агресора. Це ідеологія, яка виправдовує будь-яке насилля духовною місією росії" [3].

У нашій країні ідеологема "русский мір" змогла закріпитися там, де було мало української України. Протягом багатьох років Україна була об'єктом російської політики пам'яті, спрямованої на: поширення російської квазіідентичності ("радянський народ" / "русский мір") серед українських громадян, дискредитацію та маргіналізацію не сумісних із нею маркерів української ідентичності (Мазепа, Петлюра, Бандера, Голодомор, УПА); популяризацію войовничого культу Перемоги над фашизмом, що спирався на міфологію Великої вітчизняної війни, і формування образу ворога – "українського фашиста-бандерівця". Російська пропаганда намагається зобразити "фашистами" й нинішню українську владу, а також тих, хто відстоює суверенітет України. Зокрема, Революцію гідності подають як "фашистський переворот", а тему "фашизму" використовують для виправдання окупації Криму та збройної російської агресії проти України. У зовнішньополітичному контексті "антифашистська" риторика російської пропаганди спрямовна на дискредитацію України в очах Заходу, на те, щоб зробити позиції прихильників України вразливими для критики за підтримку "фашистського режиму".

На жаль, до війни ми не знайшли сил і рішучості, а основне – не наважилися покінчити із залежністю від росії (як це вчинили Польща, Чехія, країни Балтії), що зміцнювало її ілюзії – "нікуди не подінуться". Ми терпіли й майже звикли до залежності економічної, політичної та військової, а основне – до залежності культурної. У 2014-му українці відреагували на російський напад лише "декомунізацією". Сьогодні вона, хоч із запізненням, доповнюється "дерусифікацією" та "деколонізацією". Як не дивно констатувати, російська агресія добавила нам національної свідомості. І не за походженням, а за духом: і українці, і росіяни, і євреї, і поляки, й інші національності об'єдналися навколо прагнення перемогти ворога, цікавляться українським етносом, культурою, історією. Це колосальний

об'єднавчий процес, який доводить, що наш український дух здолати неможливо.

Стратегія розвінчування ідеологем російської пропаганди, стримування російського імперіалізму передбачає не просто атаки в культурному просторі, а надання достовірного альтернативного національного наративу. Перед науковцями, журналістами, експертами постала серйозна відповідальність за створення умов для достовірності українського наративу у світовому інформаційному просторі. Щоб цього досягти, на нашу думку, необхідно дотримуватися кількох умов.

По-перше, український наратив має базуватися на реальних фактах, щоб не потрапити в пастку несвідомого повторення неправдивого наративу про Україну. Наприклад, маємо усвідомлювати небезпеку використання фраз "українська криза", "збройний конфлікт" чи "українсько-російська війна" (замість "російсько-українська") у контексті повномасштабного російського вторгнення в Україну. Фрази "українська криза", "збройний конфлікт" та "українсько-російська війна" передбачає, що відповідальність за війну лягає насамперед на Україну, а не на росію.

По-друге, необхідно ґрунтовніше підходити до визначення ролі України в так званому геостратегічному протистоянні між росією та США за домінування у глобальному просторі, про що часто наголошують у російській пропаганді. Маємо говорити про війну в Україні не лише як боротьбу між двома над-державами, а як про боротьбу між двома країнами в одному регіоні. Це допоможе поставити Україну в глобальному просторі як значущого конкурента – як на полі бою, так і в інформаційному просторі.

По-третє, виправданіше говорити про постколоніальне минуле, а не про пострадянське. Глосарій пострадянськості постійно дає підстави москві претендувати на відновлення радянського простору, зокрема й фізично. Визнаючи свій радянський тягар, ми маємо дистанціюватися від останнього, називати це постколоніальними практиками. Це буде корисно й у сенсі діалогу з європейськими країнами, оскільки концепт постколоніального там краще розроблений і зрозумілий. Саме постколоніальний підхід сприятиме побудові нової системи координат для розуміння української державності, культури та ідентичності, делегітимізуватиме російськоцентричний наратив про Україну, її історію та культуру, а також консолідації знання європейських аспектів її інтелектуальної та культурної спадщини.

По-четверте, маємо чітко розуміти, що росія десятиріччями використовувала культуру як інструмент зовнішньої експансії, формування, пропагування, поширення ксенофобських, провесенних

сентиментів, повідомлень і наративів, якими утискали сусідні країни, нівелювали ідентичності інших народів, які (як росія вважала) належать до сфери її геополітичних інтересів. Українці мають усвідомити, що це не їхня культура. Це культура чужа й у багатьох сенсах ворожа, яка протистоїть українству. Не випадково російські окупанти на всіх захоплених українських територіях негайно переводять українські школи на російську мову викладання та російські програми, знищують українську літературу. Якщо російська культура й може бути якоюсь корисною та привабливою в самій росії, але це не культура українського народу. Це культура нав'язування нашим людям духовно-мілітаристського комплексу.

Російсько-українська війна змінила ставлення зарубіжних країн, європейців до України, стрімко зросла цікавість до неї. Донедавна російська пропаганда будь-яку лакуну в розумінні України в геополітичному, історичному чи культурному просторі швидко й ефективно наповнювала своїми інтерпретаційними наративами. Сама ця деномінація ніби містить припущення, що не можна зрозуміти регіон загалом, й Україну зокрема, не беручи до уваги російської історії та політики. Однак така передумова лише зміцнювала російськоцентричні геополітичні та геокультурні погляди, а отже, формувала помилкову переконаність у тому, що такі країни, як Україна, Білорусь та Молдова не становлять собою самодостатніх реалій, які заслуговують на окремий незалежний аналіз.

На жаль, сьогодні міжнародна спільнота значною мірою не готова до українського наративу чути його. Більшість академічних департаментів та науково-дослідних центрів на Заході, які є платформою для вивчення України, мають назву на кшталт "російські та східноєвропейські студії", котрі спрямовані на "настроювання" західної наукової оптики на користь неоімперських прагнень Кремля. У багатьох західних університетах студентів навчають крізь призму російського бачення України, її історії та культури. У музеях країн західного світу надзвичайно багато помилок на користь російського наративу.

Зазначимо й те, що й самим закордонним українознавчим студіям також належить пройти непростий процес ревізії й деколонізації, дерусифікації. Існуючи в межах русистики, вони вільно чи невільно фактично підтримували міфи й стереотипи щодо українців та України, агресивно нав'язувані "постсовєтською" Росією. Тому необхідний системний підхід до презентації ролі України, її історії та культури в європейській історії [4].

Відтак надзвичайно важливим є поширення знання про Україну, просування українського культурного продукту та інституційні

гарантії цього процесу. Попри всі наявні надскладні обставини війни, необхідно не тільки зберегти, а й розвивати публічні, культурні, наукові, освітні програми та проекти. Науковці, культурні та політичні діячі мають скористатися цим міжнародним запитом на глибше розуміння того, що являє собою Україна й чому впродовж стількох років вона залишалася в основному маловідомою соціополітичною реальністю та історичною та культурною спадщиною для пересічних громадян інших країн. Вважаємо, що Україна здатна повернути і Європі автентичні смисли тих концептів і категорій, які стоять у її витоків.

Література

1. Конспект лекцій: Вахтанг Кебуладзе про російську імперську літературу. DOI: https://obarykada.com/chasopys/kebuladze_2/
2. Іхлов Є. В. Дві сторони нового євразійства. *Незалежна газета*, № 167, 2001.
3. Волкова Є. Ідеологія "русского мира" як релігія війни <https://zbruc.eu/node/51719> (дата звернення: 27.04.2023).
4. Чадюк М. Чи змінить війна українські студії? – 2. Науковці топових університетів – про те, як героїзм нашого народу підважує російський вплив і в академічній спільноті. *День*. 29 квітня 2022. С.4.

Людмила Горохова,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та політології*

Анастасія Горохова,

*здобувачка I курсу спеціальності 015 Професійна освіта
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ ПОЛЬЩІ

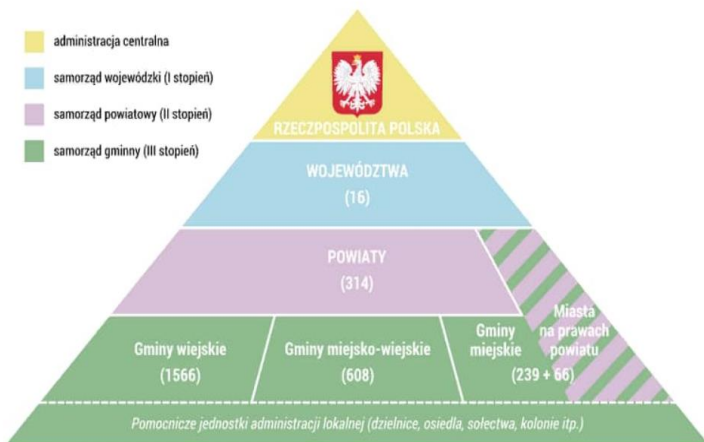
Сучасний поділ Польщі на адміністративно-територіальні одиниці "воєводство – повіт – гміна" є результатом. З 1 січня 1999 року кількість воєводств скорочено до 16 (див. рис. 1), воєводства (пол. *województwo*) поділено на 308 повітів (пол. *powiat*), включаючи 65 міст, що мають статус міських повітів, а повіти поділено на 2489 гмін (пол. *gmina*).

Рис. 1. Воєводства Польщі станом на 2022 рік.

Кожна адміністративна одиниця, має завдання й повноваження, які не перетинаються (див. рис. 2) [1]. Усі рівні мають фінансову незалежність і діють на принципах субсидиарності та гарантованих доходів.

Рис. 2. Система адміністративного устрою Польщі

Найменша базова адміністративна одиниця польського самоврядування – *гміна* – самоврядна громада з населенням до 5000 мешканців, що функціонує відповідно до Закону "Про гмінне самоврядування". До компетенцій гмін належить надання послуг

суспільного характеру, урегулювання та координація питань реалізації комунальних послуг, функціонування закладів охорони здоров'я, освіти, культури, забезпечення громадського порядку тощо.

Розрізняють сільські (які не мають у складі жодного міста), місько-сільські (місто та декілька сіл) та міські (гміни, утворені в адміністративних кордонах міста або т. зв. гміна зі статусом міста). Наразі серед наявних 2477 1533 – сільських, 642 – місько-сільських та 302 міських гміни, і 66 гмін є одночасно міськими повітами.

Гміни не підпорядковані повітам чи воєводствам, мають статус юридичної особи й функціонують під власну відповідальність і мають власний бюджет. Місцеві збори, податки та фіксований відсоток загальнодержавних податків є основним джерелом доходів гміни. Управління гмінами забезпечують Ради гмін, а також Війт у сільських, Бурмістр – у місько-сільських і Президент міста – у великих міських гмінах та повітах, які мають права міста. Виконавчим органом гміни є Війт, який відповідає за виконання ухвал Ради та реалізацію завдань гміни, у межах правових норм. Раду гміни обирають на 5 років, а її склад залежить від кількості мешканців, а саме: до 20 000 – 15 депутатів; до 50 000 – 21 ; до 100 000 – 23; до 200 000 – 25 і по 3 члени на кожні наступні 100 000 (проте не більше 45 депутатів) [1].

Середня ланка – *powiati* (пол. *powiat*), які утворюються з декількох гмін і функціонують відповідно до закону "Про повітове самоврядування". Нині в Польщі існує 314 сільських повітів і 66 міських (міста на правах повіту, у яких мешкає понад 100000 мешканців, а також міста, які до 31 грудня 1998 року були центром воєводств). До компетенцій повіту належать утримання й функціонування закладів середньої, спеціальної та професійної освіти, медичних установ і лікарень, культурних установ; збереження надбань культури; надання соціальної допомоги, сімейної політики; функціонування громадського транспорту та утримання доріг загального користування тощо. До повноважень повітів також належать контрольні функції, які реалізують поліція, пожежна служба, санітарно-епідеміологічна інспекція, ветеринарна інспекція та інспекція ветеринарного нагляду. Законодавчим органом є Рада повіту, а виконавчим – Правління. Склад ради залежить від кількості населення й становить 15 депутатів у повітах до 40000 мешканців й по 2 депутати на кожні наступні 20000 громадян, проте не більше 29 депутатів. Правління Ради (3-5 осіб) очолює Староста. Повіти проводять власну бюджетну політику, їх бюджети є самостійними і не залежать від доходів гмін.

Найвищим шаблоном адміністративно-територіального устрою Польщі є *воєводство*, діяльність яких здійснюється відповідно до Закону "Про воєводське самоврядування", що визначає політику регіону й вирішення питань, які не входять до повноважень повітів чи гмін. Кожне воєводство має власну політику, ухвалює стратегії розвитку регіону й забезпечує виконання державних завдань і укладання контрактів регіонів з урядом, що сприяє грошовим надходженням й забезпечує їх бюджети.

Узагальнюючи, зазначимо, що адміністративно-територіальний устрій Польщі та України – ідентичні й базуються на трирівневій системі: область / воєводство, район / повіт, громада / гміна. Наявність державної адміністрації (інститут префекта) в Україні на рівні області й району є визначальною відмінністю системи місцевого самоврядування. У той час, як у Польщі немає державної адміністрації на рівні повіту, а лише на рівні воєводства функціонує інститут воєводи. У Польщі за дотриманням державних інтересів стежить представник державної влади присутній лише у воєводстві.

Література

1. Організація адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування республіки Польща. [Електронний ресурс]. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/orhanizatsiia-administratyvno-terytorialnoho-ustroiu-ta-mistsevoho-samovriadvannia-respubliky-polshcha/> (дата звернення: 30.04.2023).

Ігор Ратушняк,

*старший викладач кафедри філософії та суспільних наук
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова*

Гюльнара Сафарова,

*старший науковий співробітник науково-дослідного відділу
наукового центру Повітряних Сил*

*Харківського національного університету Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба*

ІСТОРИКИ ТА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА

Ранок 24 лютого 2022 р. українці прокинулася від вибухів по усій території країни – розпочалась повномасштабна війна з Російською федерацією. "Війна за історію", як зазначає львівський професор Я. Грицак [1]. Актуальність даної теми очевидна, хоча й не проста для викладу, радше стосується політологів. Та все ж певний "пил історії" припав і деякі рефлексії року ми можемо спробувати зробити. Наша

мета буде опиратися на досить умовну вибірку (візії, думки) вчених-істориків, публічних інтелектуалів вітчизняної та західної науки. Джерелами тез є винятково "мереживі" ресурси (в наявності певні наукові праці) – інтерв'ю, виступи на громадських заходах, авторські колонки, підкасти, на відеохостингах.

Очільник Інституту історії НАНУ В. Смолій 22 березня 2022 р. на сайті установи поділився своїм зверненням до історичної та української спільноти про те, що маємо найбільший соціокультурний розлом глобального світу. "Спеціальна операція" Путіна дуже схоже на війну нацистської Німеччини за життєвий простір, що урівнює сучасну росію з проєктом Третього Райху. Характер війни за автором – знищення українців, і росіяни несуть за це колективну відповідальність, а тепер кожен, хто причетний до історичної науки має підтримувати ЗСУ, проводити фахові дослідження, ширити об'єктивну інформацію про Україну та формувати певні студії щодо війни [2].

Головний науковий співробітник Інституту історії С. Кульчицький говорить про екзистенційну небезпеку від цієї війни, а причини потрібні шукати не лише в особі Путіна, а в російській "державній матриці". Щоб вижити, українці мають обірвати зв'язки з росією – культурні, мовні, релігійні, економічні, побутові, і це важко, оскільки ми зрослися за декілька століть [3].

Професор Католицького університету Я. Грицак 10 січня 2023 р. в інтерв'ю радіо «Свобода» зазначає, що 2022 р. буде закарбований не лише у вітчизняній історіографії, але й у світовій, а українці та світ вступають у "нову" історичну добу. Автор наголошує, що війна прискорить зміни української нації. Згадуючи А. Міхніка, європейське майбутнє України будуть вирішувати не "вісь" Львів-Київ", а Харків та Одеса. Припускає, що ця війна буде початком кінця промисловості, що базувалася на нафтогазових ресурсах, яка була "зброєю" росії, а Захід уже переходить на альтернативні джерела аби перебудувати світову економіку. Основне – війна впливає на сприйняття історії. Цитуючи зарубіжних інтелектуалів (М. Шор, П. Померанцев), Я. Грицак вважає, що війна приведе до "утвердженого способу думання про минуле. Цей спосіб не новий. Це спосіб думання про реальність, а не про те, як це відображається в нашій свідомості. Це про історію, а не про історичну пам'ять. Не про символи, образи, а про те, що люди реально гинуть, вмирають. Не короткотривала історія, коли історики думають як політики – пишуть в перспективі 5-10 років, від виборів до виборів. Це буде історія дуже важлива і прикладна". Зі слів дослідника, це – "історія великих", порівнюючи президента В. Зеленського з Черчилем, де Голем, особистостями, які мали класичну освіту та знали історію не

так, як тепер, в епоху постмодернізму, а з Гомерової "Одісеї", тому "історія повертається як "велика драма", а не як вервечка подій, що хтось написав чи вмонтував пам'ятник". Загалом війну вчений вважає битвою за історію, оскільки всі аргументи президента росії взято з минувшини [4].

Цікавим для нашої проблематики є інтерв'ю голови Українського інституту національної пам'яті А. Дробовича з публіцисткою, докторкою історичних наук О. Стяжкіною від липня 2022 р. Історикиня звернула увагу, що причина війни в імперських апетитах, прикритих риторикою про визволення росіян та "рашизму", – поняття, яке рівнозначне терміну нацизм. О. Стяжкіна відзначила, що сучасну росію не бачать ані колоніальною імперською державою, ані нацистською сталінським режимом, а якимось унікальним явищем, з яким потрібно чомусь рахуватися, оскільки наратив пропаганди "українські націоналісти" – зрадники, "українці зрадники" має коріння з часів Другої світової війни. Саме цей текст росіяни поклали в міфи про азовців, Правий сектор, про бандерівців, які переродились у націоналістів. Ці міфи міцно засіли в головах європейців, і з цим потрібно справлятися історикам [5].

9-10 вересня 2022 р. у Києві відбулася знакова подія – 17-а щорічна зустріч Ялтинської Європейської Стратегії "Україна: на захисті нашої спільної свободи". Спікерами події, яка об'єднала понад чотириста делегатів, виступили відомі західні історики: Т. Снайдер, Енн Епплбом, Ніл Фергюсон, С. Плохій. Перша частина зустрічі звучала як "Місце війни в історії людства". Основний голос належав Т. Снайдеру – професору Єльського університету, який заявив, що росія вже програла війну за ідею, тому воює за території, він також порівняв президента В. Зеленського з батьком демократії Периклом беручи до уваги, що Україна є форпостом демократії в сучасному світі. Британський історик зі Стенфордського університету Ніл Фергюсон ввів поняття "Української оборонної війни" і включив його в ряд визвольних воєн, які ведуть свій початок з Американської революції. Директор Українського науково-дослідного інституту Гарвардського університету С. Плохій вів мову про росію, яка нагадує йому країну періоду Олександра III, яка вела колоніальні війни на Сході та Кавказі. Солідарно зі Снайдером погодився, що для України це визвольна війна, завдяки їй Захід поверне свою історію та цінності. Енн Епплбом – викладачка Лондонської школи економіки та політичних наук, ведуча секції, – підсумовуючи, загострила увагу на факторі, наявності у однієї зі сторін ядерної зброї, певної роботи щодо загрози застосування [6].

Отже, незважаючи на відсутність у наших навчальних закладах предмета історії як основного, війна змінила ситуацію, змущуючи боротися українців за свою історію.

Література

1. Війна – це катастрофа, але мусимо користати з неї сповна. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/viyna_tse_katastrofa_ale_musymo_korystaty_z_nei_sповna_yaroslav_grytsak_pro_te_yak_nam_podolaty_istoriyu_i_staty_modernoju_derzhavoyu_136316.html (дата звернення: 28.04.2023)
2. Смолій В. Історик і війна. НАН України. Інститут історії України. 2022. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0016388> (дата звернення: 28.04.2023).
3. Станіслав Кульчицкий: История как оружие. Почему я остаюсь в Киеве? URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/blog/stanislav-kulchickiy-istoriya-yak-zbroya-chomu-ya-zalishayus-v-kiyevi-14042022-457372> (дата звернення: 29.04.2023)
4. Українці поховали "русский мир" – історик Ярослав Грицак про підсумки 2022 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayintsi-russkyu-mir-putin/32203190.html> (дата звернення: 29.04.2023)
5. Олена Стяжкіна: війна в Україні та розпад імперій. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/olena-styazhkina-yaki-naratyvy-rosiyskoyi-propagandy-dosi-standovlyat-zagrozu> (дата звернення: 03.05.2023)
6. WSJ: що історики майбутнього скажуть про війну? URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/wsj-shcho-istoriki-majbutnoho-skazhut-pro-vijnu-v-ukrajini.html> (дата звернення: 05.05.2023)

Дмитро Башманівський,

пошукач кафедри філософії та політології

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВИКОРИСТАННЯ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОЇ ТЕМАТИКИ В РЕКЛАМІ ПІД ЧАС ШИРОКОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ: МОРАЛЬНІ АСПЕКТИ

Наразі доведеним є факт, що реклама впливає на соціально-культурний аспект суспільного життя, процеси соціального трансформування країни, на трансформацію світогляду і поведінки українців. На рекламу як один з основних способів впливу на суспільну думку покладаються завдання формування національної

ідентичності, свідомості молодого покоління та, відповідно, патріотичного налаштування свого народу. Тому для кращого розуміння особливостей і напрямів суспільних трансформацій в Україні актуальним стає розгляд реклами як способу репрезентації соціокультурних цінностей, важливого чинника модернізації українського суспільства.

Цілі та завдання підготовки рекламної продукції охоплюють різні рівні впливу на індивідів: інформаційний, емоційний і поведінковий. Зосередження уваги фахівців з реклами на зазначених позиціях сприяє підвищенню ступеня популярності виробника, формуванню позитивного ставлення до товару та виробника тощо. Результативна рекламна кампанія підвищує популярність та впізнаваність торгової марки. Якісний рекламний продукт надає пропозиції реципієнтам у виборі товару та його придбанні. Рівень виконання рекламного матеріалу створює та розширює в суспільному просторі позитивний імідж виробника, інформує споживачів та стимулює реалізацію продукції.

Типологія реклами в контексті основних цілей і завдань охоплює велику кількість її видів: від повідомлення про товар і стимулювання його купити до превентивної реклами. Вітчизняний дослідник Б. Обрицько поділяє рекламу на комерційну, соціальну, політичну й релігійну. Комерційна реклама, на думку автора, має на меті довести комерційну інформацію рекламодавця до споживачів, щоб збільшити обсяг продажу й отримання прибутку. Соціальна реклама є некомерційною інформацією державних органів і громадських організацій з питань здорового способу життя, охорони природи, збереження й раціонального використання енергоресурсів, профілактики правопорушень, соціального захисту й безпеки населення. Метою політичної реклами є створення популярності окремим політичним лідерам, партіям та ідеям, а релігійної – поширення інформації про релігійне життя [1, с. 10]. Залежно від цілей і завдань рекламування науковець виокремлює інформативну, переконувальну та нагадувальну рекламу [1, с. 15].

Рекламна діяльність активно впливає на розвиток суспільства. Але поруч з економічними складовими розвитку держави реклама не втрачає своєї ваги і в процесі суспільної трансформації. Звідси помітна роль сучасної соціальної реклами, яка "з огляду на свої потенційні та реалізовані функції все активніше створює ціннісні орієнтири та уявлення членів соціуму" [2, с. 71]. Вдало підібрані слова, словосполучення, речення знаходять максимальне сприйняття реципієнтом на емоційному рівні. Саме через вплив на свідомість

споживача інформації сучасний рекламіст має змогу максимально розкрити всі сторони рекламного продукту.

У складний період для держави соціальна реклама стає невід'ємною частиною пропаганди. Вона необхідна, цей метод використовували в усі часи, в усіх країнах. Військова реклама створюється для всіх. Її можна назвати просто некомерційною рекламою, громадською рекламою, іміджевим проєктом, PR-активністю, але не "соціальною рекламою".

Особливо вагомого рівня досягла соціальна реклама з початку повномасштабної війни путінської росії проти України. Вивчення та аналіз рекламної продукції цього періоду, вважаємо, ще чекає на окремі наукові студії. Рекламна продукція із соціальної реклами позитивно впливає на трансформацію суспільства, але не завжди автори проєктів дотримуються певних стандартів та вимог. Так, М. Гай наголошує, що "військова соціальна реклама повинна викликати в людини довіру й бажання допомогти. Наприклад, у ролик "Аеропорт" ми бачимо солдата у відмінній формі, якої немає в реальному житті" [3].

Сьогодні, під час широкомасштабної російської агресії проти України експлуатація військово-патріотичної тематики з комерційною метою значно збільшилася. Тема патріотизму розхитала суспільство, її стали використовувати де завгодно. Деякі торговці використовують тему війни, щоб вигідніше продати свій товар, не задумуючись над моральними аспектами того, чим займаються. Як кажуть, гроші не пахнуть. У мережі показали чергові "перли" з надмірним патріотизмом у назвах продуктів. Так, у тт-каналі "Всевидяче око" з'явилося фото, на якому ділки вигадали назвати сухарики "Збройні сухарі України", знецінюючи тим самим українських захисників, які ціною своїх життів захищають свій народ, і авторів "перлів" від окупантів. Користувачі мережі Інтернет обурюються також від назв насіння, які вирішали також використовувати тему війни. Наприклад, редиска "Азовсталь" та кабачок "Привид Києва". Крім того, хайпувати на війні та патріотизмі стали кабінети лазерної епіляції, які пропонують "зміцнити армію, зробивши лазерну епіляцію". Інші пропонують військовим ЗСУ знижку, використовуючи фото захисників як "приманку" для українців. Нагадаємо й про жіноче боді з кульовими отворами, ракетами, зруйнованими будинками. У мережі з'явилися запальнички з зображенням розстріляного воїна. В Україні почали продавати липові медалі за оборону Бахмута. Цинізм українських ділків від бізнесу і торгівлі вражає і жахає. Під виглядом "патріотичних поглядів"

насаджують ненависть до українців та виправдовують криваву війну, яку розпочала РФ.

Зазначимо, що вищенаведені і тому подібні інновації підприємців, скандали дійшли до стін Верховної Ради України, де зареєстрували законопроект № 9128, який передбачає обмеження використання військово-патріотичної тематики під час реєстрації торгових марок та заборону брендам використовувати символи війни у рекламі.

Отже, у контексті процесів активного самоусвідомлення та переоцінювання історичних і світоглядних цінностей, переосмислення ідей нашого соціуму з модерних позицій, у зв'язку з політичною ситуацією, що склалася в нашій державі в умовах війни Росії проти України, розвиток інтересу до трансформації реклами в сучасному інформаційному середовищі та формування патріотичного й національно-свідомого покоління, починає займати вагомe місце у філософсько-освітньому просторі нашої країни.

Література

1. Обритько Б. А. Реклама і рекламна діяльність: Курс лекцій. Київ: МАУП, 2002. 240 с.

2. Тихомірова Ф. А. Вплив соціальної реклами на конструювання суспільної реальності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Історія. Філософія. Політологія: зб. наук. праць. Одеса: Фенікс, 2015. Вип. № 10. С. 69-74. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/15987/1/69-74.pdf> (дата звернення: 22.04.2023).

3. Черничко А. Реклама войны: зачем нужны ролики в поддержку армии. URL: <http://www.theinsider.ua/lifestyle/reklama-voiny-zachem-nuzhny-roliki-v-podderzhku-armii/> (дата звернення: 20.04.2023).

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор,
Микола Козловець

Дар'я Гарбар,
*здобувачка II курсу спеціальності 033 Філософія
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

РУЙНУВАННЯ ВІДЧУТТЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Після закінчення Другої світової війни напад росії на Україну 24 лютого 2022 року є найбільш масштабним і найбільш тривалим

збройним конфліктом у Європі з надвисоким ступенем ескалації, загрозою використання ядерної зброї та переростання регіональної війни в Третю світову війну. Військова агресія росії не лише призвела до десятків тисяч страдницьких смертей українців, а й значною мірою зруйнувала засади справедливості в українському суспільстві, адже призвела до руйнування "світу усталеного буття" мільйонів українців, які змушені зі зброєю в руках захищати свою країну, переховуватися у сховищах, залишати свої місця проживання, набуваючи статусу біженців або тимчасово переміщених осіб та ін. У переважній більшості вони добре усвідомлюють, що їх життя ніколи не буде попереднім, воно змінилося назавжди.

В умовах сучасної війни людина, яка навіть перебуває в умовно-безпечній зоні (на прифронтових, тилкових територіях або взагалі на території іншої держави), постійно стежить за військовими подіями. Вона починає існувати не в єдиному модусі буття, об'єктивній реальності матеріального світу, а в іншому модусі, спотвореному величезною кількістю правдивої і неправдивої, пропагандистської, маніпулятивної інформації, яка стає своєрідним симулякром театру військових дій. Події в такій штучно створеній "інформаційній бульбашці" новин можуть сприйматися як ті, що забезпечують безпеку існуванню суб'єкта, і людина, сприймаючи екзистенціальну небезпеку, може вступати в інформаційну війну; а почувуючи занепад моральних сил, і, відчуваючи розчарування та страх, програвати в ній. При цьому симулякр ми розуміємо як "імітацію і заміну реального, одиницю підробленого сенсу" [1]. І якщо силова частина війни, яка приносить руйнування і смерть, просторово обмежена та діє зазвичай лише в локальних вимірах, у свідомості людей, комунікативно-дотичних до дискурсу війни, екзистенційна загроза існуванню відчувається будь-де. Вона проявляється не лише в страху за своє фізичне виживання, а й підриває функціональність демократії, національних соціокультурних цінностей, індивідуальну та суспільну свободу.

Ще однією загрозою інформаційної форми війни є просування пропагандистських наративів на основі практик підміни, розмивання змісту понять або зміни найменувань. Розмивання стосується конкретних понять: уявлень про війну, визначення статусу агресорів і жертв, визначення сторін конфлікту [2, с. 22]. З філософсько-екзистенційного та аксіологічного погляду подібна складність і неоднозначність у їх розумінні вищезгаданих феноменів може мати руйнівні наслідки для цілісності особистості.

Деструктивний характер впливу таких сценаріїв пояснюється через призму невизнання агресором своєї ролі як учасника конфлікту в

"гібридній" війні, а після акту відкритої військової агресії привласнення ролі "рятівника-миротворця", що ускладнює однозначний пошук аргументів щодо майбутніх звинувачень країни-агресора, та активне намагання росії у ЗМІ і на міжнародній арені всіляко виправдовувати військову агресію проти України, що лише підсилює перманентне відчуття несправедливості в українському суспільстві; руйнування уявлень про дійсність та спотворене розуміння подій, зіткнення протилежних інтерпретацій самого факту війни (спочатку називання росією подій на сході України "громадянською війною", замість того, щоб визнати міждержавний характер конфлікту; а після початку повномасштабної війни найменування її "спеціальною операцією", яка за свою мету має начебто "порятунок російськомовного населення").

Ще одним механізмом руйнування відчуття справедливості під час сучасної російсько-української війни є російський державний тероризм. Під цим поняттям ми розуміємо цілеспрямоване використання насильства "через захоплення заручників, підпали, убивства, тортури, залякування населення та органів влади, погрози вчинити злочинні дії з метою досягнення злочинних цілей" [3, с. 96]. До слова, така форма тероризму пов'язана не з діяльністю якоїсь невеликої терористичної групи, яка хоче залякати державу або інші соціальні спільноти, а є діяльністю конкретної держави, яка застосовує терористичні акти на території інших держав для їх залякування й дезінтеграції або й на своїй території задля консолідації власного населення.

Для росії, яка ще в XIX столітті стала батьківщиною перших терористів і перших терористичних акцій, використання державного тероризму не є чимось новим. Як зауважує Н. Ковтун, показовим прикладом державного тероризму у XX столітті стала організація "російськими спецслужбами терористичних актів у вересні 1999 року у містах Буйнакську, Москві, Волгодонську для провокування Другої чеченської війни" [3, с. 95]. В умовах російсько-української війни найбільш красномовними акціями російського державного тероризму стали масовані ракетні обстріли мирної інфраструктури українських міст у жовтні 2022 – лютому 2023 років, спрямовані на те, щоб мільйони українців "замерзли", капітулювали або були вигнані як біженці в інші країни. Ще однією метою подібних масованих терористичних актів є дезорієнтація населення країни, щодо якої здійснюються акти тероризму, і, як наслідок, нівеляція його вольової націленості на протистояння ворогу.

Література

1. Поліщук О. Симулякризація як один з головних принципів сюжетотворення альтернативно-історичних сценаріїв. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. № 11. С. 194 – 200.

2. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл / Борис Олександрович Парахонський, Галина Михайлівна Яворська. Київ: НІСД, 2019. 560 с.

3. Ковтун Н. М. Тероризм як неконвенційна форма політичної активності у контексті аналізу індивідуальної і суспільної волі. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник наукових праць*. Вип. 61. 2015. С. 90 – 99.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор,
Наталія Ковтун

Богдан Дрозд,
здобувач I курсу спеціальності 033 Філософія
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПРОБЛЕМА ВИБОРУ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДЧУЖЕННЯ В ЕПОХУ ПОСТІНДУСТРІАЛІЗМУ

Унаслідок інтенсивного технологічного розвитку західної цивілізації у XX–XXI століттях життя людей докорінно змінилося. Людина в умовах індустріального та постіндустріального суспільства отримала значною мірою можливість самостійно творити свою долю завдяки своїм вмінням, знанням і навичкам. Здобувши можливість самостійно обирати власний шлях та нести за нього індивідуальну відповідальність, людство паралельно потрапило у пастку замкненого циклу споживання товарів. Незважаючи на наявний плюралізм і можливість вибору, сучасна людина часто відчуває себе обмеженою, вимагаючи більше прав та свобод та страждаючи від різних форм відчуження.

У XX – на початку XXI століття до проблеми вибору та відповідальності зверталися такі мислителі, як Карл Ясперс, Еріх Фромм, Френсіс Фукуяма, Альбер Камю, Жан Бодрійяр, Жан-Поль Сартр та ін. Ураховуючи їхні напрацювання, ми розглядаємо відповідальність як "здатність особи чи колективу не тільки усвідомлено вибирати дії, способи поведінки і життя, а й оцінювати їх

під кутом зору їхніх наслідків" [5]. А вибір ми будемо розглядати "рішення особи чи колективу людей реалізувати шляхом дії або послідовності дій (включаючи відмову від дії) одну чи кілька з наявних можливостей" [4].

Проблема вибору і свободи волі людини тривалий час залишалась однією з ключових у філософії та теології. Її вирішення має три основні напрямки: людина має свободу волі та є вільною у своєму виборі; життя людини детерміноване певними чинниками; життя людини частково визначене наперед, а частково є результатом її вибору (компатібілізм). З релігійної позиції людина має вибір, але він обмежений двома засадничими характеристиками моралі – добром і злом. Незважаючи на таку розбіжність у поглядах на проблему вибору, людство протягом всього історичного процесу переживало ключову проблему свободи волі й потребу в ній. Значною мірою й процес Реформації пов'язаний з бажанням християн самостійно обирати мову та форму проповіді. Французька революція і майбутні війни Франції з антифранцузькими коаліціями пов'язані з прагненням народу Франції самостійно обирати свою долю.

Однак, незважаючи на значний економічний і соціальний прогрес, людина постіндустріального суспільства досі усвідомлює відсутність вибору. У популярному відеоролику на україномовному сегменті YouTube маленька першокласниця за кілька хвилин розповідає про свій життєвий шлях, що позбавлений вибору, від народження до школи і до смерті [3]. Багато людей відчувають подібну обмеженість своєї свободи волі через різноманітні зовнішні обставини.

Зіткнувшись із проблемою свободи волі, людина закономірно постає перед питанням свободи вільного вибору. Проте вибір має подвійне значення. З одного боку, він означає абсолютну свободу волі, коли ніякі сили не можуть на тебе вплинути, індивідуальні бажання та прагнення. З іншого боку, вибір продукує відповідальність, яку приносить із собою соціальний спосіб життя. Передовсім ми відповідаємо перед суспільством, тому відповідальність має моральний аспект – вибір між добром і злом, а також юридичний аспект – між законом і його порушенням. У деяких випадках ми можемо зіткнутися з містичною відповідальністю, пов'язаною з магічним мисленням, коли людина порушує певні, часто неписані, табу. Відтак людина постає перед дилемою: відповідальність закономірно обмежує нашу свободу і, навпаки, часто дарує нам свободу.

Розвиток капіталістичного суспільства та техніки поглибив проблеми, пов'язані з відчуженням. Взаємозв'язок між процесом

відчуження людини та свободою волі є причинно-наслідковим. Саме на цей аспект свободи волі вказує в праці "Система речей" Жан Бодрійяр: людина, оточивши себе системою речей, боїться вийти за її межі, незважаючи на бажання та постійну можливість жити нічим необмеженим життям [9]. За вікном для людини відкривається цілий світ, потрібно лише вийти за поріг власного помешкання.

Обґрунтованим є припущення, що небажання виходу з власної системи речей обумовлене відповідальністю людини за власний вибір. Проте відчуття відповідальності є результатом впливу суспільства, на яке людина спирається у своїх діях. А суспільство перебуває в полоні капіталістичної доктрини споживання та симуляції. Ще одним способом уникнення відповідальності вже в постіндустріальному суспільстві є перехід від ручного до кнопочового управління технікою. Людина в такий спосіб намагається зняти із себе відповідальність, перекладаючи її на техніку. Якщо річ було випрано погано, уся відповідальність покладається на пральну машину. Красномовним прикладом переносу відповідальності на техніку є інтерв'ю російського військовополоненого артилериста [7]. Випустивши понад дві тисячі снарядів по селищу, військовополонений протягом години доводив, що нікого не вбив за всю війну.

Як уже зазначено, з одного боку, людина несе відповідальність перед суспільством, у якому вона виросла й проживає, тому небажання робити вибір є проявом страху перед соціумом. Саме в цьому суспільному оточенні людина соціалізується та стає самою собою, пройшовши етапи дорослішання та досягнення самості. Поява соціальних мереж в епоху постіндустріалізму зробила людей більш соціально віддаленими, а отже, більш боягузливими щодо своїх дій. Утративши зворотний зв'язок, людина не знає, якою буде реакція інших, і тому боїться зробити будь-який крок. Замість цього, вона шукає задоволення в симуляції життя у віртуальному просторі [1]. З іншого боку, людина має вплив на соціум, в якому вона живе, оскільки безпосередньо сприяє його формуванню.

У такий спосіб на зіштовхуємося з антиномією, де, з одного боку, існує соціум, який викликає відчуття відповідальності, а з іншого – людина, яка впливає на суспільство. Отже, людина, приймаючи на себе відповідальність, має здатність змінити навколишнє суспільство. Однак сучасна культура гіпертрофованого споживання накладає на людину специфічну форму відповідальності перед суспільством. Комунікація між людьми все більше відбувається за допомогою ідентичностей або речей, основною ідеєю яких є об'єднання індивідів у колективну цілісність шляхом персоналізації речей.

Саме за допомогою речей людина реалізує частину свого нарцисизму, при цьому іншу людину розглядають як третю особу між річчю та "Я", яка може тільки спостерігати за їх взаємодією. Сама річ у такому розумінні є необхідною компенсацією для людини для заспокоєння відчуття втрати часу та непереборності загрози смерті, оскільки вона ніби законсервована в часі та позбавлена руху [9]. Людина намагається уречевити себе, щоб звільнитися від відповідальності, зробивши своє життя механізованим, позбавленим помилок та соціального осуду. Ці процеси були ґрунтовно описані Еріхом Фроммом у його аналізі некрофільних та біофільних тенденцій у розвитку людства [9].

Разом із поширенням серійності товарів у суспільстві масового споживання і створенням симуляцій у віртуальному просторі на рівні свідомості людини відбувається заміна реального щастя вторинною функцією. Щастя підміняється задоволенням. Насолода від читання була замінена задоволенням від збирання книжок. У японській мові навіть з'явилося окреме слово для позначення цього процесу – "цундоко" (Tsundoko). Оскільки саме задоволення має виражений індивідуальний та особистісний характер, задоволення через вторинну функцію має ознаки переважно соціальної характеристики. Перехід від основної потреби людини до похідної, вторинної, викликає відчуття свободи "через нестачу". Людині епохи постіндустріалізму постійно має чогось не вистачати, щоб це можна було задовольнити покупкою речей або симуляціями, щоб на певний час гасити збудження. Система споживання обмежила діяльність людини речами-знаками, які символізують бажання і частково його задовольняють, але ніколи не реалізують його повністю, створюючи постійне відчуття дефіциту чогось [2]. Отже, людина потрапляє в стан відчуження, закриває себе в системі споживання, відірвавшись від реального світу й потрапивши у світ віртуальний.

Ескапізм як утеча у віртуальний світ дає людині можливість на деякий час утекти від проблеми вибору, але вона змушена знову й знову повертатися до неї, постійно відчуваючи незадоволеність власним життям. Людина припиняє в такій ситуації бути творцем історії, перетворюючись на її спостерігача. Вона може вийти зі свого будинку й поринути в пригоди, але потенційна можливість виходу радує її більше, ніж сам вихід. Постійна можливість вибору заспокоює її, але, знаходячись у світі фікцій і симулякрів, вона не залишає свою систему речей, занурюючись у думку про можливість вибору та страх відповідальності за нього, завжди обираючи шлях лише часткового задоволення власних потреб.

Отже, у сучасному постіндустріальному суспільстві простежуємо досить високий рівень відчуття відсутності свободи волі. Людина часто замислюється над наявністю свободи вибору у своєму житті, відчуваючи, що її майбутнє ніби є напередвизначеним. Відчуття відчуженості перед власною долею змушує її страждати. Це страждання через відчуження пов'язане з тим, що свобода волі завжди пов'язана з проблемами вибору та відповідальністю нього. Розвиток капіталізму та техніки в постіндустріальну епоху збільшив відчуження людини від соціуму через її входження і перебування у віртуальному світі, створивши гнучкий механізм зняття з неї відповідальності й можливості уникнення прийняття рішень людиною. Незважаючи на те що соціум покладає відповідальність на особу, а особа на соціум, людина, піддаючись впливу віртуального та соціального відчуження, часто втрачає в епоху постіндустріалізму зв'язок з суспільством. Саме в ескапізмі людина віднаходить можливість утечі від прийняття вибору, а сама ілюзія можливості вибору утримує її в позиції постійного споживача, якому неможливо вийти за межі своєї системи речей.

Література

1. Андерс Гансен. Інстамозок. Як екранна залежність призводить до стресів і депресії / пер. зі швед. Ганна Топіліна. 3-тє вид. Київ: Наш Формат, 2022. 200 с.
2. Бодріяр Жан. Симулякри і симуляція. Київ: Основа, 2004. 231 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Jean_Baudrillard/Symuliakry_i_symuliatsiia.pdf
3. І потім померемо: у Трускавці першокласниця стала популярною через коментар на лінійці. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=YLTlrvCsdNM> (07.12.2022).
4. Лісовий Василь. Вибір. *Енциклопедія Сучасної України: онлайн-версія* / редкол.: І. М. Дзюба та ін. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: <https://esu.com.ua/article-33907>
5. Лісовий Василь. Відповідальність. *Енциклопедія Сучасної України: онлайн-версія* / редкол.: І. М. Дзюба та ін. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: <https://esu.com.ua/article-34408>
6. Маркузе Герберт. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства / пер. В. Курганський. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія*. Київ: "Либідь", 1996. 134 с.

7. ПРИКАЗ:"2000 СНАРЯДОВ по СЕЛЮ". Я выполнил|
Интервью с @VolodymyrZolkin. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=Q78S68gEFLk&t=6s>

8. Фромм Еріх. Мати або бути? / Пер. з англ. Г. В. Яновська.
Харків: Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2020. 304 с.

9. Baudrillard Jean. Le Système des Objets. Paris: Gallimard, 1968. 288 p.
Науковий керівник: доктор філософських наук, професор,
Наталія Ковтун

Самойленко Данило,
*здобувач III курсу спеціальності 033 Філософія
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

СОЦІАЛЬНІ ПРАКТИКИ ТРАНСЛІНГВІЗМУ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Концептуальні засади та соціальні практики транслінгвізму в глобалізованому світі відображають нові підходи до багатомовності та мовної комунікації. Транслінгвізм підкреслює важливість використання різних мов для сприяння взаєморозумінню та культурній взаємодії [1; 2]. Одна з концептуальних засад транслінгвізму полягає в тому, що мови розглядаються як гнучкі інструменти, що можуть взаємодіяти та перетинатися. Замість використання однієї домінувальної мови, транслінгвізм підкреслює важливість мовної різноманітності та активного використання різних мов для розширення комунікаційного потенціалу. Традиційне розуміння мови як фіксованої та відокремленої системи не враховує складності сучасного світу з його багатомовністю та культурною різноманітністю [3; 4]. Транслінгвістичний підхід наголошує, що мови не є статичними та ізольованими, але можуть використовуватися в комбінації, перетинатися та взаємодіяти. Це означає, що мовний репертуар людини може включати елементи різних мов, а також мовні гібриди та новоутворення. Транслінгвізм сприяє взаємодії мов та культур, забезпечуючи механізми для взаєморозуміння та культурного обміну. Використання різних мов дає змогу людям із різних культурних та лінгвістичних середовищ взаємодіяти та спілкуватися. Транслінгвістичний підхід сприяє використанню різних мовленнєвих стратегій для поліпшення комунікації. Це може включати переклад, транскрипцію, використання технологій та інших інструментів, що

допомагають уникнути мовних бар'єрів та забезпечують краще взаєморозуміння [5; 6].

Соціальні практики транслінгвізму включають сприяння багатомовності в освітніх системах, організаціях та громадському житті. Це може включати багатомовні програми навчання, підтримку мовної різноманітності в медіа та комунікаціях, створення багатомовних просторів для обміну знаннями та ідеями.

В освітніх системах все більше акцентують на розвитку багатомовності. Це означає пропагандування вивчення не тільки однієї домінуючої мови, але й інших мов, що допомагає розширити комунікативні навички та культурне розуміння [7]. Зростання глобальних медіа та інтернету створює можливості для багатомовного спілкування. Створення медійних платформ, які підтримують різні мови, сприяє культурній різноманітності та міжкультурному діалогу. Уряди та міжнародні організації впроваджують мовні політики, які підтримують багатомовність та захищають мовні права різних спільнот. Це може включати офіційне визнання різних мов, підтримку багатомовних програм та сприяння мовній рівності. Громадські рухи та організації пропагують багатомовність та активно використовують різні мови для спілкування та взаємодії [8].

Транслінгвізм також підтримує використання мовленнєвих стратегій, що сприяють взаєморозумінню між мовними спільнотами. Основні мовленнєві стратегії, що використовуються в транслінгвізмі, охоплюють:

- переклад – процес передачі змісту тексту або висловлювання з однієї мови на іншу. Переклад дає змогу забезпечити розуміння та взаємодію між різними мовними спільнотами. Переклад може бути усним або письмовим;

- транскрипція та фонетичні позначення – це використання символів або систем позначення для передачі звуків мови. Транскрипція може бути корисною, коли мова має різні звуки або алфавітичні системи. Вона допомагає уникнути неправильної вимови та забезпечує більш точне розуміння [9];

- мовні гібриди та кодміксінг – це використання елементів різних мов або комбінування різних мов у мовному висловлюванні. Мовні гібриди можуть виникати в результаті культурного контакту та спілкування між різними мовними спільнотами. Кодміксінг може бути використано для точнішого передачі думок та емоцій, особливо в ситуаціях, коли одна мова не вистачає для повноцінного висловлювання;

- використання мовних технологій – розвиток мовних технологій, зокрема таких, як машинний переклад, голосові асистенти, онлайн-словники та інші інструменти, що дозволяє полегшити комунікацію між різними мовами. Ці технології можуть бути корисними для швидкого перекладу, спілкування та отримання інформації [10].

Отже, у сучасних умовах транслінгвізм відкриває нові перспективи для розуміння ролі мови в глобалізованому світі. Мову розглядають як гнучкий інструмент взаємодії між людьми, який сприяє багатомовності, культурній взаємодії та взаєморозумінню. Транслінгвізм дає нам змогу ефективно використовувати мову в сучасному світі та підтримувати гармонійні відносини між різними культурними спільнотами.

Література

1. Smith, J., & Johnson, A. (2022). Translinguism in the age of globalization: Conceptual foundations and social implications. *Journal of Language and Society*, 45(3), 123-145.

2. Garcia, M. L. (2023). Language diversity and translinguistic practices: A case study of multilingual communities. *International Journal of Applied Linguistics*, 28(2), 87-109.

3. Chen, L., & Wang, Y. (2021). Translinguism as a bridge between cultures: Exploring language practices in Chinese diaspora communities. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 42(5), 567-586.

4. Kim, H. S., & Lee, S. J. (2022). Translinguistic strategies for global communication: A study of English learners in South Korea. *Applied Linguistics Review*, 35(4), 289-312.

5. Flores, N. G., & Ramirez, L. M. (2023). Translinguism and identity negotiation in bilingual education contexts. *Bilingual Research Journal*, 46(1), 78-97.

6. Romaine, S., & MacKenzie, I. (2022). Translinguism in the digital age: Language practices in online communities. *Computers and Composition*, 45(2), 165-183.

7. García, O., & Li, W. (2021). Translinguistic identities in the classroom: Language practices and pedagogical implications. *TESOL Quarterly*, 56(3), 489-512.

8. Canagarajah, S. (2023). Translingual practices and global Englishes: Negotiating linguistic diversity in the era of globalization. *Modern Language Journal*, 98(1), 134-156.

9. Heller, M., & Martin-Jones, M. (2022). Translinguism and mobility: Language practices of transnational migrants. *Journal of Sociolinguistics*, 42(4), 567-589.

10. Li, X., & Zhang, Q. (2021). Translinguistic competence and professional communication in international business contexts. *Journal of Business Communication*, 45(2), 201-224.

Науковий керівник:, доктор філософських наук, професор,
Микола Козловець

Тетяна Дроботько,
*здобувачка IV курсу спеціальності 052 Політологія
першого (бакалаворського) рівня вищої освіти
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ОСОБЛИВОСТІ Й ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ, ЩО СФОРМУВАЛАСЯ ПІСЛЯ ВИБОРІВ 2019 Р.

Як відомо, партійна система постійно зазнає впливу інституційних та соціальних чинників, і тому є динамічним утворенням, яке зазнає змін у своїх якостях. Цей процес добре ілюструється політичними подіями в Україні протягом 2019-2020 років. Зокрема, впровадження фінансування політичних партій з державного бюджету та збільшення контролю за їх фінансовою звітністю є вагомим інституційним чинником, який вплинув на діяльність партій та функціонування партійної системи. Однак у жовтні 2019 року Верховна Рада прийняла президентський законопроект (реєстр. №1029 від 29 серпня 2019 року), що значно змінив умови державного фінансування політичних партій [1, с. 55].

Однією з ключових змін, що вплинули на партійну систему в Україні у 2019-2020 рр., стало позбавлення державного фінансування політичних партій, які не змогли здолати 5% бар'єр на виборах до Верховної Ради, але отримали понад 2% голосів від виборців. Це рішення відображає негативне ставлення більшості громадян до державного фінансування партій, але також звужує можливості політичної конкуренції та унеможливорює з'явлення на політичній арені нових партій. Крім того, було ухвалено новий Виборчий кодекс, який діє з січня 2020р. Однією з основних змін в кодексі стала "партизація" виборів, яка обмежила можливість самовисування кандидатів на місцевих виборах та надала право на це тільки партіям, які мають достатню кількість підтримки серед виборців [1, с. 60].

У 2020 році на місцевих виборах вперше була спроба переходу до пропорційної системи з умовно "відкритими" регіональними списками.

За результатами опитувань та аналізу електоральної статистики, більшість виборців використали можливість підтримати не лише партійний список, але й конкретного кандидата. Це призвело до того, що принаймні половина обраних депутатів міських та обласних рад набрала достатню кількість голосів для посідання вищої позиції в регіональному партійному списку.

У 2019-2020 роках вплив зовнішніх факторів мав свої особливості. Захід, показуючи свою підтримку України, одночасно критикував владу за її корупцію, низький темп реформ тощо. Водночас Росія нарощувала інтенсивність застосування різних інструментів м'якої сили та підтримувала діяльність окремих партій і політиків. Наприклад, під час парламентської виборчої кампанії та в пізніший період Росія підтримувала "Опозиційну платформу - За життя" та окремих політиків, таких як В. Медведчук та В. Рабінович. Прийняття Виборчого кодексу та інші зміни у функціонуванні партійної системи були обумовлені, зокрема, впливом Заходу. Угода про асоціацію з ЄС містить зобов'язання стосовно гармонізації виборчої системи [1, с. 128]. Представники ЄС також підтримували зміни до законодавства про партії, щодо запровадження державного фінансування політичних партій та звітування за витрачені кошти.

Російський вплив виявляється в підтримці політичних та медійних партій, які пересилають на території країни корисні для керівництва Росії наративи, а також спростовують заходи, що спрямовані на боротьбу з російським впливом. Водночас громадська підтримка чи затвердження з боку закордонних державних діячів є додатковим джерелом політичного капіталу для прозахідних та проросійських партій. За останні роки вплив Заходу залишався суттєвим, але він не був безальтернативним. Уряд опинився в складному становищі між провідниками західного впливу та вітчизняними політичними групами, які прагнуть мінімізувати втручання представників Заходу в українську політику.

Тенденція до регіоналізації та локалізації політичного впливу пов'язана з кількома факторами, включаючи процеси децентралізації та зміни в виборчому законодавстві. Також до цієї тенденції призвели розчарування виборців у загальнонаціональних партіях та наростання протиріч між центральною владою та регіональними елітами. Це стало явним на місцевих виборах 2020 року, коли зросла кількість партійних проєктів, які більшою мірою можна охарактеризувати як регіональні або локальні, оскільки вони діють у межах областей або міст. У деяких випадках ці партії мають свої фракції в місцевих радах та входили до

складу парламентських партій, проте вони зараз діють переважно на рівні регіонів, наприклад, "Свобода" і "Самопоміч".

Феномен регіональних політичних сил, який спричинив "регіоналізацію" партійної системи, пояснюють такими факторами [1, с. 148]:

- 1) зниженням довіри громади до державної влади порівняно з підтримкою та навіть зміцненням довіри до місцевого самоврядування;
- 2) наданням місцевим органам самоврядування нових можливостей та інструментів завдяки успішності децентралізації (особливо фінансової);
- 3) підвищенням самостійності місцевих еліт та зміцнення їх відносин із центральною владою;
- 4) "політизацією" виборів, що відображає потребу місцевих еліт у політичних силах, щоб забезпечити свій вплив;
- 5) невмінням парламентських партій управляти порядком денним місцевих виборів, зрозуміти потреби громадян та розробити адекватні й реалістичні програми регіонального та місцевого розвитку.

Можливість існування та виборчий успіх регіональних і місцевих партій, незважаючи на те що національне законодавство визнає лише загальнонаціональні політичні партії, можна пояснити неузгодженостями в чинному законодавстві, формальним контролем за його дотриманням, а також бажанням суспільства, щоб інтереси громадян на місцях представляли ті, кого вони добре знають і кому довіряють. Феномен "регіоналізації" політичного процесу можна пояснити як реакцію суспільства на деякі тенденції, такі, як зниження компетентності політичного керівництва та недовіра до нього, зменшення інтересу громадян до загальнодержавного дискурсу [1, с. 150]. Саме ці тенденції стали причиною значного попиту на "нових обличчя" під час виборів у 2019 році.

У будь-якому разі спостерігаємо явище "регіоналізації" політичного процесу, що супроводжується посиленням впливу місцевих еліт. Це новий фактор, який впливає на розвиток партійної системи, включаючи взаємодію між суб'єктами цієї системи. Варто зауважити, що така "регіоналізація" має негативний вплив на рівень інституціоналізації партійної системи, її стійкість та перспективи розвитку. Проте спроба заборонити регіональні політичні сили будь-яким способом може тільки збільшити конфліктність у відносинах між центром та регіонами і викликати ще більший опір.

Отже, на сучасному етапі основними чинниками, що визначають процеси й тенденції в партійній системі України, є зміни в законодавстві, що стосуються партій і виборів (Виборчий кодекс), актуальні суспільні поділи та політичні запити громадян. Важливим чинником функціонування партійної системи стали місцеві вибори 2020р. Вони мали особливе політичне значення з огляду на процеси децентралізації, під час яких органи місцевого самоврядування отримують більше ресурсів і повноважень. Також “партизація” виборчого процесу, закладена нормами чинного Виборчого кодексу, обумовлювала більш важливу роль політичних партій у місцевих виборах. Однак доводиться констатувати: поки що “партизація” виборів до місцевих органів влади носить формальний характер, адже хоча понад 90% кандидатів висувають партійні організації, три чверті з них – безпартійні.

Література

1. Погорілко В. Ф., Федоренко В.Л. Референдне право України: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2020. 366 с.

Науковий керівник: *доктор політичних наук, професор кафедри
Ігор Рафальський*

*Ганна Миколюк,
здобувач III курсу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ПРИРОДУ ТА КЛІМАТ

Величезна загроза виживанню людства – деградація біосфери, глобальна зміна клімату й ризики, що створює загрозу для життя на планеті. Привид екологічної катастрофи сьогодні матеріалізується й стає жорстокою реальністю нашого буття. Ситуація ускладнюється й нинішньою війною росії проти України. Війна із самого її початку у 2014 р. серед тисячі й тисячі загиблих і поранених, порушення нормального функціонування соціальної і культурної інфраструктури регіонів України несе в собі й небезпеку руйнування глобальної екосистеми. На відміну від воєн минулого, ця війна відбувається на територіях, перенасичених промисловою інфраструктурою, сховищами токсичних відходів тощо, руйнування яких загрожує величезною екологічною небезпекою. У багатьох районах спостерігали ознаки

екологічних руйнацій і катастроф після пожеж, затоплень шахт, пошкодження каналізаційних стоків [1, с. 37-44].

Повномасштабна війна росії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 р., поширила цю ситуацію практично на всю територію країни, яка постійно зазнає ракетних та інших видів обстрілів. У місцях активних бойових дій масштаб руйнувань екосистем, інфраструктури є величезним і з кожним днем збільшується. Фізичний (матеріальний), соціальний і культурний простори країни та окремих її місць, які тісно пов'язані між собою, постійно зазнають руйнівних впливів, змінюються, трансформуються, утрачаючи звичні характеристики й набуваючи нових. Велика кількість міст, селищ, сіл перетворені майже повністю на руїни. Населені пункти потребують відновлення водо-, електро-, газопостачання, ремонту вцілілих будівель, розмінування величезних територій – доріг, земельних (сільськогосподарських угідь), лісів, парків, скверів [2, с. 66-76].

Війна, яка триває в нашій країні, не тільки руйнує природу, а й здатна змінювати погоду та клімат. Ознаки зміни клімату ми помічали й у попередні роки. Проте з початком повномасштабної російської агресії, військових дій небезпека зміни погодних умов не лише в нашій країні, а й у світі збільшилася в рази. Наприклад, шкідливі речовини, які потрапляють в атмосферу під час знищення військової техніки та вибухів, можуть викликати кислотні дощі, а викиди сажі – забруднювати повітря. Через рух військової техніки, яка працює на дизельному паливі, в атмосферу викидається величезна кількість газів, що впливають на навколишнє середовище, зокрема на погоду. І хоча викиди продуктів горіння й різних домішок відбуваються близько до поверхні землі, вони переносяться на кілька кілометрів – у стратосферу, що призводить до збільшення хмарності, опадів і грозових явищ. Найбільше від цього постраждали східна та південна частини нашої країни, оскільки саме там через постійні обстріли в атмосферу потрапляє величезна кількість продуктів детонації ракет і снарядів.

У воєнний час до промислових викидів в атмосферу додаються органічні речовини, вуглець, а також парникові гази – вуглекислий газ і діоксид азоту, які прискорюють глобальне потепління. За останній рік до цього додалися лісові пожежі. Відомо, що лісові масиви допомагають боротися зі зміною клімату та глобальним потеплінням, а їхнє знищення призводить до різних негативних наслідків як для природи, так і для людини. За час російсько-української війни, за даними громадської організації "Українська природоохоронна група",

пожежі знищили 36154 гектари лісів та 10260 гектарів трав'яних екосистем, а загалом вогонь покрив понад 100 тисяч гектарів.

Не менш шкідливим є й пожежі, що виникають від масштабних вибухів складів зі зброєю, викидаючи в атмосферу оксид азоту та важкі метали. Погіршує ситуацію й те, що це відбувається на сільськогосподарських землях і в природних екосистемах. Якби така ситуація була поодиноким, то за кілька тижнів атмосфера очистилась би від шкідливих речовин. Але оскільки обстріли відбуваються постійно, шкідливі речовини залишаються в повітрі тривалий час, то це є дуже небезпечним як для рослин, так і для живих організмів. Крім того, під час військових дій набагато швидше відбувається знищення деяких видів рослин і тварин.

Поряд зі зміною клімату вибухи, обстріли й будь-які військові дії знищують нашу екологію. За останній рік дедалі частіше бувають лісові пожежі, з'являються воронки від вибухів на орних землях, гинуть цілі види тварин, птахів, комах та рослин. Відбувається вимирання видів, яке прискорює війна.

Після минулих боїв будь-яка місцевість може стати непридатною для життя. І вчені припускають, що, замість знищеної української флори, там можуть оселитися рослини-"іноземці", які були випадково завезені до нас з інших континентів. Такий сумний досвід у нас уже є, щоправда, у минулому він був мирним. Як приклад можна навести борщівник Сосновського, який викликає сильні опіки. А також сумнозвісну амброзію, час цвітіння якої стає справжнім випробуванням для алергіків.

На території України – найбагатші чорноземи у світі, для формування яких потрібна багаторічна рослинність. Війна знищує рослинність. Це губить наші чорноземи, які не можуть утворюватися на орних землях.

Обстріли залишають на землі шрами, що не гояться, – як у буквальному, так і переносному значенні. Після вибуху приблизно на 70 метрів навколо земля просочена хімічними речовинами, які виділяють снаряди, що вибухнули. Причому кожен вид снарядів має свою "хімію", але скрізь є сліди важких металів. Ці речовини накопичуватимуться й згодом можуть призвести до важких мутацій рослинності та живих організмів.

Крім того, у ґрунт потрапляє багато сірки, яка при з'єднанні з водою утворює сірчану кислоту. Вона отруйна для людей і знищує рослини, які ростуть на заражених сіркою ґрунтах. Учені стверджують, що в одній вирві від снаряда "Град" може накопичуватися до пів кілограма сірки, яка за добу здатна перетворитися на сірчану кислоту.

Отже, повномасштабна російсько-українська війна завдає величезних утрат не лише економіці країни, системі функціонування соціальної, культурної, освітньої інфраструктури, а й екології, несе в собі небезпеку зміни погоди та клімату.

Зазначимо, що екологічні чи природні лиха та спричинені людиною катастрофи, які почастишали в останні роки в багатьох частинах Землі, не знають державних кордонів. Те, що відбувається сьогодні в Україні, рівною мірою стосується кожного на планеті. Тому необхідні скоординовані й превентивні колективні дії, що допоможуть пом'якшити наслідки негативного впливу російсько-української війни на зміни клімату.

Література

1. Козловець М. А. Ноосферація й екологізація свідомості як імператив сучасності. *Становлення і розвиток інформаційного суспільства як основи забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 23-24 листопада 20217 року / Ред.-упорядник: д. філос. н., проф. В. Г. Воронкова; Запоріж. держ. інж. акад. Запоріжжя: ЗДІА, 2017. С.37-44.

2. Скокова Л. Змінені війною ландшафти як соціальна проблема. *Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва*. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. С. 66-76.

Науковий керівник:, доктор філософських наук, професор,
Микола Козловець

Дарина Повшедна,
*здобувачка IV курсу спеціальності 052 Політологія
першого (бакалаворського) рівня вищої освіти
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ПОЛІТИКО-СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ У 2014-2022 РР.

Класифікуючи збройний конфлікт на території України, маємо враховувати специфіку зовнішніх і внутрішніх проблем, що його спричинили. Перебуваючи в геополітичному вимірі на складному перетині багатополярного сучасного політичного процесу, Україна поступово повертається в систему демократичних цінностей,

утрачених за тривалий період тоталітаризму й колоніального минулого. Водночас росія продовжує розглядати просування української держави в бік Заходу як загрозу власним національним інтересам.

Причини війни на території України не мають прямих аналогів у сучасному світі. Це зумовлено тим, що, на відміну від ситуації в Сирії, Сомалі, Нігерії й Афганістані з переважанням релігійного аспекту чи в Нагірному Карабасі, секторі Газа, республіках колишньої Югославії, де нагромаджено значну кількість проблем на етнічному ґрунті, воєнні дії в Україні постали як результат політичних інсинуацій.

Гібридна війна – це деструктивний вплив, підпорядкований єдиному політичному стратегічному задуму, що здійснює одна держава проти іншої. У результаті гібридної агресії рф змогла завдати Україні чималих утрат:

- анексія Республіки Крим;
- створення маріонеткових сепаратистських режимів на території Донецької та Луганської областей;
- унеможливлення вступу України до НАТО найближчим часом (адже країна не може вступити до Альянсу в стані війни);
- зниження транзитних можливостей України;
- створення додаткових важелів впливу на внутрішньополітичні процеси в Україні та підстави для її регіоналізації;
- виснаження економіки України, що вимушена витратити великі кошти на війну, утратила суттєві виробничі потужності та ринки для власної продукції;
- зменшення геополітичної ролі України й недопущення її перетворення на регіонального лідера;
- формування образу України як націоналістичної, ворожої для європейських країн держави з непрогнозованою політикою та маргінальним суспільством [1, с. 123].

Як наслідок – "гібридна війна" на території України має дві складові. Перша – збройна боротьба, друга – гуманітарна агресія. Якщо з першою складовою все абсолютно зрозуміло, то друга включає боротьбу в мовно-культурній, інформаційній і конфесійній галузях, а також за національну пам'ять [2, с. 39].

Відкритий військовий напад рф на Україну проводився за їхнім спеціальним сценарієм. Однак певні елементи сценаріїв за вказаний період відображають малу частину механізму для розгортання

конфлікту. Причини війни продемонстрували безцеремонне загарбання території України, порушення кордонів, прагнення домінації у світі. Усе це спричинило прагнення українців до збереження єдності держави, зростання громадянської свідомості, що стало наслідком різкого загострення відносин не лише між росією й Україною, але й між росією та Заходом.

За сценарієм, рф застосувала різні види збройних конфліктів – як традиційні, так і нетрадиційні (інформаційна, енергетична, гуманітарна, продовольча війна), вона скрізь програє та завдає суттєвих матеріальних збитків, призводить до людських утрат, передусім у своїй "другій армії світу". Такий сценарій у свій час розписав С. Гантінгтон, котрий вважав, що в цивілізаційному підході занадто ідеалізований аналіз, де складно спрогнозувати, коли утворюється ситуація хаосу [4, с. 43].

Однак більш прогностичний підхід проаналізував американський політолог Дж. Міршаймер ще з 2014 р. Він представляє динаміку та спільне бачення конфлікту саме в тому, що українці та росіяни завжди ворогували, що висвітлено історичними фактами [5, с. 53].

Політолог охарактеризував факти того, що конфлікт є зтяжним у незахищеності кордонів між двома країнами, наявності загрози гіпернаціоналізму, суперечок стосовно економічних питань, контролю над Кримом і Чорноморським флотом, великій проблемі змішаного населення в двох країнах [5, с. 54-56]. Зазначимо, що такий реалістичний підхід виявився актуальним не тільки на початку 2014 р., але й сьогодні. За опитуванням Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) 2014 р., проаналізовано динаміку різкої зміни ситуації між настроями населення України стосовно рф і населення рф щодо України. Серед опитаних українців у травні 2014 р. ставлення до росіян було позитивним у 10%, однак аналогічна позиція росіян стосовно України становила від 12% [3]. Зміна суспільних настроїв під тиском міждержавного конфлікту продемонструвала, що є частина, котра бажає єдності, а є частина проти неї (рис. 2.1.).

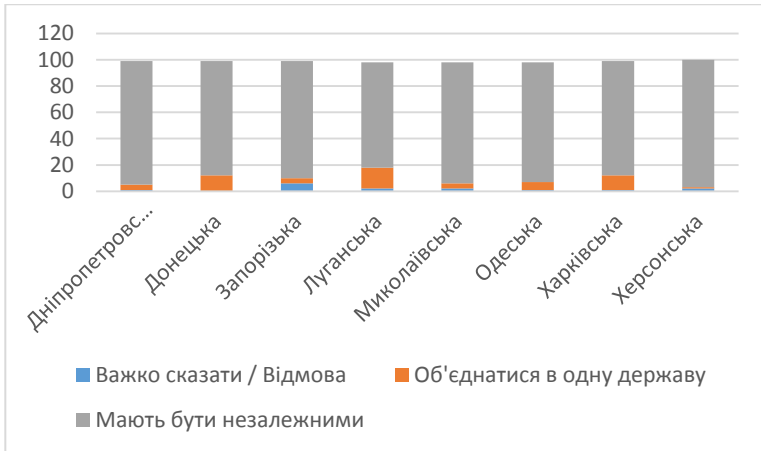

Рис. 2.1. Якими бачили б відносини України та рф жителі Півдня та Сходу України у квітні 2014 р., у % [3]

Порівнявши, можемо простежити, як змінилося ставлення українців після повномасштабного вторгнення рф в Україну. Ця кризова ситуація має ментальні відмінності, де Україна прагне до європейських стандартів, а рф не відійшла від радянських. І відбувається протиріччя в поняттях "свій – чужий", "ворог – друг" тощо. Ми можемо помітити, як різко проявилось те, що з військовим вторгненням рф на територію України, за даними військових аналітиків, рф має великі військові, матеріальні та людські втрати.

Однак такий стан росію не зупиняє, а навпаки. Війна країни-агресорки проти України є превентивним заходом, де її маленькі перемоги висвітлюють як успіх для власного населення задля затвердження власного іміджу та режиму.

На підтвердження цього покликаємося на дослідження, котре показує, що українське населення майже на 90% відкидає всі пропозиції щодо його приєднання до росії, навіть жителі Луганської й Донецької областей, що спочатку очікували на "руський світ" [3] (рис. 2.2.).

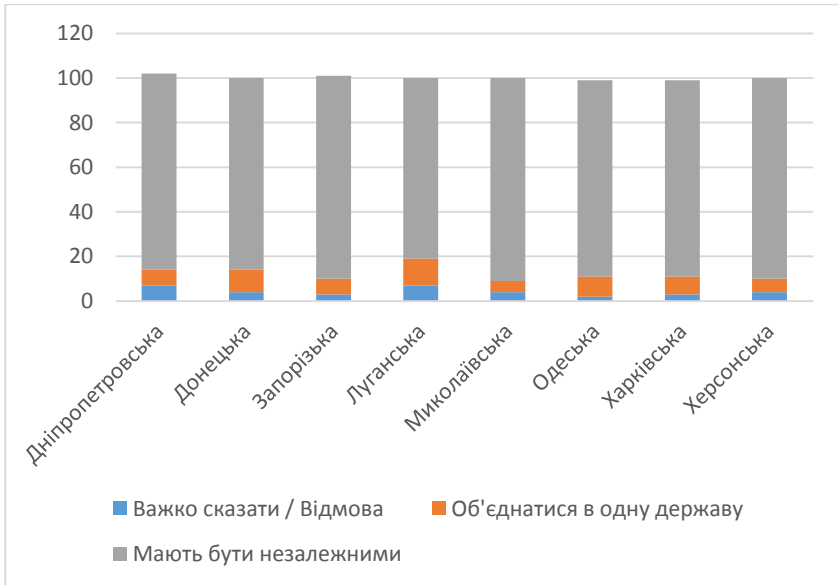

Рис. 2.2. Ставлення населення Півдня та Сходу України до приєднання їх областей до рф у 2021-2022 рр. до повномасштабного вторгнення, у % [3]

Аналізуючи за регіонами, спостерігаємо, що українці в кожному регіоні країни мали тверде прагнення розвиватися та жити без рф, а з повномасштабним вторгненням на територію України цей показник виріс у рази та продовжує збільшуватись.

Отже, ця російська агресія – системна криза світової безпеки та перетрансформування цінностей, норм, інтересів країн. Світ розділився на країни цивілізованого та імперсько-терористичного секторів. З часу повномасштабного вторгнення рф на територію України більшість українців змінила свою думку щодо братерства двох народів, що провокує подальшу єдність населення нашої держави.

Література

1. Кундеус О. М. Теоретичні аспекти гібридної війни РФ проти України. *Регіональні студії*. Ужгород, Видавничий дім "Гельветика". Вип. 20. 2020. С.120-124.
2. Лікарчук Н., Лікарчук Д. та Шевель І. Основні аспекти етнічних конфліктів. *Міжнародні відносини: теоретичні та практичні аспекти*. 2021. № 7. С. 39-54.

3. Паніотто В., Грушецький А. Підтримка приєднання до росії в південних і східних областях України. Київський міжнародний інститут соціології. 23 вересня 2022. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=rus&cat=reports&id=1138&page=1>

4. Шайгородський Ю. Ж. Політика: взаємодія реальності та міфу. Кив: Знання України. 2009.

5. Mearsheimer J. The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent. *Foreign Affairs*. 1993. 72(3), pp. 50-66.

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент кафедри **Віктор Заграда**

*Андрій Ткачук,
здобувач III курсу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКО-ПАТРІОТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Проблема формування патріотичного й національно-свідомого покоління в Україні, яка нещодавно здобула незалежність, постає дуже гостро. Сучасне трансформаційне українське суспільство під впливом суспільно-політичних і соціально-економічних змін піддається постійним перетворенням у всіх сферах життєдіяльності, що загалом відобразилося на системі духовно-моральних цінностей молодого покоління, вплинуло на формування їхнього світогляду, усвідомлення соціальної значущості й відповідальності перед суспільством. Значний вплив на рівень патріотизму серед молоді мають складне історичне минуле України, відсутність донедавна національної ідеї, низький рівень упевненості в завтрашньому дні, утрата моральних цінностей, економічна криза, а останнім часом – російсько-українська війна. Тому утвердження у свідомості молодого покоління ідей патріотизму, гордості за свою суверенну державу, готовності стати на її захист – пріоритетне завдання.

Патріотизм (гр. *patris* – батьківщина, вітчизна) – любов до своєї Батьківщини, відданість своєму народові, прагнення своїми діями слугувати їхнім інтересам, готовність для них на жертви й подвиги; соціально-політичний і моральний принципи, глибоке соціально-моральне почуття змістом якого є любов до Батьківщини, країни, свого народу, відданість йому, гордість за його минуле й сучасне, готовність

захищати його інтереси від будь-яких зазіхань і здатність заради них на жертовність і подвиги [1, с. 627-628].

Науковці виокремлюють щонайменше три різновиди патріотизму: етнічний, територіальний і державницький. Етнічний патріотизм ґрунтується на почутті власної причетності до свого народу, любові до рідної культури, власної історії тощо. Цей патріотизм започаткований природно як відчуття родо-видових ознак народу, що є вродженими. Зазначені ознаки розвиваються повноцінно, якщо дитина виростає в національно свідомій і національно-орієнтованій сім'ї, навчається в українській школі.

Територіальний патріотизм ґрунтується на любові до того місця на землі, до місцевості, ландшафту, клімату тощо, де людина народилася. На думку Г. Ващенко, любов до рідного краю, насамперед заснована на ранніх дитячих переживаннях, захопленнях. Для людини, як, зрештою, і для деяких інших живих істот, рідним стає все те, що вона сприймає найперше, найраніше.

Зміст і цілі державницького патріотизму полягають у тому, що: якщо остаточною кінцевою метою нації є побудова власної держави – її державне самовизначення, то основною метою виховання є розвиток у молодого покоління державницького світогляду та державницького почуття – того вищого патріотизму, який ґрунтується на державній ідеології й пов'язується з поняттям громадянськості. Різні люди й різні народності на нашій землі йдуть до цього патріотизму різними шляхами, але приходять до спільного. В ідеалі – до нього повинні вести етнічний та територіальний чинники, хоча етнічний патріотизм має тут вирішальне значення [2, с. 331].

Розмежуємо також сутність понять "патріотизм" і "громадянськість". Зазначені поняття, з одного боку, нерозривно пов'язані з розвитком духовності, моралі й світогляду особистості, а з іншого – мають різні цілі-цінності, оскільки патріотичними цінностями є "батьківщина", "вітчизна", а громадянськими – "держава", "суспільство". За змістом це різні терміни, значить, громадянське та патріотичне виховання – різні за змістом процеси, які забезпечують формування різних якостей. Якщо в громадянському вихованні одним із завдань є формування почуття поваги до держави та громадян, то патріотизм співвідноситься з почуттями любові до Батьківщини та її народу, належності, причетності й гордості за її минуле, культурну спадщину тощо. Тому розвиток високої соціальної активності в суспільстві, громадянської відповідальності – це аспект громадянського виховання, а розвиток духовності, становлення громадян, які володіють позитивними цінностями і якостями, – це

аспект патріотичного виховання. До того ж, на нашу думку, не тільки зміст, а й співвідношення й розвиток компонентів освіти в громадянському та патріотичному вихованні не пропорційні: якщо в громадянській свідомості й вихованні превалує когнітивний (знаннєвий) компонент, то в патріотичному – емоційно-чуттєвий.

Отже, змістом патріотизму як морального та політичного принципу, соціального відчуття є любов до батьківщини, гордість за її минуле і сучасне, готовність підпорядкувати свої інтереси інтересам країни, прагнення захищати інтереси батьківщини та свого народу. Історичне джерело патріотизму – століттями та тисячоліттями закріплене існування відокремлених держав, формування прив'язаності до рідної землі, мови, традицій. В умовах утворення націй і творення національних держав патріотизм стає складовою суспільної свідомості, що відображає загальнонаціональні моменти в її розвитку.

З розвитком держави патріотизм наповнюється політичним сенсом, пов'язаним із вимогами стійкості, мужності в захисті Батьківщини, відстоювання її інтересів. Він є фактором консолідації, різних соціальних, національних, етнічних, релігійних та інших груп співвітчизників. Патріотизм – одна з форм діалектичної єдності особистих і суспільних інтересів, єднання людини й суспільства. У ньому поєднується вірність Батьківщині, готовність їй служити та захищати її від ворогів із почуттям поваги до інших націй і народів, із відданістю інтересам творення вільного, демократичного суспільства, із демократичним рухом у всьому світі.

Важливим напрямом формування громадянсько-патріотичного світогляду в молодого покоління є молодіжна політика, реалізація цілей якої передбачає становлення молодого покоління, здатного мислити, пишатися своєю країною й любити її [3]. Досягнення цієї мети найбільш результативне через освітній процес закладів вищої освіти, оскільки студентська молодь – найбільш активна та мобільна частина соціуму, об'єктивно вона є її майбутнім і саме їй належить найближчим часом значною мірою визначати долю країни.

Формування громадянсько-патріотичного світогляду молоді можна розглядати з позицій культурологічного, діяльнісного, особистісно орієнтованого та інших підходів, кожний із яких акцентує увагу на тому чи тому аспекті громадянсько-патріотичного виховання. Однак в умовах модернізації українського суспільства, цифровізації світу актуальним стає компетентнісний підхід, що має інтегративний характер навчання й передбачає послідовну переорієнтацію знання на формування навичок. Розкривається компетентнісний підхід через вивчення компетентностей ("компетенція" в перекладі з англ.

competentia – коло питань, з яких людина добре обізнана), які лежать в його основі. Кожна компетенція постає складним системним цілим, у якому інтегровані ціннісно-сміслові орієнтації особистості, мотивація, творчі здібності, міжпредметні знання. Тому розглядати проблему формування громадянсько-патріотичного світогляду доцільно за допомогою громадянсько-патріотичних компетентностей.

Закон України "Про вищу освіту" заклав основи для компетентнісного підходу в системі освіти та навчання впродовж життя. У межах гуманітарного, соціального й економічного циклу, згідно з державними стандартами вищої освіти, відбувається розвиток освітніх компетентностей, які, зокрема, формують розуміння громадянськості й патріотизму як відданості своїй Вітчизні, прагнення своїми діями служити її інтересам. Саме через такі дисципліни, як історія, філософія, іноземна мова, політологія, соціологія, правознавство, культурологія, психологія, культура рідної мови і ділове спілкування, у студентів формується комплексна уява про культурно-історичну своєрідність України, її місце в європейській і світовій історії; зміцнюється громадянська позиція, підстави поваги до прав і свобод громадянина, закріплені у Конституції України. Аналіз програм навчальних дисциплін ЗВО на наявність патріотичних компетентностей засвідчує, що патріотична поведінка студента формується системно, на що впливає навчальний процес, фізична культура, навчальна і виробнича практика, науково-дослідницька робота. На заняттях з історії України, іноземної мови, культурології студенти пізнають не тільки історію своєї країни, а й інших країн з їх досягненнями, традиціями і звичаями. Культивування і пропаганда культурного розмаїття, етнокультурних цінностей, толерантних відносин веде до поваги різних культур і традицій, що є необхідною умовою формування справжнього патріотизму.

Отже, у концепції патріотизму незалежної України більше уваги має бути приділено національно-усвідомленому ставленню до Батьківщини. З огляду на останні події в Україні, насамперед російсько-українську війну, необхідно консолідувати та систематизувати наявні ресурси держави, які впливають на виховання молоді, формування любові до Батьківщини, почуття відповідальності за її долю, готовності та здатності служити її інтересам і сприяти її успіхам у сферах внутрішнього життя й на міжнародній арені.

Література:

1. Лозовой В. Патріотизм. Соціологія права: енциклопедичний словник / уклад.: [Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов, В. Л. Погрібна та ін.]; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2020. С. 627-628.

2. Кругляк М. Е. Соціологія: навчально-методичний посібник. Житомир: Видавництво "Волинь", 2017. С.331.

3. Закон України "Про основні засади молодіжної політики". Відомості Верховної Ради України, 2021, № 28, ст. 233.

Науковий керівник:, доктор філософських наук, професор
Микола Козловець

Карина Шаціло,
*здобувачка IV курсу спеціальності 052 Політологія
першого (бакалаворського) рівня вищої освіти
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ВСТУП УКРАЇНИ ДО НАТО: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Постановка проблеми. У сучасних умовах повномасштабного вторгнення вступ України до НАТО став однією з гарантій безпеки та підтримки з боку провідних держав світу. Процедура вступу до НАТО містить кілька етапів, кожен із них є тривалим та складним. Попри всі складнощі, членство України в НАТО – необхідна умова подальшого розвитку нашої держави та її входження до європейської спільноти.

Мета – дослідити стан і перспективи інтеграції України до НАТО.

Результати дослідження. Вступ України до НАТО – проблема не тільки теоретична, формальна, а й проблема практичних взаємовідносин у євроатлантичному регіоні. Ця проблема полягає в тому, що Альянс не може ставитися до України так, як він ставиться до Чехії, Словаччини, Латвії чи навіть Польщі. Тому не випадково відносини з Україною Альянс визначає як особливе партнерство не лише за формою, а й за змістом. З іншого боку, внутрішня ситуація в Україні якісно відрізняється від ситуації в інших країнах Східної Європи, які стали повноправними членами Союзу. З огляду на це проблема повноправного членства України в НАТО полягає в кількох аспектах [1, с. 72].

Для того, щоб країні стати членом НАТО, її потрібно відповідати певним критеріям, а саме таким, як:

1. Співпрацювати з НАТО кілька років, як-от, організація спільних тренувань та навчань для військових.

2. Якщо заявку схвалено, необхідно затвердити "План дій з підготовки до вступу в НАТО" (ПДВН). Кожна країна різна та має різний план дій.

3. У плані може бути вимога врегулювання територіальних суперечок із сусідами, демократичної та відкритої системи військового управління, міністра оборони – цивільного експерта, доведення підготовки особового складу до відповідного рівня, постачання сучасної зброї тощо [1, с. 73].

Якщо ж розглядати умови вступу до НАТО на прикладі України, то для схвалення заявки на вступ необхідно вирішити такі питання:

1. Насамперед необхідно вивести всі іноземні війська з території України, тобто завершити війну з росією. Очевидно, що це справа не кількох днів.

2. У разі схвалення заявки НАТО необхідне ще підписання указу Президентом України. Тоді країна стає членом НАТО.

3. Народ України також повинен прийняти рішення про вступ до НАТО на загальнодержавному референдумі.

Якщо ж говорити про переваги та недоліки вступу України до НАТО, то варто проаналізувати всі за та проти цієї процедури. Серед переваг, що надає Україні членство в НАТО, можна виділити:

– Забезпечення гарантій безпеки, за яких напад на Україну передбачає напад на всіх членів НАТО.

– Надання "ядерних гарантій", згідно з якими напад на Україну із застосуванням ядерної, хімічної чи бактеріологічної зброї передбачав би адекватну відповідь з боку ядерних держав НАТО.

– Зменшення ризику війни проти України.

– Зміцнення політичної незалежності.

– Повне усунення можливості зовнішньополітичних провокацій проти України.

– Зміцнення територіальної цілісності.

– Врешті-решт вихід із-під впливу рф.

– Значне зростання іноземних інвестицій.

– Створення нових можливостей для конкурентоспроможної оборонної промисловості.

– Покращення можливостей ведення бізнесу всередині країни.

– Покращення перспектив членства в ЄС.

– Створення сприятливих геополітичних умов [3, с. 55].

Серед недоліків, які є лише теоретичними та потенційними, варто віднести:

1. Вступ України до НАТО потребує величезних зусиль, низки дій і наполегливої щоденної роботи. Водночас демократична трансформація українського суспільства, удосконалення системи державного управління, підйом вітчизняної економіки,

професіоналізація наших військових на шляху НАТО є, безперечно, позитивними процесами, хоча ці процеси повільні, складні, і на деяких етапах це може бути непомітним та неоднозначно поясненим.

2. Вступ України до альянсу відкриє для українських компаній нові інвестиційні перспективи та ринки зброї в країнах – членах НАТО, про що свідчить досвід країн – членів Альянсу Східної Європи. Існує ймовірність того, що деякі підприємства не зможуть швидко скористатися цим і будуть змушені закритися в умовах гострої конкуренції з військово-промисловим комплексом високо розвинутої ринкової економіки провідних країн – це недолік [2, с. 220].

3. Значно посилиться тиск росії на Україну, зважаючи на те що члена своїм сусідом ця диктаторська держава бачити не бажає.

Після вступу до Альянсу Україна братиме безпосередню участь у процесі розробки та прийняття рішень, спрямованих на подальший розвиток європейської та євроатлантичної безпеки, які стосуватимуться не лише інтересів національної безпеки України та НАТО, а й впливатимуть на сучасне середовище євроатлантичної безпеки, включно з безпекою України. Відповідно до “Вашингтонського договору” країна отримає безпрецедентні додаткові гарантії національного суверенітету, територіальної цілісності та непорушності національних кордонів. Членство України в НАТО допоможе зробити країну більш привабливою для міжнародних інвесторів [4, с. 135].

Очевидно, що для України членство в НАТО є перевагою як у політичному плані, оскільки посилиться її статус у світовому просторі, так і у військовому (вступ до НАТО забезпечить для наших військових навчання на новітній техніці) та економічному аспектах, оскільки партнерство з провідними країнами світу – це завжди плюс для розвитку держави.

Висновки. Підсумовуючи, можемо стверджувати, що в умовах повномасштабного вторгнення рф на територію України вступ до НАТО надав би нашій державі перевагу у військовій та політичній сфері. Проте, незважаючи на всі зусилля нашої влади пришвидшити вступ, це довгий та складний процес, що для багатьох країн розтягувався на роки. Але, незважаючи на всі складнощі цієї процедури, ми маємо зробити все можливе для вступу і передовсім виконати першу умову – вивести російські війська з нашої території та завершити війну перемогою України.

Література:

1. Лошак М. Перспективи вступу України до НАТО. Науково-технічна конференція Вінницького національного технічного університету. 2018. С. 72–74. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/20233/4473.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (дата звернення: 28.04.2023).

2. Пухальська І. Інтеграція України в НАТО: переваги і недоліки. Вісник Хмельницького національного університету. 2014. № 5. Т. 1. С. 219–222. URL: <http://elar.khmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3842/1/%d0%9f%d0%a3%d0%a5%d0%90%d0%9b%d0%ac%d0%a1%d0%ac%d0%9a%d0%90.pdf> (дата звернення: 20.04.2023).

3. Роїк І., Корнієнко В. Вступ України до НАТО: переваги і недоліки. Науково-технічна конференція Вінницького національного технічного університету. 2020. С. 55–56. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/29760>. (дата звернення: 26.04.2023).

4. Чухомець М., Корнієнко В. Соціально-політичні наслідки вступу України до НАТО. Науково-технічна конференція Вінницького національного технічного університету. 2020. С. 135–136. URL: https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29840/%d0%a7%d1%83%d1%85%d0%be%d0%bc%d0%b5%d1%86%d1%8c_2.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 20.04.2023).

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
Віктор Заграда

4. АНАЛІТИКА РЕЛІГІЙНИХ ПРОЦЕСІВ. РЕЛІГІЯ ТА ЦЕРКВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Dr Tomasz Dekert,

*Katedra Filozofii Kultury i Religioznawstwa,
Instytut Kulturoznawstwa, Wydział Filozoficzny,
Akademia Ignatianum w Krakowie*

POLSKI AUTOKEFALICZNY KOŚCIÓŁ PRAWOSŁAWNY WOBEC AGRESJI ROSJI NA UKRAINĘ I UKRAIŃSKICH UCHODźCÓW WOJENNYCH

Rozpoczęcie 24 lutego 2022 r. przez Federację Rosyjską wojny z Ukrainą na pełną skalę stanowiło fakt, wobec którego musiały określić się nie tylko rządy i siły polityczne krajów Europy i świata, ale również wspólnoty religijne. Ze względu na fakt, że zarówno w Rosji, jak i na Ukrainie dominującym wyznaniem jest prawosławie, a ze względów historycznych, politycznych i ideologiczno-religijnych relacje wspólnot prawosławnych tych krajów cechowały się napięciami lub wręcz otwartym konfliktem, powstaje pytanie o stosunek do tej złożonej sytuacji innych części światowego prawosławia, zwłaszcza tych, znajdujących się w ich bezpośrednim sąsiedztwie. Niniejsze rozważania będą dotyczyć takiej właśnie wspólnoty, to znaczy Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (dalej: PAKP) i jego stosunku do agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę oraz jej efektów w postaci napływu na tereny Polski uchodźców wojennych. Ich tłem będzie natomiast kwestia generalnego stosunku tej grupy wyznaniowej do ukraińskiego prawosławia. Poniższy tekst jest oparty przede wszystkim o ogólnodostępne oświadczenia władz PAKP oraz doniesienia i publicystykę medialną, w dużo mniejszym stopniu o informacje uzyskane od osób prywatnych aktywnie działających w ramach polskiego prawosławia. Należy mieć to na uwadze przy jego odbiorze, ponieważ nie uwzględniając niejawnego obiegu informacji (np. na temat nieoficjalnych kontaktów pomiędzy PAKP a Kościołem Prawosławnym Ukrainy [dalej: KPU] i Rosyjskim Kościołem Prawosławnym [dalej: RKP]), nie może rościć sobie prawa do wyczerpującego omówienia tytułowego zagadnienia.

Koniecznym elementem referatu na temat aktualnego stosunku PAKP do KPU oraz do wojny wywołanej przez Rosję na terenach Ukrainy jest

krótkie przyjrzenie się historii polskiego prawosławia i jego relacji z prawosławiem moskiewskim (od XVI w.).

Poczynając od końca XVI w. można datować starania patriarchatu moskiewskiego (oficjalnie istniejącego od 1589 r.) o wpływy lub zwierzchność nad chrześcijanami prawosławnymi żyjącymi na terenach Ukrainy, a więc we wschodnich częściach ówczesnej monarchii polskolitewskiej, a także działania władz polskich, mające się tym staraniom przeciwstawić (np. Unia brzeska z 1596 r.). W XVII w., w związku z powstaniem Chmielnickiego, wojnami Polski z Rosją oraz okolicznościami związanymi z konfliktem z Turcją, duża część Ukrainy dostaje się pod panowanie rosyjskie a prawosławie pozostałe na ziemiach podległych polskiemu królom zbliża się do Moskwy, a od 1686 r. tamtejsze duchowieństwo prawosławne oficjalnie podlega patriarchsze moskiewskiemu. W wyniku trzech rozbiorów pomiędzy Rosję, Austrię i Prusy (1772, 1793 i 1795) Polska jako samodzielne państwo zniknęła z mapy, a przeważająca większość chrześcijan prawosławnych zamieszkujących należące do niej wcześniej tereny znalazła się pod bezpośrednim panowaniem Rosji. W pierwszej połowie XIX w., polskie prawosławie zostało poddane unifikacji z Rosyjskim Kościołem Prawosławnym. Z jednej strony był to dla polskiego prawosławia okres odrodzenia (np. erygowano biskupstwo w Warszawie [1834]), ale z drugiej polityka unifikacyjna z Kościołem rosyjskim oznaczała zasadniczą zmianę ustroju Kościoła na synodalno-konsystorski. Od lat 20. XIX w. następował powrót unitów (wyznawców prawosławia, które przyjęło unię z Rzymem w 1596 r.) do Kościoła prawosławnego. Ostateczne ukształtowanie się sieci parafii na ziemiach polskich w ramach Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego nastąpiło w latach 1863–1915. W okresie I wojny światowej miał miejsce wielki odpływ ludności prawosławnej w głąb Imperium Rosyjskiego.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. prawosławie było drugim co do wielkości wyznaniem w kraju. W niektórych wschodnich województwach prawosławni stanowili absolutną większość. Politykę wyznaniową II RP cechowała jednak głęboka nieufność wobec prawosławia, które traktowano jako dawną instytucję zaborczą. Z inicjatywy władz państwowych Kościół prawosławny w Polsce rozpoczął starania o autokefalię, która została mu udzielona przez Patriarchat Konstantynopolitański 13 listopada 1924. Patriarchat moskiewski nie uznał tej autokefalii, ponieważ jego zdaniem była ona niezgodna z zasadami kanonicznymi.

Po II wojnie światowej polskie prawosławie stało w obliczu nowych problemów w związku ze zmianami granic, przesiedleniami ludności i zaostreniem polityki wyznaniowej przez komunistyczne państwo. 22

czerwca 1948 Kościół prawosławny w Polsce, posiadając już od 1924 r. autokefalię z Konstantynopola, został zmuszony do zrzeczenia się jej na rzecz autokefalii udzielonej mu przez patriarchat moskiewski. Tym samym, jakkolwiek oficjalnie był autokefaliczny, został na nowo silnie powiązany z prawosławiem rosyjskim. W Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej PAKP był poddany silnej infiltracji przez Służbę Bezpieczeństwa (bezpośrednią akcją przeciwko niemu prowadzono w latach 1963-1990). Jej celem było agenturalne opanowanie kierownictwa PAKP w celu zapewnienia kontroli nad całością działalności Kościoła. W ramach tych działań doprowadzono do tego, że wielu wysokich rangą duchownych prawosławnych zgodziło się zostać tajnymi współpracownikami komunistycznych służb. W 1989 r. z takich osób składał się cały ówczesny Święty Sobór PAKP.

PAKP, a zwłaszcza jego hierarchia, pozostaje więc od dawna w silnym związku z patriarchatem moskiewskim. Na poziomie kanonicznego funkcjonowania Kościoła nie ma tu żadnej podległości, ale pozostają zaszczości historyczne, związki personalne i pewne zależności finansowe. Budowy i odbudowy polskich cerkwi były w wielu przypadkach finansowane przez Rosjan; z rosyjskich mediów wiemy także, że samolot, który w Wielką Sobotę leciał Polski do Izraela po Święty Ogień z Grobu Pańskiego, był w większości finansowany przez rosyjskich biznesmenów (w 2019 w Polsce zdecydowano, że samolot ten, wzorem innych krajów posiadających swoje autokefaliczne Kościoły prawosławne, powinien być finansowany z budżetu państwa).

Trudno do końca powiedzieć, na ile wpływy patriarchatu moskiewskiego przejawiają się na poziomie stosunku PAKP do ukraińskiego prawosławia, przede wszystkim do procesu mającego na celu uzyskanie przez niego kanonicznej autokefalii. Niemniej pod tym względem władze PAKP mówią jednym głosem z Moskwą, i to zarówno przed wybuchem pełnoskalowej wojny, jak też po nim. 15 listopada 2018 r. Święty Sobór Biskupów PAKP negatywnie ustosunkował się do wspomnianego procesu, zabraniając jednocześnie swojemu duchowieństwu kontaktów liturgiczno-modlitewnych z duchownymi Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Kijowskiego i Ukraińskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. 15 grudnia 2018 r. oba te Kościoły, a także pewna grupa prawosławnych przyjmujących wcześniej zwierzchnictwo Moskwy połączyły się, tworząc KPU, którego autokefalia została 6 stycznia 2019 r. zatwierdzona przez patriarchę Konstantynopola. Akt ten nie został uznany przez wszystkie kanoniczne Kościoły prawosławne, poza moskiewskim również przez serbski, amerykański, patriarchat antiocheński oraz właśnie PAKP. Powodem, dla którego ten ostatni odmówił uznania autokefalii PKU był problem odebrania przez Moskwę (w latach 90. XX

w.) święceń, a następnie obłożenia ekskomuniką metropolity Filareta, lidera Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Kijowskiego. Ze względu na to PAKP nie uznaje również ważności święceń udzielanych przez Filareta, a z ludzi przez niego wyświęconych składa się w dużej mierze hierarchia PKU. Patriarchat Konstantynopola i część innych Kościołów prawosławnych uznali jednak, że nie są to powody nieprzezwyciężalne dla ogłoszenia autokefalii, stąd aktualny spór pomiędzy nimi i Patriarchatem moskiewskim, PAKP i innymi co do kryteriów kanonicznych, które powinny tu zostać zastosowane.

Po rozpoczęciu pełnoskalowej agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę zachowanie PAKP poszło niejako dwoma torami. Pierwszy z nich to działania pomocowe i dyplomatyczne mające na celu pomoc uchodźcom oraz próbę wywarcia wpływu na władze patriarchatu moskiewskiego, aby powstrzymać atak wojsk rosyjskich, natomiast drugi wiąże się z relacjami pomiędzy hierarchią i duchownymi PAKP a PKU. Przyjrzyjmy się im po kolei.

Kilka dni po rozpoczęciu wojny, 22 marca 2022 r., kancelaria Prawosławnego Metropolity Warszawy i całej Polski wydała komunikat w sprawie pomocy dla uchodźców ukraińskich. Akcentuje się w nim konieczność modlitwy o pokój, zostają wymienione działania i inicjatywy, które polska wspólnota prawosławna i instytucje charytatywne już podjęły oraz planują podjąć, a także wyraża się w stosunku do nich wdzięczność za chrześcijańską postawę. 14 marca 2022 r., metropolita warszawski, abp Sawa wystosował list do patriarchy moskiewskiego Cyryla, w którym prosi go o "wzniesienie swego patriarchalnego głosu na rzecz powstrzymania toczącej się na Ukrainie wojny, którą prowadzi Armia Rosyjska". List określa tę wojnę jako bratobójczą, podkreślając, że zarówno rosyjskie, jak i ukraińskie prawosławie wywodzi się "z jednej chrzcielnicy od św. Włodzimierza". Analogiczny ton ma odezwa całego Świętego Soboru PAKP z 22 marca 2022 r. skierowana już nie do Cyryla, ale do władz Federacji Rosyjskiej. Działania wojenne prowadzone przez wojska rosyjskie w Ukrainie są w niej określone jako "niegodziwe i niepojęte". Te akty i zaangażowanie prawosławnych (zarówno prywatnych osób, jak też cerkiewnych instytucji) po stronie zaatakowanej Ukrainy i uchodźców stanowią jeden z wspomnianych wyżej torów działania PAKP w związku z wojną.

Z drugiej strony w ciągu kilku miesięcy od momentu rozpoczęcia wojny dały o sobie znać problemy wynikające ze stosunku PAKP do PKU, o których była mowa wyżej. Mówi o nich list Epifaniasza, zwierzchnika PKU, do abp. Sawy z sierpnia 2022 r. Wyraża on żal, że władze PAKP nie odpowiedziały tymczasem na przesłane im Listy Pokojowe (w związku z

ogłoszeniem autokefalii PKU) i zaproszenie do dialogu na ten temat, a przede wszystkim zwraca uwagę na to, że polscy duchowni prawosławni "nie tylko nie chcą wspólnie sprawować liturgię z kapłanami PKU, lecz odmawiają im nawet komunii, odnosząc się do nich jak do niechrześcijan". W związku z tym kapłani i wierni PKU znajdują gościnne miejsca w świątyniach katolickich, co powoduje z kolei, że duchowieństwo PAKP oskarża ich o to przed patriarchą Konstantynopola. W reakcji – jak się wydaje – na ten list, 23 sierpnia 2022 r. władze PAKP wydały komunikat, w którym w zasadzie powtarzają swoje stanowisko z 2018 r., to znaczy wyrażają ogólne poparcie dla idei pełnej autokefalii dla Kościoła prawosławnego na Ukrainie, odrzucając jednocześnie to, jak i komu (problem święceń udzielanych przez Filareta i, w związku z tym, ważności sakramentów w PKU) została ona przyznana decyzją patriarchy Konstantynopola z 2019 r. Swoją komunikat biskupi PAKP kończą apelem o "zwołanie spotkania zwierzchników lokalnych Kościołów prawosławnych, aby w duchu miłości, pokory i zrozumienia podjąć próbę rozwiązania tzw. "kwestii Kościoła Prawosławnego Ukrainy"".

Rozumiejąc ważność wewnętrznych kwestii kanonicznych, tę opinię trudno uznać za inną niż wymijającą, a nawet obstrukcyjną. Wiadomo bowiem, że w aktualnej sytuacji politycznej utworzenie jednego ukraińskiego autokefalicznego Kościoła prawosławnego na podstawie "spotkania zwierzchników lokalnych Kościołów prawosławnych" byłoby niemożliwe. Co ciekawe, zdaniem polskiego prawosławnego filozofa, Pawła Wróblewskiego, nawoływanie do spotkania biskupów lokalnych Kościołów prawosławnych to powielenie sugestii po raz pierwszy sformułowanej w 2018 r. przez ks. Aleksandra Wołkova, rzecznika prasowego patriarchy moskiewskiego. Ostatnia próba zwołania takich konsultacji miała miejsce w 2020 r. – do Ammanu na zaproszenie patriarchy jerozolimskiego Teofila przybyło jedynie pięć delegacji. Z Rosji, Serbii, Rumunii, Polski, Czech i Słowacji – większość lokalnych Kościołów prawosławnych zbojkotowała tę inicjatywę, odbierając ją jako w pełni kontrolowaną przez patriarchę Cyryla. Wydaje się więc, że PAKP jest w tej sprawie mocno skłonny przyjmować optykę moskiewską.

Próbując spojrzeć na sprawę również od drugiej strony warto też wspomnieć (to informacja uzyskana prywatnie od osoby zaangażowanej w PAKP na rzecz przeforsowania spojrzenia na PKU w zgodzie z optyką Konstantynopola), że PKU w swoich działaniach na poziomie dyplomacji kościelnej zachowuje się czasami nieporadnie i niepotrzebnie radykalnie, co zaognia wzajemne stosunki. Inna rzecz, że PAKP również popełnia potężne błędy dyplomatyczne. Za taki trzeba uznać depeczę gratulacyjną wysłaną przez abp. Sawę do patriarchy Cyryla z okazji 14 rocznicy objęcia przez

niego tronu patriarszego. Zawierała ona laudacje, które część komentatorów (również prawosławnych) uznała za dalece wykraczające poza zwykłą kurtuazję. Na skandal, który wybuchł po opublikowaniu jej przez portal patriarchatu moskiewskiego, polski metropolita odpowiedział przeprosinami i zapewnieniami że potępią i potępią "zbrodniczą inwazję Federacji Rosyjskiej na niepodległą Ukrainę".

Generalnie wydaje się, że w polskim prawosławiu daje się obecnie zaobserwować pewną jednomyślność jeśli chodzi o negatywną ocenę agresji Rosji na Ukrainę i konieczność pomagania uchodźcom (zakładam, że akty władz PAKP, zwłaszcza te z początku wojny, były autentyczne i szczerze), przy jednoczesnej rozbieżności odnośnie stosunku do ukraińskiego prawosławia i PKU. Hierarchia dość zdecydowanie sprzeciwia się autokefalii Kościoła ukraińskiego w obecnym kształcie, przyjmując stanowisko zbieżne (tożsame?) ze stanowiskiem Moskwy. Natomiast wśród świeckich, w tym tych ze środowiska eksperckiego (teologicznego i innych), a być może i części duchowieństwa (na ten temat nie mam żadnych informacji) pojawiają się często dość zdecydowane głosy na rzecz przyjęcia optyki Konstantynopola i sprzyjania procesowi całkowitego uniezależnienia się ukraińskiego prawosławia od wpływów i dominacji rosyjskiej.

Павло Павленко,
*доктор філософських наук,
провідний науковий співробітник,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди
Національної Академії наук України м. Київ*

ХРИСТІЯНСТВО У ВИРІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ СУЧАСНОСТІ. "ТЕОЛОГІЯ ПРОЦВІТАННЯ" ЯК ВИЯВ МОДЕРНІЗАЦІЇ ХРИСТІЯНСЬКОГО ВІРОВЧЕННЯ

Глобалізаційні процеси сучасності стають все активнішими, призводять до конкретних видозмін в економічній, політичній, гуманітарній (зокрема релігійній) сферах, спричинюючи їхні серйозні трансформації. У царині сучасного традиційного християнства подібні процеси дедалі потужніше позначаються на втраті ним своєї актуальності та впливу навіть на своїх вірних, а тому, як наслідок, неодмінно підштовхують конфесії шукати нові шляхи впливу на людину, і передусім свого віруючого, підводять до розробок осучаснених версій християнського віровчення, силують знаходити такі інтерпретації Євангелії, які були б популярними, затребуваними сучасним секулярним

суспільством. Модернізоване християнство постсекулярної доби заперечує Церкву у традиційному її значенні: наголошуючи на своїй "позацерковності" і навіть "безцерковності", прагнучи реанімувати засадничо, організаційно громадівське життя перших християн, воно наповнює його водночас новими ідеями та смислами, часом дуже далекими від насправду новозавітних.

Сучасні християнські модерністи роблять активні спроби осучаснити релігію Христа такими способами, аби перетворити її з "архаїчного" на зрозумілий і насамперед практичний світогляд для сучасних людей, наголошуючи водночас, що без подібної модернізації християнство до кінця XXI століття в гіршому випадку може зникнути, а в кращому – перетворитися на обрядовірство (власне, цей процес уже запущений у низці традиційних церков, коли віряни розуміють церковність суто за зовнішніми ознаками й кількість саме подібних формальних християн із кожним роком таки зростає, зокрема й в Україні). А все, мовляв, із причини неактуальності у наш час низки зафіксованих у Новому Завіті положень, аргументуючи це тим, що християнське віровчення написано з позиції людей, які вірили у кінець світу протягом I століття н.е., а тому, сповідуючи антитетизм між земним і небесним, обстоювали ідею про повне зречення всього земного (матеріальних статків, родинних зв'язків, зрештою, "себе самого", словом, усього, що могло їх поєднувати з "цим світом").

Подібний віроповчальний пасаж (і ще низка інших) сьогодні є незручним для виконання через його непрактичність, недоцільність для сучасних вірян. Розуміючи це, сучасні богослови, з одного боку, свідомо дистанціюються від низки новозавітних положень, а з іншого – чимало з них усвідомлює, що подібне дистанціювання лише доводить: варто таки переглядати традицію та випрацювати якщо не новий віроповчальний стандарт, нове християнство, то принаймні суттєво адаптувати християнську доктрину для сучасного людства.

Однією зі спроб наближення до сучасності релігії Христа на рівні віровчення цілком можна вважати "теологію процвітання" з обстоюваною нею модернізованою версією Євангелії, яку активно проштовхує сьогодні неоп'ятидесятницький (харизматичний) рух. "Теологія процвітання" є реакцією на пріоритети, які висунула перед суспільством глобалізація, відповіддю на нові, ліберальні, цінності, нові світоглядні концепції, притаманні для нового, уніфікованого і секуляризованого людства. Харизматичний рух, будучи надзвичайно чутливим, гнучким до вимог сучасності, у максимально короткий термін покриває проповіддю великі маси людей. Не випадково громади, які практикують "теологію процвітання" сьогодні, є мега-церквами у світі, зокрема й в Україні. Неохристиянський харизматичний рух, проголосивши право вірян на

всі блага світу, право на життєвий успіх, право бути заможним, практично за чверть століття охопив чи не всю планету. В Україні харизматична палітра представлена низкою рухів, які, поступово інтегруючись у соціум, дедалі активніше стають учасниками економічних відносин, політичного та громадського життя.

"Теологія процвітання" пропонує не просто "нову Євангелію", яка, замість "блаженства бідних", обстоює "блаженство успішних і багатих", замість положення про зречення світу, пропонує цілком протилежне – вірування про християнина як дієвого, активного й, що важливо, успішного представника світу. Сучасне неоп'ятидесятицтво, віроповчально обстоюючи курс інтеграції у світ, розбудовує таке християнство, яке буде уособлювати "світову Еклезію успішних, заможних і впливових людей", об'єднаних єдиною метою – змінити наріжні положення традиційного євангельського віровчення так, аби його можна було б узгодити, синхронізувати з мріями й бажаннями людей "цього світу", адаптувати до вимог і реалій сучасного людства. Подібне цілком суголосьне висновкам багатьох західних радикальних теологів, які зауважують, що християнська релігія в сучасному світі може вижити за однієї умови, коли пристосується до світу, не зупиняючись навіть перед необхідністю трансформації наріжних принципів віровчення.

Олег Соколовський,
*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та політології*
Марія Соколовська,
*здобувачка II курсу спеціальності 091 Біологія
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ СЛУЖБИ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Досвід світових воєнних конфліктів другої половини ХХ – початку ХХІ століття та повномасштабного вторгнення в Україну агресора у 2022 р. переконливо засвідчив необхідність душпастирської опіки військовослужбовців. Служіння капеланів істотно впливає на свідомість та поведінку військових, формує належний рівень морально-психологічної стійкості та готовності до виконання різних видів завдань. Вагомий вплив на становлення інституту військового капеланства сприяла суспільно-політична та релігійна ситуація в Україні.

Використання зарубіжного досвіду задоволення релігійних потреб збройних сил сприяло формуванню нормативно-правової бази з питань регулювання відносин між релігійними організаціями та Міністерством оборони України. Результатом взаємної співпраці стало підписання директиви Міністра оборони України "Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців ЗС України". Документ передбачав не допускати будь-якого примусу щодо визначення військовослужбовцем свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідання релігії, до участі або неучасті в богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, до навчання релігії; дотримуватись принципу рівності всіх релігійних організацій, які здійснюють задоволення релігійних потреб своїх віруючих, які служать у Збройних Силах України; не допускати розпалювання міжконфесійних суперечок серед військовослужбовців [1].

Для подальшого розвитку й координації діяльності військово-релігійних відносин при Міністерстві оборони було створено сектор роботи з релігійними організаціями. Представники цього структурного підрозділу у 2008 р. підписали з релігійними організаціями Меморандум про співпрацю в справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України. Документ заявляв наміри про спільні дії інституцій з таких питань як створення консультативно-дорадчого органу при Міністерстві оборони України Ради у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України; впровадження у Збройних Силах України ефективної системи душпастирської опіки та створення інституту військового духовенства (капеланства), що забезпечить створення здорового психологічного клімату у військових колективах, родинах військовослужбовців, посилення військово-патріотичного виховання, формування засад моральності та духовності, об'єднання зусиль Війська і Церкви в належному формуванні багатого внутрішнього світу захисника Вітчизни та створення позитивної мотивації до військової служби [2].

Уже наступного року Міністр оборони України затвердив Положення про Раду в справах душпастирської опіки при Міністерстві Оборони України, яка діяла на громадських засадах. Основною метою створення Ради було здійснення практичних заходів, спрямованих на поетапне впровадження в Збройних Силах України ефективної системи душпастирської опіки та створення інституту військового духовенства (капеланства); координації міжконфесійної співпраці в Збройних Силах України; формування механізмів взаємодії Армії та Церкви з питань задоволення релігійних потреб, духовного, патріотичного виховання військовослужбовців, працівників Збройних

Сил України та членів їхніх сімей; участі в обговоренні проєктів законодавчих та інших нормативних актів із зазначених питань; підвищення морально-психологічної стійкості та готовності особового складу до захисту Батьківщини; здійснення колективних заходів добродійного характеру [3].

Однак правовою основою для запровадження інституту військового капеланства стало введення в дію наказу Міністерства Оборони України "Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України" від 14 грудня 2016 р. І лише 30 листопада 2021 р. з редакцією від 19 березня 2022 р. був ухвалений Закон України "Про Службу військового капеланства", який регулює відносини у сфері реалізації конституційного права на свободу світогляду та віросповідання військовослужбовців Збройних Сил України, Національної гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також визначає правові та організаційні засади і принципи діяльності Служби військового капеланства" [4].

Беручи до уваги запровадження визначеного законодавством України нового порядку здійснення капеланського служіння в Збройних силах та інших військових формуваннях України, Священний Синод Православної Церкви України **вирішив** закликати священників, які мають бажання й можливість, до служби у війську на посадах військових капеланів. Зокрема, наголошено, що архієреї повинні виявляти здібних до капеланського служіння осіб і заохочувати священнослужителів очолюваних ними єпархій до його проходження. Синод постановив звернутися до Верховної Ради України з проханням внести поправку до Закону про військове капеланство, якою запровадити перехідний період щонайменше на 5 років із можливістю заміщати цивільним капеланам посади військових капеланів. Також було доручено Київській православної богословській академії в співпраці з відповідними синодальними управліннями сприяти верифікації документів про закінчення вищої духовної освіти військовими капеланами (кандидатами на таке служіння). Передбачено створити робочу групу для розробки пропозицій для Священного Синоду щодо подальшого вдосконалення юрисдикційного аспекту капеланської діяльності й організації капеланської служби ПЦУ. Ухвалено доручити Синодальному Управлінню духовної освіти і богословської науки спільно із Синодальним Управлінням військового духовенства та Київською православною богословською академією внести пропозиції щодо подальшого вдосконалення підготовки й перепідготовки кандидатів на служіння військовими капеланами [5].

Сьогодні в Збройних Силах України більшу частину капеланів становлять священники ПЦУ, які підпорядковані Синодальному управлінню військового духовенства, також є капелани з УГКЦ, Перший український батальйон військових капеланів від протестантських пасторів та імами – капелани-мусульмани. У річницю повномасштабного військового вторгнення Президент В. Зеленський зустрівся з капеланами, які служать у лавах Збройних Сил України, і вручив державні нагороди, зокрема орден "За мужність" III ступеня, медалі "За військову службу Україні" та медаль "Захиснику Вітчизни". На цій зустрічі сторони обговорили важливість збільшення кількості капеланів у війську, питання врегулювання верифікації духовної освіти, необхідної для отримання військових звань і зарахування до війська [6].

Література

1. Директива Міністра Оборони України "Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-025322-06#Text>. (дата звернення: 18.04.2023).
2. Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців ЗС України. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/memorandum-pro-spivpraczyu-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-vijskovosluzhbvcziv-zs-ukraini/> (дата звернення: 18.04.2023).
3. Положення про Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві Оборони України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0115322-09#Text>. (дата звернення: 22.04.2023).
4. Закон України Про Службу військового капеланства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text>. (дата звернення: 24.04.2023).
5. Рішення №18 Священного Синоду Української Православної Церкви (Православної Церкви України) "Питання подальшої організації військового капеланства". URL: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/dokumenty-zasidannya-svyashhenogo-synodu-18-zhovtnya-2022-r/> (дата звернення: 22.04.2023).
6. Зеленський нагородив капеланів, які служать у ЗСУ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3674581-zelenskij-nagorodiv-kapelaniv-aki-sluzat-u-zsu.html> (дата звернення: 28.04.2023).

Людмила Филипович,
*доктор філософських наук, професор,
провідний науковий співробітник Відділення релігієзнавства,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди
Національної Академії наук України м. Київ*

ЩО І ЯК МАЮТЬ ДОСЛІДЖУВАТИ УКРАЇНСЬКІ РЕЛІГІЄЗНАВЦІ В ЧАСИ ВІЙНИ

Наука, що визначилась із об'єктом і предметом свого дослідження, у будь-яких обставинах залишається в межах тем і проблем, які становлять дослідницьке ядро певної науки. Для релігієзнавства – це вся сукупність явищ, подій, процесів, історичних та актуальних, які пов'язані зі світом духовним, сакральним, у якому людина віруюча / спільнота віруючих шукає і знаходить зв'язок із Абсолютом / Богом, уподібнюючись чз яким прагне вдосконалення. Форс-мажорні умови, якими виявилася російсько-українська війна, не скасовують визначеного поля дослідження, але фокусують увагу науковця на змінах, які відбуваються в релігійному просторі, на ролі об'єктивних і суб'єктивних факторів, які визначають нову якість релігійного життя, стан державно-церковних і міжконфесійних відносин.

Українські релігієзнавці й до війни усвідомлювали необхідність включеного осмислення дійсності, обґрунтовуючи принцип контекстуальності як один із визначальних у науковій методології дослідження. Трагічні зміни самого контексту життя українців – мовного, культурного, інформаційного, релігійного тощо – з необхідністю корегують експертну нейтральність, об'єктивність, незаангажованість. На нашу думку, ситуація війни звільняє дослідників, експертів від безстороннього, позаконтекстуального аналізу взаємин між різними суб'єктами суспільного буття. Війна розставляє все на свої місця, де екзистенційний простір мільйонів українців залежить від адекватного позиціонування й активності всіх його представників – і владних, і соціальних, і духовних, зокрема й релігійних.

Спостерігаючи, як релігійні організації реагують на нову дійсність, дійсність війни, науковці бачили ті ризики, які неминуче можуть призвести до інструменталізації релігії та церкви, чим скористаються політичні сили, намагаючись перетворити їх на ідеологічне знаряддя боротьби або за незалежнення України як держави, або за її підпорядкування чужим духовним центрам. Виділялися два рівні небезпек / ризиків – зовнішній і внутрішній. Усвідомлюючи

швидкоплинність і змінюваність сучасного світу з початку і впродовж широкомасштабної війни, зазнаймо, що деякі з указаних ризиків і небезпек змінили ступінь інтенсивності. Тому їх уточнення та поглиблення можливе лише через контекстуальність релігієзнавчих досліджень і включеність релігієзнавців у тканину дійсності. Серед **зовнішніх ризиків** називали:

- гібридність війни, яку вели й ведуть на різних рівнях і в різних формах, активно використовуючи релігійний чинник;

- наявність релігійних центрів (Москви й Риму), чий стратегічні плани і щодо світу загалом, і щодо релігійної України зокрема не збігаються, а інколи й прямо суперечать українським інтересам. Нині на релігійному полі України знов зійшлися інтереси Риму та Москви, що проявилось в ескалації суперечностей: 1) між проукраїнським і промосковським православ'ям; 2) проукраїнськими греко-католиками та промосковськими православними; 3) українськими греко-католиками й світовим римо-католицизмом;

- протидію Москви ініціативам Вселенського патріархату не тільки в питанні утвердження незалежної Православної Церкви України, але і в стратегічному прагненні "переформувати" світове православ'я згідно з власними імперськими інтересами. Надання/отримання Томосу-2019 загострило внутрішньоправославні конфлікти між УПЦ (МП) і УПЦ КП та УАПЦ (до 2018), а тепер між УПЦ (МП) та ПЦУ. Україна стала каталізатором внутрішньоправославного конфлікту між Константинополем і Москвою, розв'язання якого важко спрогнозувати;

- поширення антиукраїнських світських і релігійних ідеологій і теорій ("русскій мір", "святая Русь", "історическая Русь", "богоносний русскій народ", "вселенська місія Великої Росії", євразійство, панславізм тощо); Україна стала, окрім іншого, об'єктом ідеологічної агресії, коли ззовні нав'язуються агресивні стереотипи на кшталт: греко-католики – уніати, прибічники Ватикану, православні ПЦУ (раніше УПЦ КП та УАПЦ) – розкольники, віровідступники; протестанти – сектанти тощо.

- наявність інших релігійних центрів-конкурентів (мусульманських – турецьких, іранських, арабських тощо, іудейських, китайських, корейських, японських, індійських, новорелігійних тощо), які розігрують українську карту для власного зиску;

- втручання в релігійні справи політичних центрів (Вашингтона, Москви, Варшави, Анкари, Брюсселя, Парижу, Берліна, Пекіна тощо), які демонструють свою зацікавленість релігійними орієнтаціями

українців.

Крім означених зовнішніх, важливе значення для формування сучасної картини дійсності – контексту розгортання релігійної ситуації в умовах війни – мали й **внутрішні чинники**, які здатні утримувати в собі небезпеку зміни релігійної ситуації, з можливими негативними наслідками для суспільства. Ці внутрішні ризики породжені різними за своєю природою, але пов'язаними між собою проблемами: **загальносуспільними** і власне **релігійними**.

До перших належать:

- утрата українцями ціннісних смислів свого існування, перемога домінування малоросійства, що, власне, і призвело до кризи ідентичності;
- внутрішній розбрат і ворожнеча, розкол, поділ між прихильниками "української України", дезінтеграція суспільства, культивування індукції емоційного хаосу;
- невизначеність власної ідентичності, що проявляється в ставленні до української мови як державної, до Томосу як виразу нової релігійної ідентифікаційної матриці, утвердження автокефальності й самодостатності;
- замовність й ангажованість українських ЗМІ і, як наслідок – викривлена, неправдива інформація або й відверта дезінформація, спрямовані на некритичне сприйняття аудиторією.

До другої групи ризиків віднесено:

- лише часткове вирішення проблеми православного розділення в Україні;
- повільність переходів і приєднання до ПЦУ парафій УПЦ МП;
- консерватизм й патерналізм великої маси віруючих, все ще орієнтованих на Москву (росію);
- інертність православного середовища в здатності переорієнтації на нову парадигму "відкритого православ'я";
- стримана реакція українських греко-католиків на тиск з боку Ватикану: а) щодо невизнання війни на сході України як агресії з боку росії; б) щодо закликів примирення України з ОРДЛО й зняття з порядку денного отримання патріархату для УГКЦ;
- прихильність деяких протестантських церков до концепції євразійства як фантомного залишку радянського минулого;
- невиразність позиції частини іудейських громад щодо незалежності України в її відстоюванні своїх національних і державних інтересів;

- відсутність одностайного підходу мусульманських управлінь України, крім ДУМУ "УММА", до російської агресії та окупації частини території на Сході та Півдні України та анексії Криму;
- орієнтація деяких рідновірських течій на ідеї панславізму;
- пріоритезація у більшості неоорієнталістських течій цінностей материнської релігії Сходу, нехтування власними традиціями, відстороненість від українського контексту, байдужість до українських проблем і реалій, обезцінення українського громадянства тощо.

Прописуючи всі ці безпекові питання можливих і реальних ризиків для українського суспільства в його релігійному сегменті, попереджаючи про них владу церкви, релігієзнавці нині продовжують аналізувати масштаби тих зміни, які відбулися в житті віруючих після російського вторгнення 24 лютого 2022 р. Релігійне життя світу та України тепер вибудовується в нових контекстах.

Змінюється релігійний ландшафт України. Колись домінантна в Україні Українська Православна Церква втрачає свої позиції як через переходи їхніх парафій до ПЦУ, так і через грабунок із боку РПЦ, яка анексувала цілі єпархії УПЦ (три Кримських, Ровенківська і Бердянська). Призупинилося будь-яке релігійне життя в зонах бойових дій. Знищено понад пів тисячі культових споруд різних конфесій. Релігійне життя на окупованих територіях приводять у відповідність із російським законодавством. Забороні підлягають ті громади, які не пройшли проросійську перереєстрацію або ж перебувають у російському переліку заборонених організацій (ПЦУ, УГКЦ, СЄ та ін.). Функціонування багатьох релігійних меншин фактично призупинено.

У результаті війни активізувалися переходи парафій УПЦ в підпорядкування ПЦУ. Таких близько 1700. І хоча серед довоєнних 12,5 організацій УПЦ це становить лише понад 10 відсотків, що свідчить про повільність процесу зміни юрисдикції, але його вже не зупинити. Так утрачається монополія УПЦ, вирівнюється церковний і суспільний статуси ПЦУ та УПЦ, зростає роль патріотичного капеланства в ЗСУ, надають духовну опіку українськими біженцями за кордоном. Ситуація в українському православ'ї прямо вплинула на переформатування й поляризацію світового православ'я, на чітке виокремлення двох центрів-конкурентів, причому авторитет Константинополя зростає, а Москви – стрімко падає.

У процесі застосування загальних підходів до аналізу конкретної дійсності, зокрема позиціонування церков в українському суспільстві під час війни, що відстежують за висловлюваннями очільників церкви, за

синодальними і соборними рішеннями, за активністю церковних інституцій тощо, не варто концентруватися на догматах чи релігійній етиці конкретної організації (хоча цей пласт релігії є важливим для прояснення реалізації цих віровчень). Необхідно фокусуватися на характері діяльності, інституційній, обрядово-культовій та інших діях, які здійснюють індивідуально або колективно в межах тієї чи тієї релігійної організації. Важливо в процесі аналізу релігії та релігійної ситуації звертати увагу на цілу низку контекстуально проявлених ознак: якого патріарха поминають на літургії, за кого ставлять свічки в храмі, про воскресіння якої держави співають віруючі християни, з якої причини збирають інформацію, особливо щодо інформації особистого характеру (про сім'ї військовослужбовців ЗСУ) – для реальної допомоги чи для використання з іншою метою.

На відміну від персональної молитви чи сповіді, зміст яких неможливо верифікувати, публічні події піддаються широким релігієзнавчим рефлексіям. Тому патріотичні заклики шанувати Україну та її героїв або ж російськомовне оспівування "магушки росії" в умовах війни більш, ніж доказові для визначення причетності в реалізації ризиків і небезпек для українського суспільства й держави. Через церковні ритуали, які пронизують все життєве тло церкви, соціальна група (в цьому разі церковна громада), стверджується, але у свій спосіб одна як повністю національно орієнтована структура, інша – як така, що національно й релігійно не визначилася в умовах російської агресії.

Обставини війни потребують від нас – і дослідників релігії, і носіїв тієї чи тієї форми релігійності – чітко позиціонувати себе в означеній системі світоглядних і дієвих парадигм: ти належиш контексту "русского міра" чи формуєш, захищаєш, відстоюєш Український світ.

Концептуальні та методологічні проблеми релігієзнавчого дослідження, аналітики й прогнозування в умовах, деформованих військовою агресією росії, потребують кореляції практичним аспектом, апробованим у довоєнний час і підтвердженим результатами. Сьогодні потрібні адекватні теорії, на основі яких формуються затребувані суспільством практики.

Методологічні підходи, які використовували в академічному релігієзнавстві в довоєнний час, не втратили своєї функціональної значимості й зараз, у період російсько-української війни. Але нині особливо актуальним постає контекстуальний підхід, що засвідчує зміну парадигми сучасного методологічного мислення в релігієзнавстві.

Література

1. Релігійна безпека/небезпека України. Зб наук.праць і матеріалів. За ред. проф. А. Колодного. Київ: УАР, 2019. 316 с.

2. Колодний А., Филипович Л. Концепція релігійної безпеки: методологічні підходи академічного релігієзнавства. В: *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2020. № 2 (16). С. 19–23.
3. Колодний А., Филипович Л. Зміни релігійного ландшафту України в умовах війни та виклики для державно-конфесійних відносин. В: *Держава і Церква в історії України: зб. наук. статей*. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка. 2022. Вип. VIII. С. 5–16.
4. Филипович Л., Владиченко Л. Місце і роль України в геополітичному переформатуванні світу: релігієзнавчі аспекти. В: *Мультиверсум*. 2022. Випуск 2 (176). Том 1. С. 169–185.
5. Филипович Л., Титаренко В. Методологічні виклики релігієзнавчого осмислення релігійної реальності в умовах війни. В: *Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення: зб. наук. праць / редкол. М. А. Козловець, Л. В. Горохова, О. В. Чаплінська*. Житомир: Видавничий центр ЖДУ ім. І. Франка, 2022. С. 166–169.
6. Филипович Л., Титаренко В., Горкуша О. Контекстуалізація як один із головних методологічних підходів релігієзнавчого дослідження в період російсько-української війни. *Філософська думка*. 2023. (1). С. 7–25.
7. Филипович Л., Горкуша О. Українська гуманітаристика в ситуації російської агресії: завдання академічного релігієзнавства // Київські філософські студії-2023: Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції (м. Київ, 19 травня 2023 р.): тези доповідей / за заг. ред. проф. Р.О. Додонова. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. С. 332-339.

Андрій Кобетяк,

*кандидат філософських наук, пошукач,
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

РОЛЬ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Війна росії проти України стала потужним каталізатором цивілізаційного вибору інституцій українського православ'я. Повномасштабне вторгнення російських окупантів 24 лютого 2022 р. остаточно поляризувало їхні позиції щодо національної ідентифікації та цивілізаційного вибору.

У перші дні війни Митрополит Київський і всієї України Епіфаній благословив українців на боротьбу з окупантами: "Церква благословляє всіх на захист Батьківщини, своєї домівки. Ми не прагнемо чужого. Ми є миролюбним народом, але до кінця будемо захищати своє". ПЦУ однозначно засудила війну, зокрема й на асамблеї Всесвітньої Ради Церков у жовтні 2022 р.

Окремого розгляду потребує ставлення до російсько-української війни Української Православної Церкви. Позиція УПЦ дещо еволюціонувала від початку російської військової агресії 2014 р.: якщо на початку військового протистояння на Сході України її ієрархи намагалися уникнути публічних заяв, то з часом УПЦ виробила офіційну позицію, яка в загальних рисах зводилася до закликів про припинення вогню й підтримки своїх вірян по обидва боки конфлікту. Водночас окремі священники УПЦ відкрито пропагували російську агресію й закликали до порушення територіальної цілісності України.

Окремі релігійні громади з юрисдикції УПЦ не лише підтримали сепаратизм, але й надавали притулок російським військовим, "благословляли" їх на війну з Україною, поширювали сепаратистську літературу тощо [1, с. 111–112]. У середовищі УПЦ були особи, які виношували ідею знищення української політичної нації.

З початком повномасштабної російсько-української війни середовище УПЦ суттєво поляризувалося. Глава Української православної церкви митрополит Онуфрій у зверненні 24 лютого 2022 р. засудив воєнні дії, які розпочала росія проти України. Він закликав усіх до молитви за Україну, висловив підтримку українським військовим, а війну, розв'язану росією, назвав "Каїновим гріхом".

Однак риторика керівництва УПЦ щодо російської воєнної агресії, російського президента, російської церкви та її очільника є незмінно поміркованою. Найвищі церковні сановники ухиляються публічно висловлюватися на теми, пов'язані з війною.

За словами глави УПЦ Онуфрія, від бойових дій особливо потерпають 14 із 53 єпархій цієї Церкви, зруйновано понад 100 храмів, убито священнослужителів, ченців та вірян. Однак Митрополит Онуфрій, засуджуючи масові вбивства цивільного населення в м. Бучі, жодним словом не вказав на винуватців воєнних злочинів.

Зокрема, 9 квітня 2022 р. у Софії Київській відбувся міжконфесійний захід "Спільна молитва за Україну". Участь у ньому взяли Глава Української Греко-Католицької церкви Святослав, Предстоятель ПЦУ Митрополит Епіфаній, Екзарх Вселенського патріарха в Україні Єпископ Михаїл Команський та інші. Показовою була відсутність на молитовному зібранні представників УПЦ.

У середовищі УПЦ почала луhati ідея проголошення незалежності від РПЦ. З початку війни клірики в кількох єпархіях (Рівненській, Черкаській, Львівській, Волинській, Сумській) звернулися до керівних архієреїв і предстоятеля УПЦ митрополита Онуфрія скликати всецерковний собор або принаймні церковний синод і розглянути питання виходу УПЦ зі складу РПЦ. Набуття автокефалії вбачають у різний спосіб: від поміркованого (через звернення до патріарха Кирила про дарування Томоса) до радикального (розрив будь-яких відносин із РПЦ, відновлення євхаристійного спілкування зі Вселенським патріархатом, початок діалогу з ПЦУ).

27 травня 2022 року у Свято-Пантелеймонівському жіночому монастирі (Феофанія) відбувся Собор Української Православної Церкви.

Собор прийняв важливі рішення, зокрема:

- Постанову, яка засуджувала війну й висловлювала співчуття усім, хто постраждав у війні;

- виражає незгоду з позицією Патріарха Московського і всієї Русі Кирила;

- ухвалив відповідні доповнення й зміни до Статуту про управління Української православної церкви, що свідчать про повну самостійність і незалежність УПЦ;

- порушено питання про об'єднання православних церков.

Однак Статут не опублікували, діалогу немає, до інших Помісних церков не звернулись, Євхаристію з Константинополем не відновили. Справжня мета Собору, на якому було ухвалено рішення про повну самостійність і незалежність Української православної церкви від російської, – це змінити ставлення до себе українського суспільства без розриву стосунків із Російською православною церквою.

Зв'язок УПЦ з Москвою залишається, однак Українська православна церква хоче уникнути закону 2662, який покликаний перейменувати її представників, адже вони мають свій керівний центр у країні-агресорці росії.

Державна служба України з етнополітики та свободи совісті ініціювала проведення релігієзнавчої експертизи Статуту про управління Української православної церкви на наявність церковно-канонічного зв'язку з Московським патріархатом.

Експертна група в складі І. Козловського, О. Сагана, А. Смирнова, Л. Филипович, Є. Харьковценка, Ю. Чорноморця та В. Кочубея дійшла таких висновків: ухвалення нової редакції Статуту про управління УПЦ (від 27.05.2022) та Постанови Собору УПЦ не

привело до розриву церковно-канонічного зв'язку Української православної церкви із Російською православною церквою. Статус УПЦ як структурного підрозділу РПЦ, який має певні права самостійності, але не утворює автокефальної Церкви, залишається незмінним; УПЦ щодо РПЦ має церковно-канонічний зв'язок частини із цілим.

Однак навіть такі заяви УПЦ про незалежність викликали невдоволення в Москві. Як наслідок – Московський патріархат безпосередньо втрутився у справи УПЦ і фактично насильно вивів із її підпорядкування три кримські єпархії, Ровеньківську, Луганську, позавчора Бердянську.

Як установила СБУ, керівник єпархії на Вінниччині митрополит УПЦ МП Іонафан (Анатолій Єлецьких) виправдовував агресію РФ і розпалював міжконфесійну ворожнечу серед вірян.

Кіровоградський митрополит Іосафат визнав свою вину в розпалюванні міжконфесійної ворожнечі. Митрополита Іосафа Губеня, колишнього керівника Кіровоградської єпархії, засудили до трьох років в'язниці з випробувальним терміном.

Прикметно, що, попри всі виявлені факти порушень, жодне з них не засуджеє очільник УПЦ МП митрополит Онуфрій. До того ж ті духовні особи, які публічно показали себе колаборантами, не лише не покарані, а, навпаки, отримують нагороди, публічне визнання та схвалення особисто від митрополита Онуфрія.

У складі УПЦ МП виокремилася група Андрія Пінчука, протоієрея Дніпропетровської єпархії, який 18 квітня 2022 р. став одним з ініціаторів збору підписів за міжнародний церковний трибунал над патріархом Кирилом. Предстоятелю РПЦ було висунуто звинувачення в тому, що він проповідує доктрину "руського мира", яка не відповідає православному вченню й має бути засуджена як ересь, а також схвалення війни проти України та підтримка російських військ на території України. Станом на квітень 2022 р. прихильники А. Пінчука зібрали 430 підписів від УПЦ МП.

Відомо також, що в Рівненському обласному центрі служби крові священники та миряни УПЦ МП 7 жовтня 2022 р. здавали кров на потреби ЗСУ. Своєю кров'ю, зокрема, поділився й архієпископ Рівненський та Острозький Пимен. Як повідомив Інформаційно-просвітницький відділ УПЦ, кров для українських воїнів священники та миряни здавали в рамках акції "УПЦ дякує ЗСУ", приуроченої до Дня захисника України [3].

Війна росії проти України актуалізувала роль Церкви як інституції завдяки виконанню гуманітарної місії та духовної опіки

військових. Значно зросла роль військового капеланства, необхідність якого постала від початку російської збройної агресії в 2014 р.

Очільник ПЦУ вбачає свою персональну участь у подіях воєнного часу у візитах до прифронтових зон, де, окрім безпосереднього служіння архієрейських літургій, передбачено зустрічі з представниками місцевої влади, волонтерами, відвідування шпиталів, у яких лікуються поранені воїни. Президент В. Зеленський відзначає важливість місії капеланів та наголошує, що вони є такими ж героями, як і військовослужбовці.

Православна Церква України надає суттєву добродійну допомогу українським родинам, чії домівки зруйнували окупанти. Важливо акцентувати на соціальній ініціативі Митрополичого Фонду ПЦУ щодо будівництва тимчасового комфортного житла для українських родин, котрі постраждали від війни. Уже в травні 2022 р. на ці потреби було виділено 20 мільйонів гривень і до середини літа зведено модульні будинки для 50 родин з Київщини (у Гостомелі, Бучі, Озерному та інших населених пунктах) [2].

Синодальне Управління соціального служіння ПЦУ спільно з мережею "Елеос-Україна" (Eleos-Ukraine) співпрацює з благодійними організаціями та фондами, які залучили підтримку із різних країн світу, серед яких Румунія, Німеччина, Польща, Литва, Великобританія, Словаччина, Фінляндія, Південна Корея, США, Канада, Австрія, Латвія, Естонія, Японія, Данія та ін. Благодійна допомога, яка надходить від закордонних партнерів до Києва, розподіляється відповідно до запитів до регіональних осередків.

Прикладом соціального служіння як соціального виховання дітей, що включає низку педагогічних заходів, спрямованих на становлення й реалізацію індивідуальності з розкриттям її духовного потенціалу, гуманізацію відносин у суспільстві, є служіння в недільних школах. Церква сприяє соціалізації дітей, допомагає адаптуватися й реалізуватися в умовах швидких змін, керуючись повчаннями Святого письма.

Отже, наслідком активного впровадження "русского миру" як основного нарративу війни стало відмежування багатьох спільнот та організацій від усього, що пов'язано з росією. Наймасовішим прикладом такого дистанціювання є Українська православна церква Московського патріархату. Вона продовжує залишатися найбільшою релігійною громадою в Україні та становить значну частину Російської православної церкви. УПЦ МП зберігала єдність із Московією незважаючи ні на що, включаючи й російську агресію 2014 р. Однак те, як патріарх Кирил підтримав ескалацію цієї війни у 2022 році,

змусило УПЦ МП врешті решт суттєво послабити відносини з Москвою. 27 травня 2022 року більшість цієї церкви вирішила припинити поминання патріарха Московського та виключила зі свого статуту всі згадки про РПЦ. На майбутнє ця церква вирішила не звертатися до Москви за благословенням для своїх новообраних предстоятелів. Де-факто це означає самопроголошення автокефалії.

Література

1. Вовк Д. Релігійна свобода на тлі українсько-російської війни: деякі юридичні аспекти. Релігійна свобода на перехресті епох, свобод і культур. Науковий щорічник. №19. 2016. С. 106–113.

2. Митрополичий фонд залучив 20 млн гривень для будівництва житла на Київщині. URL: https://espreso.tv/mitrop_olichiy_fond-zaluchiv-20-mln-griven-dlyabudivnitstva-zhitla-na-kiivshchini.

3. У Рівному священики та миряни УПЦ МП здали кров на потреби ЗСУ. URL: https://risu.ua/u-rivnomu-svyashcheniki-ta-miryaniupc-mp-zdadi-krov-na-potrebi-zsu_n132934.

Димитрій Засць,

*здобувач I курсу спеціальності 031 Релігієзнавство
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ЧУДО ЯК ЕЛЕМЕНТ РЕЛІГІЙНОЇ СВІДОМОСТІ

Чудо – невід’ємний релігійний компонент, що проявляється в багатьох вимірах та іпостасях. Традиційно чудо розглядають як дещо, що порушує закони природи (Б. Спіноза, А. Аврелій, Ф. Аквінський, Д. Юм), певне паранормальне явище, "яке в конкретному місці та конкретний час суперечить причинно-наслідковому зв’язку" [1, с. 1]. Проте, незважаючи на цілком тотожні в більшості дослідників дефініції, інтерпретації чуда варіюються від традиції й царини дослідження.

Переважає більшість філософських та теологічних праць зосереджено на смисловому та метафізичному елементах чудесного. Це пояснюємо тим, що у всесвітніх релігіях саме чудо є онтологічною підвалиною формування релігії як структурованого вчення й інституту в подальшому, тобто в цьому разі чудо є основним аксіологічним й евристичним чинником, навіть фактичним доказом буття паранормального. Це, зі свого боку, апелює до релігійної віри як

"істотний елемент, без якого неможливе існування релігійного комплексу" [2]. У контексті релігійної свідомості чудо в означеному розумінні – повчальний компонент, що має найбільшу аргументну силу: не дарма саме акцентуацію на чудесному використовують проповідники як один із найефективніших елементів "пастирської" психології.

Проте не менш важливим є розгляд чуда в більш суб'єктивному значенні, у віддаленні від релігійної інституції. Чудо цілком можна вважати елементом релігійного досвіду: відсилаючи до однойменної праці, В. Джеймс осмислює величезний пласт свідчень очевидців, які змогли відчутися прояв божественного на собі. Наприклад, розглядаючи цілком розповсюджене явище релігійного навернення, Джеймс відзначає, що "не дивно, що люди, які пройшли через такий досвід, стають впевненими, що з ними було чудо, а не явище природного порядку речей. Під час подібного переживання вони нерідко чують незвичні голоси, бачать незрозуміле світло, неземні видіння..." [3, с. 44]. Суб'єктивний характер чудесного в загальному виконує ті самі самі функції, проте з відмінністю в тому, що він не *апелує до віри*, а її **акумулює**. Серед численних прикладів очевидців Джеймс (та його колеги) наводить приклади колишніх атеїстів, що описують своє перевтілення й не можуть дати цьому раціональної ради. Варто додати, що такі випадки супроводжують екстатичні переживання, що вкрай сильно контрастують із нормальним психологічним станом: "Я не можу перестати хвалити Господа. Коли я йду по вулиці, мені здається, що при кожному кроці одна моя нога говорить: "Хвала Богу", а інша – "амінь", і так триває весь час, поки я йду"[4, с.76].

Серед наведених інтерпретацій розуміння чудесного можна зробити висновок, що чудо в контексті конструювання релігійної свідомості виконує такі функції: а) виповнювальну через освітлення безмежності можливостей релігійної віри; б) аксіологічну, оскільки відбувається реструктуризація профанного та сакрального; в) евристичну через краще засвоєння певних релігійних істин через чудесне; г) психо-терапевтичну, адже споглядання чи переживання чуда веде до резилієнсу й гармонії в межах особистості.

Література

1. Darren M. Miracle Eyewitness Reports. Socio-Historical Examination of Religion and Ministry (SHERM Journal). Denver, CO, USA. 2018. 89p.

2. І. Гудима. "Психологічний зміст віри в чудо". URL: <https://www.religio.org.ua/index.php/religio/article/download/858/857> (дата звернення: 04.05.2023).

3. James W. The Varieties Of Religious Experience: A Study In Human Nature. Seven Treasures Publications, USA. 2009. 284 p.

4. Young D. K. Autobiography of Dan Young /ed. by W.P.Strickland. New York, 1860. 213p.

5. Stahl I., Jackson B. L. lief in Miracles: Divine Intervention or Psychological Delusion? Targoviste, Romania. 2014. 90 p.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Микола Козловець

Василь Лавренюк,
*здобувач II курсу спеціальності 031 Релігієзнавство
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

СОТЕРІОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ФРІДРІХА ШЛЕЄРМАХЕРА

Фрідріх Шлеєрмахер – провідний німецький реформаторський богослов, філософ та біблійний учений, відомий своєю спробою примирити критику Епохи Просвітництва з традиційним протестантським християнством. Його також вважають впливовим у галузі еволюції вищої критики, і його робота є частиною фундаменту сучасної галузі герменевтики. Через глибокий вплив на подальшу християнську думку його часто називають "батьком сучасної ліберальної теології" і першим лідером ліберального християнства [1, с. 292].

У новітній час представники ліберальної теологічної школи модернізували сотеріологічне вчення, приділяючи значну увагу понятійно-категоріальному апарату й інтерпретації новозавітних текстів доступною для сприйняття мовою. Характерною особливістю новітньої сотеріології стало осмислення образу Христа як учителя, позбавленого надприродних властивостей. Ці ідеї засудила Римо-Католицька Церква, однак у протестантизмі вони довгий час простежувалися в ідеології релігійного лібералізму.

Сотеріологічна проблематика ліберальної теології сформувала новий вектор філософської теології протестантизму у вченні про особу Ісуса Христа. Ліберальна теологія як релігійний та філософський напрям визначається ідеєю єдності двох начал в особі Христа,

осмислення релігії як складової частини культури та послуговування історичним методом в інтерпретації новозавітних текстів. У зв'язку з цим лібералізм у сотеріології виражався в суб'єктивному відображенні особи Ісуса Христа та його діяльності, які вибудовані на досвіді дослідника. Розум повинен бути відкритим для критичного сприйняття інформації, що зумовило заперечення ліберальними богословами доктрин християнської церкви, зміст яких не піддавався науковому обґрунтуванню [2, с. 591–601].

Ліберальні теологи протиставили ортодоксальному віросповіданню етичне вчення Христа, чим послабили безапеляційне домінування біблійних норм. Визначивши сотеріологічний об'єкт Божественного поклоніння як наставника моральності, ліберальна теологія породила модерністські концепції, що посилили етизацію християнства й сформували образ історичного Христа [3, с. 178].

Шлеєрмахер називає свій власний погляд на християнське спасіння "містичним", що лежить між "магічним" поглядом, з одного боку, та "емпіричним" поглядом – з іншого. Важливо зрозуміти, що Шлеєрмахер має на увазі під так званим містичним поглядом, оскільки це зовсім інше, ніж означення цього терміна, і формує матеріальний зміст усієї його концепції.

У певному сенсі Шлеєрмахер стурбований тим, що більша частина християнських традиціоналістів дотримується певного алегоричного розуміння щодо гріха та спасіння. Він описує це так: гріх Адама утворює справжній рюкзак, наповнений "різними" гріхами, які всі люди отримують, оскільки вони є наслідниками Адама. Лише через те, що Христос прийняв людську природу та живе життям, вільним від накопичення гріха, Він може служити безмежно цінною викупною жертвою. Христос, як досконала жертва, буквально бере людський гріх на себе, знімаючи тягарі із їхніх спин і приписуючи їм свою безгрішну праведність. Шлеєрмахер називає такий погляд магічним поглядом на гріх і спасіння.

Іншими словами, Шлеєрмахер хоче уникнути думки про те, що гріх і спокута є фактичними метафізичними сутностями, які можна магічно переміщати від людини до людини, ніби вони існували в абстракції від своїх реальних форм у живому житті. Однак існує протилежна позиція, яку він називає "емпіричною". Якщо Христос цього насправді не несе на собі людський гріх і не може насправді передати Свою праведність тим, кого Він спокутає, тоді, можливо, Ісус Христос забезпечує лише певне моральне покращення для людства, яке справедливо можна назвати "викупленням". Але Шлеєрмахер не задовольняється цим просто емпіричним поясненням і

тому намагається пройти тонку межу між магічним та емпіричним, наполягаючи на тому, що надприродне стає природним в особі Христа Викупителя. Це означає, що люди насправді переживають спокуту та примирення в Христі, але вони не роблять цього інакше, ніж у процесах природного світу та соціальних формах, які опосередковують ці процеси; Шлеєрмахер наполягає на тому, що надприродне стає природним в особі Христа таким чином, що нічого додаткового не потрібно накладати на природні причинні структури світу, тому що Бог у Христі від вічності визначив, що ці структури є відповідним засобом для спокути. Важливо усвідомити, що саме тому, що Шлеєрмахер відкидає традиційний метафізичний апарат, за допомогою якого, як кажуть, гріх передається та зцілюється, не означає, що він повинен наполягати на тому, що спокута не робить нічого реального [4, с. 393].

Хоча розгляд Шлеєрмахером людського гріха передуює розгляду спокути та примирення, запропонованих Ісусом Христом, і способу, у який віряни усвідомлюють це спокутування, зміст його доктрини гріха вже заздалегідь сформований і визначено те, що відкуплення виконує. Іншими словами, Шлеєрмахер – радикально христоцентричний богослов, оскільки він повертається, так би мовити, назад від праці Христа до його опису людського гріха. На думку філософа, Ісус Христос – людина з високим рівнем релігійного почуття та взірцем богосвідомості. Але у філософії Шлеєрмахера немає осмислення заступницького відкуплення Христом усього людства. Відкуплення постає завершальним етапом творення, у якому людина отримує Боже благословення [5, с. 367].

Література

1. Головащенко С. І. Історія християнства: Курс лекцій: Навч. Посібник. К.: Либідь, 1999. 352 с.
2. Еннс П. Підручник з богослов'я: Пер. з англ. Львів: Благовісник Галичини, 2003. 758 с.
3. Релігієзнавчий словник / Укр. Асоц. релігієзнавців, Від-ня релігієзнавства Ін-ту філософії НАН України; ред. А. Колодний, Б. Лобовик. К.: Четверта хвиля, 1996. 392 с.
4. Докаш В. І. Кінець світу: еволюція протестантської інтерпретації: Монографія. Київ-Чернівці: Книги – ХХІ, 2007. 544 с.
5. Соколовський О. Л. Христологія: еволюція доктрини: монографія. Житомир: Вид. Євенок О. О., 2018. 472 с.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Олег Соколовський

Юрій Ситайло,
*здобувач I курсу спеціальності 031 Релігієзнавство
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ВПЛИВ ЕТАТИЗМУ НА РЕЛІГІЙНЕ ВЧЕННЯ ТА ПОЛІТИЧНУ ІДЕОЛОГІЮ

Етатизм як релігійне явище посідає важливе місце в історії візантійського християнства, успадкувавши ідеї та традиції Римської імперії, Етатизм у цьому контексті реалізує практику використання державної влади для підтримки та зміцнення влади церкви. Одним із найважливіших аспектів етатизму у візантійському християнстві було утвердження імператора як глави церкви. Імператор виступав як представник Божої волі на землі, мав повноваження призначати та знімати високих церковних посадовців і впливати на релігійні справи. Це сприяло зміцненню контролю держави над церквою й формуванню єдиної ієрархічної структури, у якій влада церкви була підпорядкована імператору.

Однак етатизм у візантійському християнстві також мав свої негативні наслідки. Практика злиття державної та церковної влади стимулювала поширення корупції та політичного впливу на життя церкви. Імператори використовували релігію не для духовних потреб вірян, а як інструмент для зміцнення своєї влади [1].

Ідеологія етатизму спрямована на глибoku взаємодію між владою та церквою, установлює ідентичність православ'я з однією імперією та народом. Це політичне вчення призначене для формування або відродження "православної держави" та "православної монархії" як єдиної моделі подальшого співіснування віруючих людей. У цій ідеології імперію розглядають не лише як світський орган управління, а також як сотеріологічний механізм, який запобігає пришествю антихриста. Етатистська ідеологія ґрунтується на переконанні в істинності богословських знань певної церкви, що передбачає об'єднання "православних народів" під проводом "православного царя" [2, с. 64].

Етатизм – складова частина ідеологічного комплексу візантизму. Він передбачає відновлення симфонічної взаємодії між церквою та державою, політикою та релігією; сприйняття влади як засобу релігійного служіння; відродження християнської держави як монархії совісті; визнання монарха як субстанції добра й світла, який призначений християнізувати світ; підпорядкування релігії всім

сферам суспільного життя; визнання єдності національної традиції та передачі як передумови цілісного життя народу; визнання єдності народу та влади (самодержавства) і відповідальності самодержця перед власним народом; культивування ідеї православної держави й міжнаціональної єдності (імперії); визнання месіанської ролі окремого народу як шляху порятунку для інших народів. Соціальним контекстом етатизму є глибоке проникнення релігії в усі сфери суспільного життя, повна християнізація політики, поширення християнської імперії та перетворення християнства на єдину державну ідеологію [1].

Розвиток етатизму був наслідком занепаду ідеї християнського універсалізму, який базувався на римській концепції священної держави, об'єднаної Богом, однаковими цінностями та спільною метою. Універсалізм Риму будували на прославленні не нації, а великої космополітичної держави, ідеологія якої спрямована на подолання будь-яких національних розбіжностей, визнання рівності всіх націй, що долучилися до культурних цінностей еллінізму. Політичні події IV століття мали обмежений вплив на розвиток етатистської ідеї. На Сході Римської імперії встановилася міцна світська влада в особі імператора Константина, який за допомогою політичних засобів запобігав догматичним суперечностям усередині церкви, одночасно захищаючи ідею єдності Бога, віри та держави. Унаслідок цієї політики на Сході Імперії склалася ситуація, коли імператор став главою церкви й визначав зміст християнської догматики, а духовенство прагнуло отримати підтримку держави за допомогою співробітництва з нею.

Крім того, під владою турків Константинополь прийняв турецький погляд на релігію, спричинивши зміну в сприйнятті християнства. Згідно з цією концепцією, християнство вважали національною вірою греків, як й іслам вірою турків. Остаточна форма ідеології етатизму виникла через розподіл імперії на Захід та Схід, а також під час існування Нікейського царства в XIII столітті. У цей період Східне християнство почало називатися грецьким, а Західне – латинським. Релігійний патріотизм набував ознак месіанства й почав акцентувати на "державницькому" оформленні, що сприяло його перетворенню в етатистську ідеологію.

Розквіт візантійського етатизму пов'язаний не лише з хрестовими походами, але й з протиставленням грецької та латинської віри. Зокрема, якщо західний підхід передбачав самостійний розвиток церковного життя та мови кожної нації, то "Велика ідея" в грецькому тлумаченні передбачала винятково сповідання православ'я,

плекання еллінської культури, грецької мови тощо. Греки стали отожднювати православ'я зі своїм народом та імперією, утворюючи монополію на православну віру. Поступово основною цінністю стала не християнська імперія, як це було раніше, а саме нація як основа формування православної спільноти та як центр цієї імперії [2, с. 245].

Після втрати Константинополем етатистської харизми її місце поступово посіло московське православ'я, яке пропагувало гасло "об'єднання єдиновірців" під проводом Москви. Отже, етатистська ідея перетворилася на протистояння між грекофільством та слов'янофільством. Відтак доктрина константинопольської мегаломанії поступово уступила місце доктрині панславізму, яка втілилася в міфологемі "Православ'я, Самодержавство, Народність". Ідеологія "Третього Риму" сприяла формуванню ідеології російської централізованої держави [3, с. 156].

Більшість православних священників негативно ставиться до принципів етатизму, оцінюючи їх як форму християнського тоталітаризму та спотворення теократичної ідеї, що реалізується поза межами церковних стін. Аргументи проти "неправославності" етатизму включають тлумачення його як спроби зовнішнього контролю над історичним процесом, що супроводжується загостренням внутрішніх суспільних конфліктів. Крім того, ця ідеологія приводить до етноцентричної трансформації соборної ідеї, у якій народ виступає як надіндивідуальна позачасова органічна єдність "соборних одиниць". Його єдність є не лише політичною, а й у вірі та істині. Тому народ стає носієм національно-державної ідеї, яка є центральним елементом його самосвідомості. Захист цієї ідеї призводить до культивування антиперсоналістичних та етноцентричних настроїв у суспільстві, а це створює підґрунтя для ідеологічного виправдання тоталітарних режимів [1].

Етатизм можна вважати шкідливою ідеологією як для релігії, так і для суспільства, оскільки він не гарантує відтворення "правдивої" релігії та водночас є "прагненням певної групи захиститися від великого складного суспільства". Це також узгоджується з православним фундаменталізмом. У цьому контексті можна відзначити, що православні фундаменталістські доктрини виявляють зв'язок із такими ідеологіями, як націонал-шовінізм і комунізм, які, здається, несумісні між собою. Представники цих сил акцентують на "іншості" та "несумісності" цивілізаційних та моральних цінностей Заходу і Сходу. Католицизм трактують як загрозу не лише православної духовності, а й народам слов'янського походження. Факт такого зв'язку свідчить про ситуативне об'єднання певних сил перед

спільним ворогом – західною цивілізацією, яку комуністи сприймають як імперіалістичну систему, а націонал-шовіністи та монархісти – як чужу та агресивну щодо їхніх цінностей секулярно-глобалізовану соціальну парадигму. Крім того, "прагнення зберегти наявний спосіб життя й гомогенність соціальної реальності через недопущення чужих соціокультурних цінностей для певної країни або регіону" є основним принципом фундаменталістського світогляду та проявом ксенофобських настроїв у суспільстві [3].

Українському православ'ю етатизм не притаманний. Важливо враховувати традицію "київського християнства", яке мало відмінні риси від візантійського чи російського християнства. Київська церква впродовж тривалого часу не віддавала перевагу ні східним, ні західним формам церковної організації, а християнство на Русі не можна було назвати візантійським чи римським. Ця обставина значно трансформувала специфіку самовираження складових учення візантизму на українському ґрунті.

На думку В. Єленського, українцям притаманна толерантність до інших віровчень, що обумовлено відносною слабкістю українського націоналізму й відсутністю в ньому жорсткої конфесійної ідентифікації. "Етатизація" українського православ'я заважає також те, що Український національний міф значно менше пов'язаний із релігією, отже, стає неможливою абсолютизація його релігійної складової [4, с. 246–250].

Отже, появу етатизму в православ'ї можна пояснити занепадом ідеї християнського універсалізму, яка базувалася на римській концепції священної держави. Результатом культивування етатистських ідей у суспільстві є монополізація духовного життя церквою, коли вона претендує на роль центру соціального життя, єдиного носія духовної традиції та цінностей, а також захисника істинної віри. Найбільш небезпечна риса етатистської ідеології – пропагування ідеї "об'єднання земель", "захисту вірних" та "захисту істинної віри", що слугує засобом зовнішньої експансії та політичних маніпуляцій.

Література

1. Іщук Н. В. Етатизм як релігійне вчення та політична ідеологія. URL: file:///Users/sianotalone/Downloads/alex,+%D0%86%D1%89%D1%83%D0%BA_%D0%9D%D0%92.pdf (дата звернення: 18.04.2023).
2. Саган О. Н. Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан. К.: Світ Знань, 2004. 912 с.

3. Марчишак А. Православний фундаменталізм як відповідь на глобалізацію. *Наукові записки. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія*. Зб. Наукових праць. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. № 14. С.152–158.

4. Єленський В. Релігійна свобода і національна ідентичність: Україна. *Релігійна свобода. Науковий щорічник*. 2002. № 6. С.14–21.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Олег Соколовський

Віталій Шпакович,
здобувач I курсу спеціальності 031 Релігієзнавство
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Житомирський державний університет імені Івана Франка

КОНЦЕПЦІЯ ДОСКОНАЛОСТІ В КОНТЕКСТІ ПРАВОСЛАВНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Актуалізація релігієзнавчого осмислення та переоцінки концепції досконалості людини в православній антропології зумовлена відсутністю чіткої й довершеної системи поглядів на проблематику досконалості людини. Це зумовлює потребу всебічного відображення в релігієзнавчо-філософському дискурсі аналізу ідейно-ціннісних орієнтирів і духовно-моральних джерел на шляху людини до досконалості, розкриття засобів та способів її досягнення, виокремлення найважливіших елементів та аспектів православної антропології, експлікації й характеристики станів і процесів, які передують досягненню досконалості.

У християнській релігійно-філософській думці безвідносно до конфесійної належності загалом, а в православній теології зокрема кожне міркування про досконалість без тісного взаємозв'язку з доктриною про постать Бога – не лише штучне, а й неможливе, оскільки християнська філософія, онтологія та метафізика побудовані на безапеляційному визнанні та сповіданні Бога не лише як джерела розуму та буття, а й абсолютної досконалості.

Концепція досконалості – одна з важливих складових православного віровчення про обоження, що, зі свого боку, є ключовою складовою православної антропології. Згідно з концепцією досконалості людина – створіння Боже, яке за своїм покликанням має досягти духовної досконалості – стану єднання з Богом. У цьому контексті досконалість розглядають як процес, що протікає протягом

усього життя людини й передбачає поступове зростання в Бозі, поетапне підвищення її духовного рівня життя.

Концепція досконалості в православній антропології базується на ідеї того, що людина створена за образом Божим, якості якого мають реалізуватися через уподібнення Богові (набуття подоби до Бога), тобто через прагнення до досконалості у своєму особистісному та духовному розвитку людина уподібнюється Богові, чим розкриває та актуалізує Його образ у собі. У православній антропології досконалість людини – концепція, яка передбачає її зростання та розвиток у світлі Божої мудрості та любові. Це можна досягнути через молитву, пост та боротьбу з гріхом.

У праці "Досконалість як засіб духовного зростання" святий Ігнатій Брянчанинов писав: "Досконалість – це зростання в Бозі, у духовній життєвості та духовному багатстві" [1]. Згідно з православною антропологією, досконалість людини полягає в тому, щоб усвідомити свої бажання та почуття, підкорити їх Божій волі та жити відповідно до волі Бога.

Концепція досконалості в православній антропології пов'язана з поняттям "теосіс", що означає божественне злиття або єднання з Богом. Відповідно до цієї концепції, людина може досягти досконалості, коли її особистість та духовність зливаються з Божественним.

Важливо зазначити, що концепція досконалості в православній антропології не пасивна, а активна. Людина має бути дієвою у своєму духовному зростанні та здобутті досконалості. Як зазначив митрополит Антоній Сурожський, видатний православний богослов 20-го сторіччя, "духовний розвиток має бути постійним процесом, який потребує волі та наполегливості" [2]. Він наголосив на важливості безперервних зусиль і відданості в прагненні духовного зростання, оскільки це нелегкий і нешвидкий процес.

У книзі "The Orthodox Way" богослов Калліст Вер описує досконалість як "світлу ціль, до якої прагнуть православні християни у своєму духовному розвитку" [3]. Він також пише про те, що концепція досконалості в православній антропології передбачає досягнення "Богосходу", тобто сходження до Бога, або єднання з Богом. Для досягнення цієї цілі необхідно розвивати своє духовне життя та духовну практику.

Богослов Василій Йогансен стверджує, що концепція досконалості в православній традиції включає розвиток тіла, духу та розуму. Він наголошує на тому, що для досягнення досконалості, необхідно практикувати аскезу та піст. За словами ієромонаха Андрія

Конаноса, досконалість у православній традиції означає "набуття здатності людини бачити Бога в усьому і бути дійсно відкритим до Нього". Він також зазначає, що досконалість є процесом, який триває протягом усього життя, і неможливо досягнути її повністю на землі [4].

Також поняття досконалості в православній антропології пов'язане з поняттям синергії, яке означає співпрацю Бога та людини в душі істинного партнерства. Відносини між Богом і людиною в православній традиції вважають взаємодією двох свобод, а не підпорядкуванням однієї сторони іншій. У книзі "The Mystical Theology of the Eastern Church" митрополит Калліст Вер описує досконалість як "співпрацю з Богом, відчуття спільності з Ним, участь у Його житті, та відчуття любові до Нього" [3].

Також важливим аспектом досконалості є практика добрих справ та служіння іншим. Отець Іоанн Мейендорф про це пише, що "для православної традиції, досконалість не може бути досягнута без служіння Богові та іншим людям" [5]. Справді, досконалість у православній антропології – процес, який потребує взаємодії між Богом і людиною, а також між людьми. У статті "Концепція досконалості у православній теології" о. Олександр Денисенко пише, що "процес духовного зростання і досконалості є процесом відкриття Бога, проявом живої віри, співпраці з Богом у творенні себе" [6]. Отже, досконалість не може бути досягнута без участі Бога та без уваги до взаємодії з іншими людьми.

Сучасний богослов Норман Расселл пише про те, що досконалість – процес перетворення людини в Божу подібність через співпрацю з Богом. Він пише: "У процесі духовного зростання, Бог дарує людині Свою благодать, яка дає змогу людині здійснити свою внутрішню потребу бути більш схожою на Бога" [7]. Отже, досконалість передбачає співпрацю з Богом та прийняття благодаті, яку Бог пропонує.

Архімандрит Захарія Лінтон також наголошує на тому, що досконалість не є самоціллю, а слугує засобом для того, щоб наші дії та життя взагалі стали виразом нашого об'єднання з Богом та братерської любові до інших людей. Це, згідно з архімандритом, – основна мета нашого духовного розвитку, а досягнення досконалості допомагає нам досягти цієї мети. У своїх працях богослов розглядає концепцію досконалості в православній традиції й підкреслює, що досконалість – процес духовного розвитку, який відбувається в контексті спільноти вірян. Він зазначає, що досконалість може бути досягнута лише через злагоду з Богом та братерську любов до інших людей. Захарія зазначає, що досконалість – цілеспрямований процес,

який потребує зосередженості та витривалості в духовному житті. Для досягнення досконалості необхідно практикувати духовні вправи, такі, як молитва, піст, благодійність та інші дії, які допомагають зберегти зосередженість та пробуджують бажання досягти досконалості.

Отже, концепція досконалості в контексті православної антропології багатоаспектна та базується на традиції православної духовності. Для православних християн досконалість – мета їхнього духовного розвитку та прагненням до подібності з Богом, і цей процес потребує від них постійних зусиль, зосередженості та самоперевірки.

Література

1. Святитель Ігнатій Брянчанінов біографія. Житіє та життєпис Ігнатія Брянчанінова. URL: <https://nindo.ru/treatment-head/svyatitel-ignatii-bryanchaninov-biografiya-zhitie-i-zhizneopisanie/>. (дата звернення: 02.05.2023)
2. Bloom A. Living Prayer. Darton: Longman & Todd, 1996. 130 p.
3. Ware K. The Mystical Theology of the Eastern Church. London: James Clarke & Co Ltd, 1976. 254 p.
4. Андрій (Конанос). Ідеальна терапія для душі. URL: <https://www.progolovne.in.ua/?p=13585>. (дата звернення: 02.05.2023)
5. Meyendorff J. Theology of the Christian Life: A Historical and Doctrinal Study of Orthodox Spiritual Life. St Vladimirs Seminary Pr., 1989. 235 p.
6. Денисенко О. Концепція досконалості у православній теології. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Філософія", 4, 2006. С. 3–11.
7. Russell N. The Orthodox Understanding of Salvation: Theosis in Scripture and Tradition. T&T Clark, 2019. 198 p.

Науковий керівник: *доктор філософських наук, професор
Олег Соколовський*

Олександра Дягіль,
*здобувачка I курсу спеціальності 033 Філософія
другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ РЕЛІГІЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Релігійні конфлікти продовжують існувати в сучасних суспільствах, незважаючи на рівень розвитку віротерпимості та вчення

про те, що релігія не має бути політизованим явищем, послуговуючись яким можливо втягнути представників тієї чи тієї конфесії до військових конфліктів. Аналіз релігійних конфліктів став важливою галуззю дослідження, мета якої – розуміння причин та наслідків таких конфліктів. Дисбаланс у суспільних групах може бути викликаний виниклими проблемами як продукт життєдіяльності такої спільності, це зазвичай є показником розвитку суспільства, де пошуком рішення таких конфліктів означає шанс на його існування.

Предмет дослідження – вивчення принципів і підходів, які можуть бути використані для аналізу релігійних конфліктів. Це включає вивчення та розгляд різних якісних і кількісних методів, які використовують для вивчення релігійних конфліктів, а також етичних міркувань і проблем, із якими стикаються дослідники в цій галузі. Дослідження також буде зосереджено на вивченні внеску українських авторів та визначенні потенційних шляхів для майбутніх досліджень у цій галузі.

Кількісні методи дослідження, такі, як опитування та статистичний аналіз, дають змогу дослідникам вимірювати та аналізувати частоту, масштаби й ступінь загострення таких релігійних конфліктів.

Метод контент-аналізу включає вивчення письмової або усної комунікації, включаючи висвітлення інформації в ЗМІ, подачу в релігійних текстах та промовах. Порівняльний аналіз передбачає порівняння різних випадків релігійних конфліктів у різних контекстах і періодах часу для виявлення подібностей і відмінностей та розробки наукових напрацювань та теорій про причини й наслідки релігійних конфліктів.

Дослідження та базі історичного контексту включають у себе розгляд випадків релігійних конфліктів протягом певного історичного часу та дослідження їхнього контексту, для кращого розуміння того, як релігійні конфлікти розвивалися та змінювалися з часом і які фактори сприяли їх виникненню та вирішенню. Мультидисциплінарні дослідження поєднують у собі методи вивчення з різних дисциплін, зокрема таких, як соціологія, психологія, антропологія, політологія та релігієзнавство, щоб отримати більш повне розуміння релігійних конфліктів [3, с.115].

Українське суспільство різноманітне в релігійному сенсі, у країні співіснують різні християнські конфесії, іудаїзм, іслам та інші релігії. Ця різноманітність призвела до випадкових релігійних конфліктів, починаючи від незначних інцидентів і закінчуючи більш серйозними зіткненнями [4, с. 340-341].

У галузі соціології та релігієзнавства проблему виникнення релігійних конфліктів досліджували Л. Филипович, А. Арістова, В. Бондаренко, Т. Горбаченко, Т. Калениченко. Ю. Борейко, А. Гриньків, Т. Борозенець. Українські вчені зробили значний внесок у дослідження релігійних конфліктів, аналізуючи їх причини, динаміку та наслідки. Деякі зосереджувалися на конкретних конфліктах, а інші вивчали ширші соціальні, культурні та політичні контексти, в яких ці конфлікти виникають [7], [8].

Конфлікти, що виникають у сучасних суспільствах, можуть нести велику різноманітність наративів свого існування та різних причин своєї появи, зокрема релігійні конфлікти розпочинаються в разі непорозумінь із приводу релігійно-обрядових питань [6, с. 58]. У цьому контексті можна погодитися з думкою О. Горкуши "Релігійні парадигми, аби бути придатними для забезпечення людей ефективними засобами виживання в мінливому, нестабільному, інформаційно перенасиченому, не структурованому єдиною доцільністю у світі, повинні бути, принаймні, з одного боку, досить глибоко вкоріненими в певних культурно-традиційних основах, а з іншого – адаптативно спроможними до варіативного різноманіття життєвих обставин віруючих" [1].

Т. Борозенець у статті "Світоглядний вимір релігійної конфліктності" розглядає критерій суб'єктності, який полягає в перенесенні розуміння конфлікту, який спричинений низкою соціальних явищ до проблематики релігійного вчення. Перенесення їх в релігійний контекст, супроводжується метаморфозою конфлікту із соціального до релігійного. Т. Борозенець зазначає, що "релігійні конфлікти слід віднести до антропного типу конфліктів, які розподіляються на два види – соціальні та внутрішньо особистісні конфлікти" [5]. Внутрішні конфлікти в релігійній сфері можуть мати різні прояви, але в основі лежить конфлікт між ідеалом духовності, якого прагне людина, та її недосконалим станом у світському житті. [2, с. 115].

Отже, аналізуючи проблематику дослідження релігійних конфліктів як комплексне та багатогранне явище, можемо сказати, що не існує універсального підходу до вивчення релігійних конфліктів. До кожного окремого випадку потрібно добирати низку методів дослідження, за допомогою яких найкраще опрацювати відповідний випадок. Підсумовуючи, зауважимо, що аналіз релігійних конфліктів потребує комплексного та міждисциплінарного підходу, який урахує історичні, політичні, соціальні, культурні та психологічні фактори. Важливо також звернути увагу на етичні питання, які можуть виникнути під час вивчення релігійних конфліктів, зокрема такі, як

потенційна шкода учасникам і відповідальність дослідників залишатися неупередженими та об'єктивними. Дотримуючись цих принципів, дослідники можуть глибше зрозуміти причини та динаміку релігійних конфліктів, а також зробити внесок у розробку стратегій їх запобігання та вирішення.

Література

1. Горкуша О. Цивілізаційні процеси сучасності як релігійні процеси. *Українське релігієзнавство*. 2010. № 56. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/44095> (дата звернення: 01.05.2023).
2. Борозенець Т. А. Світоглядний вимір релігійної конфліктності. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2008. Вип. 42. С. 114-123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2008_42_15 (дата звернення: 01.05.2023).
3. Гриньків А. П. Співвідношення конфлікту та діалогу в соціальнорелігійному просторі [Електронний ресурс]. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/19186>. (дата звернення: 03.05.2023).
4. Гриньків А. П. Основні аспекти соціально-філософського дослідження дискурсу релігій. *Гілея: науковий вісник*: збірник наукових праць. 2011. №53. С. 337–342.
5. Міжконфесійні конфлікти у транскордонних регіонах: історична ретроспектива та виклики сучасності. *Толерантність в історичному і міжкультурному вимірах*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. 13-14 жовтня 2016 р. / за заг. ред. проф., член-кор. НАПН України Балуха В. О. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. 168 с.
6. Борейко Ю. Релігійна ідентичність як конструкт повсякденності. *Релігія та соціум*. 2015. № 4. С. 79-84
7. Яковець Л. М. Релігійна ідентичність як умова націєствердження в транзитному суспільстві. *Софія*. 2016. № 1. С. 56-59.
8. Семчинський К. Компаративний аналіз доктрин 'справедливої війни' в ісламі та християнстві. *Українське релігієзнавство*. 2005. № 37, с. 68–77. DOI: <https://doi.org/10.32420/2006.37.1705>

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Олег Соколовський

Олександр Янішевський,
здобувач I курсу спеціальності 033 Філософія
другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ТРАНСФОРМАЦІЯ СВІТОГЛЯДНИХ УСТАНОВОК ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Фундаментальні передумови для формування світоглядних переконань людини належать соціальним, культурним та економічним факторам, які свідомо або несвідомо впливають на неї. Особливе місце у формуванні онтологічного світогляду належить релігійній традиції. Як самодостатня та всеосяжна екосистема відповідей на буттєві та навіть побутові питання, вона здійснює фундаментальний вплив на сприйняття людиною світу. У колах атеїстичного спрямування, де віру в Божественне відхиляють, людина вибирає іншу систему пояснень, що впливає на подальше сприйняття світу індивідуумом не менше.

Проживаючи черговий день у більш зрілому віці, кожна особа може змінювати або коригувати свої соціокультурні ("сімейні") переконання. Необхідність таких коригувань настає або через неспроможність отримати відповідь на чергову екзистенційно-антропологічну проблематику, або якщо наявна втратила свій сенс із набуттям нового досвіду. Не менш важливим каталізатором таких змін може бути переживання надзвичайно глибоких почуттів / досвіду, викликаних особливими подіями як індивідуального, так і масштабного характеру.

У теренах історії однією з найглобальніших та найдеструктивніших проблем людини як біологічного виду є проблема самознищення, притому в різних формах. Одні із жорстких проявів такого самознищення – війна. У сучасному цивілізованому світі дедалі зрослі гуманістичні настрої призвели до відторгнення людиною навіть думок про війну. 24 лютого 2022 року росія почала повномасштабне вторгнення в Україну. Того ранку кожен українець стикнувся з неймовірно складною, суворою, деструктивною подією на матеріальному та духовному планах буття. Такий звичний буденний світогляд, що містив компоненту соціальної безпеки як складову за замовчуванням, піддається неймовірному натиску комплексної проблеми виживання. Сучасна людина (в подальшому з урахуванням образу сучасного українця) намагається досягнути та пояснити для себе цей деструктивний на всіх рівнях буття феномен, щоб знову

повернутися у звичну сферу "я контролюю", "я розумію" або принаймні до фундаментального "я в безпеці".

Коли наявні знання та установки не здатні цілісно розкрити світоглядну проблематику, людина вдається до різних методів пошуку відповіді через наявні та доступні їй джерела. Відповіді на екзистенційні питання намагалися знайти та описати як мислителі та науковці різних епох, так і Священні Писання, Передання тих чи тих релігій. Ураховуючи кількість наукових, філософських, релігійних поглядів, які доступні для пошуку відповіді на поставлені екзистенційні питання, пропонуємо виокремити найважливіший аспект, який, на нашу думку, є найсуттєвішим та визначальним для подальшої перебудови або адаптації світоглядної призми сучасної людини.

За нашим спостереженням, найбільш вирішальним аспектом, що безпосередньо формує подальшу картину світу, є віра в можливість існування Вищої Сили/Бога/Богів/Логос/Іншу Реальність тощо. Кожен має дати відповідь на те, чи допускають або вірять вони в існування Сутності, досконалішої та могутнішої за людину. Зокрема, картина світу з Богом у ній або без радикально різниться не самим визнанням Божественного існування, а тому, у якій взаємодії зі світом та людиною Вона може або не може перебувати, оскільки людині, як правило, складно дати системну та швидку відповідь на цілу низку питань системи взаємодії "Бог – Світ – Людина". Допомогти в цьому можуть уже наявні джерела або системи пояснень, такі, як опис та догматика релігій, праці мислителів-теїстів у контексті того, яким може бути Бог та яке місце людини у взаємодії з Ним. Вивчення релігійних та філософських джерел може дати кожному змогу зіставити релігію або філософську думку зі своїми ідеалами та емпіричними переконаннями й зрозуміти, яка модель Бога та картини світу з Ним може бути найбільш прийнятною. Зазначимо, що, на відміну від думок філософів, релігії надають більш системну та догматичну (незаперечну) компоненту до пояснень, а отже, вона носить стверджувальний, а не гіпотетичний характер. Насамперед це пов'язано з тим, що, відповідно до більшості монотеїстичних релігій, Одрокнення про Створення Світу, місце людини в цьому світі та окремі характеристики Бога надійшли через Слово Боже обраним людям (апостолам, посланцям), Яке є Істинним та Непорушним.

Повністю або частково приймаючи ту чи ту релігію, людина може кардинально трансформувати свої погляди, уплітаючи у власний світогляд богословське пояснення створення й функціонування Всесвіту. Одна з найсильніших сторін релігій розкривається в наданні системних відповідей на вічні екзистенційні питання людства. Також у

релігійній доктрині запропоновано захищеність людини Божеством (християнство, іслам), пояснення існування страждань та Шляху Виходу з них (буддизм). З огляду на сотеріологічну складову та спрямування релігій на духовне як більш значуще, людина кардинально може змінити своє Земне життя, будуючи світоглядний фундамент на релігійній свідомості. З вірою в Трансцендентне людина не відчуває себе самотньою, має Покровителя, пояснення на найскладніші проблеми людства, зокрема появу таких жорстоких явищ, як війни, та знаходить втіху у повсякденному житті через спілкування з Богом.

В умовах війни на прикладі України можна чітко простежити, як змінюється релігійна свідомість населення. Розглянемо статистику соціологічної служби Центру Разумкова, проведеної з 4 по 11 листопада 2022 року, тобто через 9 місяців після початку повномасштабної війни. Загалом у 2022 році 74% українців вважають себе віруючими, при цьому наприкінці 2021 року їх було 68%. Із вказаних 74%, 26% опитаних українців заявили, що від початку війни стали більш релігійними й віруючими людьми, ніж раніше [1]. Таке зростання цілком можна пояснити війною в Україні та пошуком відповідей, захисту, покровительства саме в релігіях.

З огляду на проблеми ставлення людини до релігійної свідомості при відкиданні останньої питання сенсу життя розглядають в абсолютно іншій світоглядній призмі. Як приклад атеїстичного світогляду візьмемо до уваги праці видатного філософа, соціолога та психолога Еріха Фромма. Зазначимо, що на життя та світогляд мислителя значною мірою вплинули Перша та Друга світові війни, які автор пережив за життя, тому його погляди вважаємо особливо доречними для дослідження. У праці "Мати чи бути" мислитель розкривав сенс життя людини як реалізацію її творчого потенціалу повною мірою: більше давати, менше брати. Згідно з автором, людина має творити, якісно працюючи на благо людства та не прислуговуватись ідолу престижу для кількісного примноження матеріальних благ. У праці "Мистецтво любити" мислитель розглядав Любов як вольову творчу установку до усього навколишнього світу, а не лише до конкретної людини. "Любов – це діяльність, а не пасивний вплив: у ній треба "перебувати", а не "впадати" в неї... любов переважно означає давати, а не брати.... Багатий не той, хто багато має, а той, хто багато віддає..." [2, с. 15–16].

Проаналізувавши наведені приклади релігійних поглядів та атеїстичної думки, бачимо, що гуманістичне спрямування та орієнтованість на Любов є спільною основою та має бути як у

теологічній, так й атеїстичній світоглядних установках, тобто, поведінкова буденність та погляди на світ людини атеїстичної та теїстичного спрямування може мало відрізнятися, незалежно від того, чи слідує вона установкам власної та суспільно визначеної моралі, чи Заповідям Божим. Основною відмінністю є те, що відповідно до атеїстичного світогляду людина як вища істота – прояв еволюційної випадковості розвитку матерії і що сенс життя розглядають у рамках одного унікального життя індивідууму на Землі. Водночас релігійні пояснення виходять за межі Земельного тілесного існування та пропонують позбавлення страху перед смертю через спасіння завдяки Вірі та Любові. Така відмінність щодо безповоротності смерті людини може викликати в людей з атеїстичним світоглядом відчуття страху перед смертю та почуття відірваності від інших істот через самоусвідомлення життя. Разом з тим, психологи та філософи надають формули Свободи, сенси яких вирішують проблематику відірваності та страху перед смертю шляхом наповненості власного життя творчою, суспільно-благою діяльністю для відчуття власного задоволення та соціально-історичної значущості.

Отже, світогляд людини може постійно змінюватися залежно від умов та проблем. Особливо важкі переживання, події, зокрема умови війни, можуть змусити людину підставити під сумнів усе те, що вона знала, та спробувати знайти нову систему відповідей, які приведуть до більш прийнятних для неї нових переконань. Для того щоб кожен міг знайти для себе необхідні відповіді, насамперед особливу увагу пропонуємо звернути на відношення до існування Трансцендентного, на основі відкидання або прийняття якого формується весь подальший світогляд як на буттєвому, так і на буденному рівнях. Приймавши для себе вектор з чи без релігійної свідомості як фундамент, людина сучасності може будувати та коригувати ті чи ті установки та погляди для того, щоб отримати цілу екосистему переконань для відповіді на всі питання.

Література

1. Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022 р. (листопад 2022 р.). Разумков центр. Київ. 2022. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/viina-i-tserkva-tserkovnoreligiina-sytuatsiia-v-ukraini-2022r-lystopad-2022r> (дата звернення: 10.05.2023)
2. Фромм Е. Мистецтво любові. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2017. С. 15–16.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Олег Соколовський

5. СВИТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ ОСВІТНЬОЇ ТА ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИТУАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Неля Абрамович,

здобувачка IV курсу

спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова та література)

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ НА УРОКАХ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В СТАРШІЙ ШКОЛІ

Аналіз літературного твору застосовують у шкільній практиці для глибокого осмислення твору, розгляду його основних ознак. Поняття аналізу твору означає розчленування твору на окремі компоненти та вивчення цих компонентів для проникнення в суть твору. Проблемою аналізу літературного твору переймалися багато науковців уже досить довгий час. Зокрема, ґрунтовні дослідження питання аналізу твору здійснили В. Марко [4], С. Привалова [5], Т. Алексєєва [1], Н. Гричаник [3], Г. Токмань [6] та ін. Лінгвістичний аналіз тексту досліджували Т. Єщенко, І. Кочан, але ці праці присвячені темі лінгвістичного аналізу лише в мовознавчій сфері, а про застосування лінгвістичного аналізу в процесі вивчення творів літератури такі ґрунтовні дослідження майже відсутні (дослідження в цій галузі проводили такі вчені, як І. Ковалик, Л. Мацько, М. Крупа, Н. Пасік). Тому існує нагальна потреба вивчення особливостей застосування та методики проведення лінгвістичного аналізу художнього твору в школі.

Формування здатності розуміти та аналізувати прочитане, виявляти власні враження та розкривати авторські думки та почуття, що втілені в образній системі художнього твору, є пріоритетом якісної шкільної освіти. "Це має бути не просто читання, а такий аналіз, який забезпечував би формування читача, що вміє розуміти й відчувати письменника, його героїв, а, відповідно, сприймати процес ознайомлення з літературним твором як можливість і необхідність вияву власної творчості й удосконалення свого духовного світу" [2, с. 26]. Розгляд окремих компонентів твору (сюжету, проблематики, мови) допомагає учням зрозуміти його значення, почерпнути з нього думки та переконання. Некоректне вивчення художньої літератури

унеможливило усвідомлення учнем неповторності мистецтва слова та призводить до відсутності інтересу до художнього слова, оскільки учень не розуміє його естетичної сили та багатства.

Проблема на уроках літератури – недостатній розгляд художніх особливостей мови творів. Зазвичай твір розглядають на рівні визначення його теми, ідеї, проблематики, характеристик персонажів і тропів. Але це не дає змоги учням повністю усвідомити твір, адже вони сприймають його опосередковано, через слова вчителя або підручник. Щоб учні могли глибоко відчувати твір і зрозуміти його значення, необхідний достатній розгляд мовного наповнення тексту, який виступає джерелом вихованого впливу на читача.

Вивчення літератури в школі не може обмежуватися лише прочитанням художнього твору. Тому важливу роль у шкільному вивченні літератури займає аналіз художніх творів: "Навчитися аналізувати літературний твір означає сприймати його не пасивно, а осмислено; глибоко проникати в тканину художнього твору; розуміти його нена побутовому рівні, а в контексті розвитку світової культури, філософської думки, з позиції духовних прагнень свого часу; уміти оцінити й отримати справжню естетичну насолоду від твору як мистецтва слова" [3, с. 14].

Необхідно зазначити й про розвивальні можливості аналізу твору. Так він сприяє розвитку в дітей літературно-аналітичних умінь, навичок мислення високого рівня (синтез, аналіз, оцінювання, порівняння), логічного та критичного мислення, творчих здібностей, діяльності в співпраці, зв'язного мовлення тощо.

Саме мова твору має величезний вплив на читача (виховний та естетичний). За допомогою мовних засобів передаються почуття, зовнішність персонажів, краса природи, опис історичної доби тощо. Для дослідження мовних засобів художнього тексту покликаний лінгвістичний аналіз.

Одним із найбільш ефективних методів вивчення художніх творів є лінгвістичний аналіз. Цей метод дає змогу розглядати твір як мовну систему та досліджувати його мовні особливості. На уроках літератури в старшій школі, лінгвістичний аналіз можна проводити на різних рівнях: фонетичному, морфологічному, синтаксичному та лексичному.

Фонетичний рівень дослідження може включати дослідження звукового оформлення твору, такі, як повторення звуків, акустичні ефекти, та інші. Наприклад, у творах Івана Франка часто відзначаємо повторення звуків, які підкреслюють емоційність та динаміку дії.

У творах Лесі Українки спостерігаємо використання різних дієслівних часів, що вказує на зміну часу дії, як елемент морфологічного рівня.

Синтаксис вивчає будову речень, яка в художньому тексті відіграє важливу роль у створенні певної атмосфери та емоційного настрою в читача. Автор використовує різноманітні синтаксичні конструкції, зокрема такі, як повторення, паралелізм, антитези, еліпсис та інші, щоб надати тексту виразності та ритму, а також виразити свої ідеї та почуття.

Термін лінгвістичний аналіз уживають у двох значеннях. Це й галузь мовознавства, об'єкт якого є вивчення тексту, і процес аналізу тексту, мета якого – розгляд специфічних мовних засобів твору, що відображають певну авторську позицію та визначення їхнього ідейного навантаження.

Вивчення художнього тексту на уроках української літератури з використанням лінгвістичного аналізу дає змогу учням краще розуміти мовну та стилістичну будову твору, а також збагачує їхні знання про мову загалом. Крім того, це допомагає розвивати вміння читати та аналізувати текст, що є корисною навичкою для подальшої освіти та життя загалом. По-перше, важливість лінгвістичного аналізу тексту полягає в тому, що він дає змогу вивчати різні аспекти твору, такі, як лексика, синтаксис, стилістика та інші, що допомагає учням краще зрозуміти текст. По-друге, різні підходи до вивчення літератури на уроках дають учням змогу поглиблювати свої знання та уявлення про художній текст, розуміти його з різних позицій, що впливає на розвиток мовної та літературної компетенції. По-третє, важливо підтримувати інтерактивну форму вивчення літератури, що дає змогу учням активно взаємодіяти з текстом, обговорювати його з учителем та один з одним, що допомагає збільшити мотивацію до вивчення літератури.

Отже, можна зробити висновок, що лінгвістичний аналіз художнього тексту необхідний для кращого розуміння його змісту, а різні підходи до вивчення літератури на уроках дають змогу учням розвивати свої знання та уявлення про художній текст із різних позицій.

Література

1. Алексеева Т. Аналіз художнього тексту [Електронний ресурс]. URL: http://library.zu.edu.ua/vz/9/Vg_2002_9_59.pdf (дата звернення 05.05.2023).
2. Андрусенко В. До проблеми викладання літератури в сучасній школі. *Дивослово*. 1999. №12. С. 26 – 30.
3. Гричаник Н. І. Аналіз художнього твору як педагогічна

проблема. *Педагогічний альманах*. 2014. Випуск 24. С. 48 – 52.

4. Марко В. П. Аналіз художнього твору: навчальний посібник. К.: Академвидав, 2013. 280 с.

5. Привалова С. П. Сучасний літературознавчий аналіз художнього тексту. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2016. № 140. С. 255-258.

6. Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі: підручник. К.: ВЦ "Академія", 2013. – 321 с.

Науковий керівник: *кандидат педагогічних наук, доцент
Андрій Усатий*

*Людмила Біленька,
здобувачка IV курсу
спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова та література)
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ РЕТРОДЕТЕКТИВІВ ЮРІЯ ВИННИЧУКА (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ "НІЧНИЙ РЕПОРТЕР")

Таємниці та їх розгадки завжди використовували в художній літературі, але детективний жанр як різновид прози довгий час був поза увагою відомих критиків і митців, тому вперше з'явився лише в середині XIX ст.

Детектив нічим не відрізняється від інших жанрів, які розвинулися й модифікувалися з часом, адже письменники шукали нових шляхів вираження. Завжди можна сперечатися про те, з чого почалася детективна література, але загалом загальноприйнятою думкою є та, що Едгар Аллан По – творець першої детективної історії. Його оповідання "Вбивство на вулиці Морґ" та поява детектива К. Огюста Дюпена започаткували тенденцію, яка все ще актуальна в XXI столітті. Як зазначають дослідники, у текстах саме цього автора сформувалися основні принципи жанру: нишпорка та його супутник (що також виступає скриптором подій) як головні герої; лінійність сюжету (злочин – розслідування – розкриття – покарання); дедукція як метод розслідування; "золоте" правило детективу: часто найімовірніша версія злочину справджується, а складна справа переважно має дуже простий розв'язок [2, с. 35].

В українському науково-критичному просторі детективний жанр системно досліджували такі літературознавці, як Ірина Бойцун, Олександр Брайко, Василь Будний, Тетяна Гуляк, Олександр Іванов, Людмила Кицак, Григорій Костюк, Олена Романенко, Людмила Старовойт, Анна Таранова, Ганна Улюра, Кіра Шахова та ін.

"Детектив – різновид пригодницької літератури [...]. Це передусім прозові твори, зовнішній сюжет яких послідовно розкриває певну заплутану таємницю, пов'язану зі злочином і його розслідуванням, а внутрішній є когнітивною історією розв'язання логічного завдання [...]. Пафосом сюжетної колізії стає захоплення процесом розшуку, з'ясування істини, а також – неминучість перемоги добра над злом" [3, с. 271].

Ретродетектив – це жанр літератури, який поєднує в собі елементи детективу та ретростилію. Він описує кримінальні події, що відбуваються в минулому, атмосфера яких декодується архітектурою, модою, технікою, мистецтвом тощо.

Ретродетектив має свої особливості та характерні риси, що відрізняють його від інших жанрів. Основна риса – це поєднання кримінального сюжету та стилю минулого. У таких творах читач зазвичай знаходить деталі, що дають змогу зробити висновки про час, про який ідеться. Описи техніки, меблів, одягу, культурних та соціальних звичаїв допомагають створювати атмосферу, що наближає до реалій минулого.

Уже на старті XXI століття чітко окреслилася тенденція пошуків українськими письменниками відповідей на більшість сучасних проблем у минулому, експлуатація митцями жанрів міddl-літератури, зокрема, ретродетективів зумовила активну увагу читачів до цього комфортного жанру.

Зазвичай читачів цікавить епоха й місце, де відбуваються події, – Західна Україна, пограниччя. Приваблює читачів і тематика творів – злочини, кримінальний світ, авантюризм із елементами романтики. Це повість "Діви ночі" (1992), романи "Танго смерті" (2012) і "Цензор снів" (2016), трилогія "Нічний репортер" (2019), "Вілла Деккера" (2021) та "Агент Лилик" (2022) Юрія Винничука.

У своїх ретродетективах автор використовує відомі читачу образи, концепти та міфологеми з інших видів мистецтв та медіапростору задля зображення історичної епохи. Головною метою автора є не передача достовірної історичної правди, а занурення читача в окреслену епоху, досягнення ефекту "присутності".

У 2019 році з-під пера Юрія Винничука вийшла повість "Нічний репортер". Зі сторінок роману дізнаємося про пригоди, інтриги,

любовні історії і таємниці, які розгадає львівський журналіст Марко Крилович: "Я конче мусив нарешті щось розкопати й написати таке, що викликало б свіжий інтерес до газети. Недарма ж мене прозвали "нічним репортером", бо власне я найбільше й тинявся по різних зачучверілих кнайпах і мордовнях, по підпільних казинох, спелюнках і борделях, діставав по писку, а то й майхром по животу, падав обриганий у рівчак, бо, окрім як нахлятися з тими, хто хляв, іншого способу добути щось цікаве чи сенсаційне не було..." [1, с. 9].

Події в книзі відбуваються у Львові в 1938 році в якісь кілька днів. Марка Криловича, знавця всіх кнайп і мордовень, зацікавлюють корупційним скандалом довкола кандидата в президенти міста пана Яна Томашевича, відомого політика. Бувалий писака відчуває, що матеріал – бомба й береться копати. Стаття виходить розкішна, розслідування, за яким довелось побігати. От тільки самого Марка використали. І, якби він не мав зв'язків у поліції, могли б запроторити за ґрати.

Але власне історія розпочинається не з цього, а із дзвінка, зі скрадливого шепоту, який пропонує нічному репортеру розслідувати історію збагачення та політичну кар'єру Яна Томашевича. Завершується історія, принаймні для відомого політика, вбивством на віллі у Брюховичах. Що залишається нічному репортеру, як не розпочати відповідне розслідування: чи то вбивства, чи то самогубства.

Розслідуючи вбивство й шукаючи важливі документи, нічний репортер втрапляє в низку карколомних пригод, щасливо залишаючись живим, а вбивств, власне, у повісті не бракує. Маркові неофіційно допомагає комісар поліції Роман Обух, відсторонений керівництвом від розслідування вбивства. Справа ускладнюється через втручання німецьких та радянських шпигунів та польської контррозвідки. Не залишаються осторонь і кримінальні кола.

Поза тим, головний герой також втрапляє і в любовні історії: спочатку з дружиною Томашевича – панною Іреною, пізніше з його коханкою Емілією. Крім кримінальної історії, читач познайомиться з містом Львовом, із його кримінальним світом, із батярами й повіями, з шинками-мордовнями, а також відчує на смак Львів напередодні війни, його настрої, які заповнили всіх: від можновладців до простого купчика.

Автор є близьким до героя й проживає майже те саме, що проживає наш герой. Юрій Винничук у своїй власній іронічній манері говорить: "Але розлучитися зі своїм героєм я так просто не міг, бо надто збігалися з ним усі наші звички. Як я міг не випити, якщо герой повісті бухар? Ми ж з ним одне ціле. І коли він падає в обійми

розкішної кралі, то я падаю разом з ним. Ціле щастя, що коли його б'ють по голові, я не мушу пити пігулки від болю" [1, с. 4].

"Нічний репортер" – дуже типовий львівський детектив. Тут є весь цвіт кримінального світу міста Лева, його кнайпи й злачні місця, неповторна львівська говірка й дух, який не порівняти з жодним іншим. Автор надзвичайно майстерно описав злочинний світ тогочасного Львова та околиць. Виявляється, що і в ті часи економічні злочини тісно перепліталися з суто кримінальними, а ті, зі свого боку, з великою міжнародною політикою.

Література

1. Винничук Ю. Нічний репортер: роман. Харків : Фоліо, 2019. 236 с.
2. Гуляк Т. Концепція детективного жанру в українській і російській літературі ХХ століття. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки*. 2013. № 28 (277). С. 35-39.
3. Ковалів Ю. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. Т.1. Київ : Академія, 2007. 271 с.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, доцент
Олена Юрчук

*Евеліна Богданова,
здобувачка IV курсу
спеціальності 014.02 Середня освіта (Мова і література (польська))
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ФАНТАСТИКА АНДЖЕЯ ПІЛП'ЮКА: СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

У сучасному польському літературознавстві постать Анджея Пілп'юка найчастіше пов'язують із містикією, фантастикою й жанром хоррору. Його твори вирізняються напруженим сюжетом, який обертається навколо питання надприродного, не пояснюваного, що сприяє виникненню відчуття жаху. Окрім того, Анджей Пілп'юк – прихильник містичних створінь, монстрів та явищ. Він насичує свої тексти демонами, вампірами, відьмами, перевертнями тощо. Досить часто вони виступають головними персонажами ("Відьма Моніка", "Вампіри з М-3", "Влана", "Горище").

Оповідання "Відьма Моніка" зі збірки "2586 кроків" – це історія про дівчину, яку звинувачують на інквізиційному суді в чаклунстві.

Під час розслідування, яке проводить професіонал-інквізитор з Іспанії Пабло де Торрабла. В оповіданні автор описує методи та критерії, які свого часу використовували задля пошуку відьом: "Перший показник – руде волосся, як бачите, її волосся має лише легкий рудий відтінок, але не є цілковито рудим. Другий – це зелені очі, що взагалі не стосується нашої ситуації, адже її очі мають приємний коричневий відтінок. Третій – це зрощені брови, в порівнянні з тими випадками, які мені доводилося бачити в Шльонську, її декілька волосинок зовсім не дають приводів до підозри..." [1, с. 181] або "Другорядними вказівками, що вказують на володіння магією є: ненатуральна маса тіла... Існує розповсюджене судження, що відьма помирає одразу, як доторкнеться предмета, який поблагословив сам Папа Римський... Знову доказ в її невинності: срібло – це чудовий метал, лікує рани, оберігає від лукавого і гріхів, прикладемо мій срібний кинджал до її чола, якщо з'явиться червоний слід то бути їй чаклункою..." [1, с. 182].

Зрештою, попри заперечення всіх ознак відьомства, невинна дівчина була приречена до інквізиції, автор демонструє в такий спосіб політику суспільства, яке зацікавлене в стратах, крові, насильстві, незважаючи на невинність звинувачуваних. Ідея "хліба й видовищ" центральна в цьому творі.

Черговим твором, де головний герой – представник містичного світу, стає "Влана" – історія про дівчинку-вампіра, яка прибула з альтернативного світу до Польщі, через те, що її не сприймає рідна нація. Дівчинка втрапляє в політичну інтригу, завдяки своїм надприродним силам вона стає інструментом махінацій політичних злочинців, котрі прагнуть повернути владу. В оповіданні багато описів, що розкривають визначні риси та ознаки вампірів: "Вона повернулася додому, вмила своє крижане обличчя, відточила свої ікла ниткою, розпустила довге чорне волосся, підфарбувала довгі нігті в вогнисто-червоний колір..." [1, с. 214] або "Побачивши його підступну пику, Влана збагнула, що він хоче вбити Якубовського, картини з потоками крові та шматками плоті, які лежали скрізь в кабінеті, вона жахнулася і знову узріла його обличчя..." [1, с. 219].

У творі порушено багато важливих питань: відчуженість від рідної спільноти, політичні авантюри, боротьба за владу, конфлікти між політичними силами, маніпулювання людьми. Підсумовуючи, можна сказати, що "Влана" – цікавий фентезійний твір, який містить багато тем і проблем, показуючи світ, сповнений інтриг та небезпеки.

"Вампіри з М–3" – це збірка фантастичних оповідань, що видані у 2011 році. Перед нами – своєрідна пародія на хоррор, яка висміює алогічні культові моменти в творах цього жанру, насміхається над поп-

культурою та модою до вампірських саг. Цикл присвячено подіям періоду Соціалістичної Польщі 1984-1986 років, головні персонажі – представники комуністичної "еліти", зокрема головна героїня Гося (Маргарита) є пихатою, дурнуватою дочкою члена комуністичного угруповання, вона атеїстка, безбожниця, дотримується культу аморального життя, що призводить до трагічних психологічних та фізичних наслідків – самогубство. Утім, героїня прокидається в труні вампіром із зовсім новим світоглядом. Вона втрапляє в коло працівників-вампірів, які стали в'язнями тоталітарної системи, й зіштовхується з проблемами робітничого класу, його матеріальними труднощами, хворобами, дискримінаціями. У творі чудово продемонстровано метастази комуністичного режиму: криза, дефіцит, корупція: "Гося, бідна Гося... і раптом шум, і щось шкребеться, і щось гризе, і щось повзе: труна, темрява, запах смерті, але вона живе, хоча не зовсім, вона вампіром відродилась, з блідим обличчям удови, із довгими кігтями, червоними очима, і вмінням чути думки..." [2, с. 27] або "...могла піднятися на ноги, будучи прямою, її кроки стали наче невагомими, а рухи стали граційними як шляхтянок прекрасної давньої Польщі..." [2, с. 28].

Щодо соціального аспекту, він є досить виразним у творі, лінія критики радянської влади стає наскрізною. Автор намагається якомога детальніше та правдоподібніше показати комуністичну вирву, тому описує конкретні історичні події, вдається до відтворення узагальненого образу представника тоталітарного режиму. Сам Піліп'юк прокоментував свою збірку так: "Життя вампірів не знаю чи справді є легшим, але в часи радянської Польщі нікому не було легко, і це факт, дефіцит на все, що я пам'ятаю, навіть на звичайний часник, я спробував подати свою версію сприймання комуни" [3].

Збірка "Вампіри з М-3" – це синтез фантастики й історії, які гармонійно поєднуються в кожному оповіданні збірки, історії насиченні реальними фактами та відповідають тогочасній дійсності.

Також творами А. Піліп'юка притаманні соціальні та політичні підтексти. Він часто ставить своїх персонажів у складні ситуації, де вони змушені вирішувати найскладніші проблеми, пов'язані зі справедливістю, дискримінацією та корупцією. У своїх творах митець висловлює своє ставлення до важливих суспільних питань та заохочує читачів думати про них. Чудовим прикладом альтернативної історії в фантастичному доробку письменника, в якому порушується соціальне питання, є оповідання "Гришка" зі збірки "2586 кроків". Оповідання "Гришка" – це альтернативна історія про життя Григорія Распутіна, у якій автор намагається надати образу політичного авантюриста

позитивного контексту, коли "старець" виступає в ролі жертви політичного режиму. Утім, у кінці твору письменник визнає, що будь-які позитивні метаморфози не в силах змінити «російську душу». В оповідання є багато цитат, які викривають життя в Росії: постійні бійки, вживання нецензурної лексики, культ горілки, бідність, низький рівень побуту: "Холерна Росія, здичавілий край, незрозумілий для цивілізованої людини. Країна, обираючи між цивілізацією та варварством, чинить пандемічну дію на сусідні території..." [1, с.196] або "Росія помирає, горілка затоплює пороги хат..." [1, с.205].

Отже, творчість А. Піліп'юка приваблює своєю глибинною та змістовністю. Автор гармонійно поєднує фантастику із суспільно-політичними проблемами свого часу.

Література

1. Pilipiuk A. 2586 kroków. Fabryka słów. Lublin. 2005.
2. Pilipiuk A. Wampiry z M-3. Fabryka słów. Lublin. 2011.
3. Andrzej Pilipiuk. Życie i twórczość. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Pd1NPFOfnqk> (дата звернення: 07.05.2023).

Науковий керівник: доктор філологічних наук, доцент
Олена Юрчук

Оксана Борисюк,
здобувачка I курсу
спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова та література)
другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

СТРУКТУРА МЕДІАПРОСТОРУ ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ОСВІТНІХ КОНСТРУКТИВ У ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОСТОРІ

Дослідженням структури медіапростору і шляхів формування освітніх конструктивів в літературному просторі займалися В. Бардікі, К. Барнхурс, Р. Бенсон, І. Вілінг, Л. Грахам, М. Коман, Н. Кулдрай, А. Окефі, Е. Херман і Н. Чомські, Б. Янг. Сьогодні медіасередовище відіграє важливу роль у формуванні освіти людини. Воно є не тільки джерелом інформації та розваг, але й становить безпосередній вплив на формування світогляду, мислення та ставлення до світу. Літературний простір є однією з галузей медіапростору, яка забезпечує людину духовними цінностями [2].

Формування освіти через літературний простір може здійснюватися через створення спеціальних освітніх конструктів. Освітні конструкти – це структуровані знання про певний предмет, які спрямовані на досягнення певної мети. У літературному просторі освітні конструкти можуть бути створені на основі текстів, які містять інформацію про історію, культуру, соціальні проблеми, художні форми виразності та багато іншого.

Шляхи формування освітніх конструктів у літературному просторі можуть бути різними. Одним із них є створення спеціальних курсів із літератури в школах та вищих навчальних закладах, де будуть вивчатися окремі твори та напрями літератури. Крім того, можна створювати спеціальні проєкти, які спрямовані на популяризацію літератури та включають в себе віртуальні тури по літературних музеях, аудіокниги, відеоуроки та інші ресурси. Отже, формування освіти через літературний простір є важливим і необхідним процесом у сучасному світі. Розвиток медіапростору та створення спеціальних освітніх конструктів допоможуть людині розвиватися та розширювати свої знання про світ [4].

Мета нашої розвідки полягає в дослідженні структури медіапростору та визначенні шляхів формування освітніх конструктів у літературному просторі.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

1. Проаналізувати сучасну структуру медіапростору: Інтернет-видання, соцмережі, блоги, форуми і т.д.
2. Визначити основні технології, що використовують під час формування освітніх конструктів у медіапросторі.
3. Проаналізувати різноманітні літературні проєкти, які залучають до себе читачів за допомогою нових медіатехнологій.
4. Виявити переваги та недоліки використання медіатехнологій у літературному процесі.
5. Запропонувати рекомендації з використання медіатехнологій для формування освітніх конструктів у літературному просторі [1].

Для дослідження структури медіапростору та шляхів формування освітніх конструктів в літературному просторі було використано такі методи:

1. Аналіз документів: було проаналізовано наукову літературу, законодавчі акти, рекомендації та методичні матеріали з питань медіаосвіти та літературної освіти.
2. Емпіричні методи: було проведено анкетування вчителів української мови та літератури старшої школи, опитування учнів старшої школи, спостереження за літературним навчальним процесом.

3. Компаративний метод: було порівняно стан медіаосвіти та літературної освіти в Україні зі станом цих справ в інших країнах світу [5].

За результатами дослідження було виявлено, що структура медіапростору в Україні містить такі елементи: телевізійні канали, радіостанції, інтернет-ресурси, соціальні мережі та месенджери, газети та журнали. При цьому, згідно з опитуванням учителів та учнів, більшість людей отримує інформацію з медіа за допомогою інтернету та телебачення.

Щодо формування освітніх конструктів у літературному просторі було встановлено, що роль літературної освіти в Україні не повністю реалізована. Учні не мають змоги ознайомитися з деякими шедеврами світової літератури, тому їхні освітні конструкти залишаються неповними.

Одним із пріоритетів у розвитку освіти в Україні є розвиток медіаосвіти та формування повноцінних освітніх конструктів у літературному процесі. Досягнення цих цілей можливо за допомогою залучення медіатехнологій у навчальний процес та активної підтримки учнів у їх самоосвітній діяльності [6].

Можна зробити декілька висновків на основі аналізу структури медіапростору та шляхів формування освітніх конструктів у літературному просторі:

1. Медіапростір має великий вплив на формування освітніх конструктів, оскільки він поєднує в собі різноманітні медіаформати та медіазасоби, які забезпечують доступ до інформації та знань.

2. У літературному просторі особливу роль відіграють художні твори, які сприяють формуванню естетичного розвитку та розширенню світогляду читачів.

3. Крім того, важливою складовою формування освітніх конструктів є взаємодія з медійними універсумами, такими, як кіно, телебачення, музика тощо. Вони допомагають розширити світогляд та поглибити знання на різні теми.

4. Шляхи формування освітніх конструктів у медіапросторі повинні бути орієнтовані на сприйняття людиною різних медіаформатів та розвиток критичного мислення, що дає змогу аналізувати та оцінювати інформацію.

5. Важливою умовою такого розвитку є формування читацької та медіакультури, що дає змогу вільно орієнтуватися в медіапросторі та розуміти його вплив на розвиток особистості [3].

Отже, медіапростір та літературний простір – важливі складові формування освітніх конструктів, а їх розвиток повинен здійснюватися

на основі сприйняття декількох медіаформатів та розвитку критичного мислення.

Література

1. Богданова І. О. Медіапростір як джерело формування освітніх конструктів в літературному навчальному процесі. *Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки*. 2019. Вип. 1. С. 75-80.

2. Войтко А. В. Медіакультура та формування освітніх конструктів в сучасному літературному просторі. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Філологія*. 2017. Вип. 22. С. 86-91.

3. Грабар І. І. Структура медіапростору та її вплив на формування освітніх конструктів в літературному середовищі. *Українська філологія*. 2020. Вип. 1. С. 34-41.

4. Данилова К. О. Медіапростір як фактор формування освітніх конструктів в літературному навчальному процесі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*. 2018. Вип. 1. С. 31-36.

5. Забужко О. І. Медіапростір в сучасному літературному світі: структура і трансформації. *Мова і культура*. 2016. Вип. 23. С. 84-93.

6. Ковальчук Л. М. Формування освітніх конструктів в медіапросторі літератури: сучасні підходи та технології. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Філологічна*. 2019. Вип. 69. С. 156-163.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Андрій Усатий

Карина Виговська,
здобувачка III курсу

спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова та література)
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВАЖЛИВІСТЬ ВИВЧЕННЯ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Вивчення діалектної лексики на уроках української мови може мати свої особливості, тому важливе значення має опрацювання різних питань, пов'язаних із розвитком і функціонуванням діалектної мови [1, с. 5]. Основна мета полягає в тому, щоб ознайомити учнів із різноманітністю мовних форм української мови та основними регіональними варіантами мовлення.

Актуальним завжди є вивчення діалекту на уроках української мови в школах, що розташовані в селищах міського типу, оскільки зазвичай саме там навчаються діти з різних сіл, що дає змогу простежити різнобарвність діалекту. Учні з різних місцевостей матимуть змогу порівняти говірки їхніх рідних сіл, що в подальшому може стимулювати вчителя до організації різних гуртків або проєктів, які б репрезентували нові можливості для вивчення діалектів на території України, адже вивчення діалекту також пов'язане з культурою та традиціями певного регіону. Учні можуть досліджувати культурні аспекти, пов'язані з особливостями діалекту, оскільки народні звичаї, традиції, обряди, пісні, збережені в пам'яті говірко носіїв, засвідчують збереження не тільки особливостей регіональної культури, а й унікальних діалектних рис, які можуть бути втрачені в майбутньому або й уже вийшли з акти вжитку на визначеній території. Водночас надзвичайно важливо залучати учнів сільських населених пунктів до дослідження рідної говірки через запис діалектного матеріалу від дідусів та бабусь, що дасть змогу об'єднати покоління та виявити тяглість народного мовлення від давнини до сучасності.

На уроках української мови в школі під час вивчення теми "Діалектні слова" учні мають змогу досліджувати діалектні особливості через текстові матеріали, літературні твори або записи мовлення людей із різних регіонів. Це уможливує розуміння специфіки діалекту через контекст і набуття початкових навичок розуміння його особливостей, оскільки діалекти можуть мати свої відмінності в синтаксисі, тобто у використанні речень, граматичних конструкцій тощо. Учні можуть аналізувати й порівнювати синтаксичні особливості діалекту з літературною українською мовою. Уроки можуть фокусуватися на вивченні фонетичних особливостей діалекту, таких, як вимова певних звуків чи інтонація. Перед проведенням таких уроків учителеві-словеснику варто детально продумати, як пояснити учням явища, які відбувалися й відбуваються нині в літературній і говірковій лексиці [3, с. 12].

У сучасному українському мовленні відбуваються різні зміни, які стосуються використання діалектної лексики. Для вчителя важливо бути уважним і спостерігати, щоб виявити в мовленні місцевих мешканців певні тенденції. Серед них особливо важливі ті, що пов'язані зі взаємодією між літературною мовою та регіональними діалектами [2, с. 56].

Ці процеси можуть включати такі явища, як запозичення лексичних одиниць із літературної мови до діалекту або використання

діалектних слів у загальному мовленні. Учитель української мови повинен бути спостережливим і уважно слухати мовлення місцевих жителів, щоб виявити тенденції взаємодії літературної мови з діалектами. У сучасних українських говорах можуть спостерігатися випадки, коли слова або вислови з літературної мови запозичуються або використовуються в діалектному мовленні. Наприклад, деякі слова або вислови з літературної мови можуть з'являтися в місцевих діалектах під впливом медіа, міжрегіональних контактів тощо. Тому вивчення лексичних особливостей діалекту може включати вивчення специфічних слів, висловів або фраз, що вживають у конкретних регіонах. Учні можуть створювати словники або складати розповіді, використовуючи слова зі своєї говірки, які перебувають в активному вжитку в мовленні місцевих жителів. Саме тому вчитель має бути уважним до цих процесів, адаптувати свій підхід до викладання української мови та включати в навчальний процес вивчення не тільки літературної мови, але й елементів регіональних варіантів мовлення.

Важливо враховувати, що вивчення діалекту не повинно виключати вивчення стандартної української мови. Воно має бути додатковим інструментом для розширення мовних знань учнів і поглиблення їхнього розуміння багатогранності української мови.

Отже, учитель, його ініціатива та розуміння важливості говіркового мовлення для становлення й розвитку української літературної мови відіграють ключову роль у вивченні діалектних особливостей на уроках української мови, адже в навчальній програмі в процесі вивчення лексикології є заплановані уроки, присвячені діалектній лексиці. Тому все в руках учителя, оскільки саме він зможе сприяти розвитку учнів завдяки вивченню діалекту для забезпечення культурологічного спрямування в процесі викладання української мови. Водночас учитель може запропонувати учням теми науково-дослідницьких робіт, пов'язані з особливостями діалектного мовлення рідної говірки.

Література

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ: Вища школа, 1980. 246 с.
2. Симоненкова Л. М. Вивчення фонетики і морфології в умовах місцевих говорів. Київ: Рад. школа, 1981. 134 с.
3. Шеремета Н. Вивчення лексики подільських говірок: Методичні рекомендації. Кам'янець-Подільський, 2005. 45 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Галина Гриماشевич

*Вероніка Грищук,
здобувачка I курсу спеціальності 033 Філософія
другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕТОДИКИ ВИВЧЕННЯ ФІЛОСОФІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Сучасний світ стрімко трансформується під впливом інформаційно-комунікаційних технологій, які змінюють усі сфери людського буття, зокрема й освіту. Один з освітніх трендів сьогодення – активний розвиток дистанційної освіти, яка вже не одне десятиріччя динамічно постає як іманентне явище освітньої та інформаційної культури як найбільш розвинених країн світу (США, Японії, країн Європи), так і країн, що розвиваються.

Використання технологій дистанційного навчання стало своєрідним засобом порятунку від повної зупинки навчального процесу в умовах карантинних обмежень, пов'язаних із пандемією COVID-19. Як позитивний момент можемо констатувати те, що пандемія, по суті, прискорила й активізувала довготривалі педагогічні тенденції. Адже з кожним роком дистанційна освіта все більш активно впливала на класичні форми освіти, насичуючи та збагачуючи їх інноваційними змістовними та організаційними компонентами, тим самим якісно змінюючи сам образ освіти [1, с. 7].

Для України дистанційна та змішана форми навчання актуальні ще й у зв'язку з повномасштабним вторгненням країни-агресора, адже очне навчання унеможлиблюється у зв'язку з загрозою життю та здоров'ю учасників освітнього процесу. У вітчизняних нормативно-правових документах закріплено, що дистанційне навчання – це індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [2].

У 2022/2023 н.р. у закладах вищої освіти України активно застосовують технологію дистанційного навчання, зокрема й під час вивчення освітніх компонент гуманітарного циклу. Навчальною дисципліною, котра інтегрує й концептуалізує гуманітарне знання, є філософія. На думку М. Марчука, у сучасну інформаційну епоху філософія має приваблювати молоде покоління не «вічними» істинами,

а живою думкою на висоті сьогодення [3, с. 59]. Тому методика викладання цієї дисципліни повинна перманентно оновлюватися, вдосконалюючись та модернізуючись завдяки впровадженню педагогічних інновацій.

Ефективність вивчення філософії з використанням технології дистанційного навчання пов'язана з низкою аспектів:

1) доступ здобувачів освіти (бакалаврів) до повного курсу лекцій із дисципліни;

2) обов'язковість зворотного зв'язку, поточне оцінювання різних видів роботи, що допомагає студентам зрозуміти, наскільки добре вони засвоюють матеріал та які аспекти потребують додаткової уваги;

3) візуалізація є ефективним інструментом для розуміння та запам'ятовування складних філософських концепцій та ідей;

4) інтерактивність: використання форумів для дискусій та взаємодії між викладачем та студентами розвиває критичність мислення, вміння відстоювати власну позицію;

5) індивідуалізація навчання дає змогу кожному здобувачеві виробити власну систему засвоєння дисципліни, а також нівелює негативний вплив оточення;

6) самостійність розвиває навички самоорганізації та самостійного навчання;

7) залучення студентів до підготовки тез, виступів на конференціях із філософських проблем формує навички наукової роботи.

Водночас дистанційне вивчення філософії має й певні недоліки, зокрема відсутність безпосереднього контакту, що може призвести до відчуття соціальної ізоляції та браку мотивації для навчання; низький рівень взаємодії; технічні проблеми, через які можлива втрата доступу до матеріалів навчання або поява проблем із виконанням завдань тощо.

Отже, використання технології дистанційного навчання урізноманітнює та видозмінює вивчення філософії в закладі вищої освіти. Послідовні та комплексні зусилля викладача й здобувача освіти дозволяють останньому отримати ґрунтовні знання з філософії та успішно скласти екзамен / залік із цієї освітньої компоненти.

Література

1. Абакумова О.О. Феномен дистанційної освіти : монографія / під заг. ред. А. А. Мельниченка. Київ: Видавничий дім "АртЕк", 2021. 212 с.

2. Положення про дистанційне навчання: затвердж. наказом Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466 URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text> (дата звернення: 10.04.2023).

3. Марчук М. Філософія в університетській освіті: криза та можливості самозбереження. *Науковий вісник Чернівецького національного університету*. Серія: Філософія. 2018. Вип. 799. С. 54–60.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Олег Соколовський

*Єлизавета Лубківська,
здобувачка III курсу
спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова та література)
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ОБРАЗ КОЗАКА МАМАЯ В РОМАНІ О. ІЛЬЧЕНКА "КОЗАЦЬКОМУ РОДУ НЕМА ПЕРЕВОДУ, АБО Ж МАМАЙ І ЧУЖА МОЛОДИЦЯ": ІНТЕРМЕДІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Головним героєм у романі О. Ільченка "Козацькому роду нема переводу..." є Козак Мамай – відомий також як персонаж українського народного живопису. Традиційний сюжет картини "Козак Мамай" досліджували такі мистецтвознавці, як Дмитро Яворницький, Вались Тарнавський, Станіслав Бушак [1] та ін. Олександр Ільченко вийшов за рамки суто запозичення та втілив героя в літературному творі за допомогою вмілого змішання кількох медій. Медіями називають "специфічні знакові системи різних мистецтв, які є каналами передачі образної "інформації"... Інтермедіальність – це наявність у мистецькому творі таких образних структур, які містять інформацію про інший вид мистецтва" [2, с. 291-292]. Відшукати й проаналізувати інтермедіальні аспекти образу Мамай в романі О. Ільченка – мета нашого дослідження.

Найбільш помітним є вплив живопису. Передовсім Козак Мамай – це назва низки народних картин, які набули популярності приблизно з XVI-XVII століть. Одна від одної вони відрізняються стилями, кольоровою палітрою та подіями, але незмінними залишаються козак, розміщений на передньому плані, який сидить, "ноги по-турецьки склавши, як Ходжа Насреддін" [3, с. 366], переважно зі струнним музичним інструментом у руках (на картинах – із кобзою, але є варіації), поруч із ним обов'язково намальована його зброя, пляшка з чаркою та шапка, а на задньому плані незмінними лишаються кінь,

припнутий до списа, та дуб, на якому висять сумка й шабля. Варіативними елементами композиції народної картини можуть бути інші персонажі, а також деталі: люлька, рушниця, ріг.

Майже кожен елемент народної картини О. Ільченко переносить у роман, але зі своїми змінами й доповненнями, які виходять за межі екфрази. Екфразою (грец. *ekphrasis* – докладний опис) називають літературний твір або його частину, що описує картину, скульптуру, музичний твір, архітектурну споруду тощо.

У романі ми бачимо, що дерево – не просто "старий кремезний дуб" [3, с. 366], а таких Мамай років за двісті посадив по всій Україні чимало, струнний музичний інструмент уточнюється як "тридцятидвострунна бандура", замість списа, указано ратище, а люлька часто має означення "гаспидська" або "анахтемська". Кінь у романі О. Ільченка є "вороним білогривцем" Добрянном. Мамай же отримує, окрім традиційного козацького одягу та зачіски, такий опис: "...невеличкий, кругленький, вельми кремезний і легкий чоловічок – у голубому... жупані, з важкою золотою сергою в пипці лівого вуха..." [3, с. 55]. Автор звертає увагу й на дрібні деталі портрета Мамає: перлові зуби, кудлаті брови та "чуприну, схожу на незаплетену дівочу косу" [3, с. 58]. Химерності невмирущому козакові додають очі "кольору невловимого й несталою" [3, с. 56].

З іншого боку, у романі предметно з'являються живописні картини, парсунки, скриня та двері із зображеннями Козака Мамає. Вирізняються також розписані тарелі, глеки та кахлі "з конем та Песиком, з бандурою в руках" [3, с. 222] і його образ, виліплений із глини: "ліпила... ще куцішим та круглішим, з короткими ногами, з більшим черевцем..." [3, с. 223].

Основною відмінністю Мамає О. Ільченка від зображеного на народних картинах, окрім власне сюжетності, яка виходить за межі опису, є наявність біля Козака тварин-компаньйонів, причому не тільки коня, а й ситуативно – пари соколів (один із них помирає від стріли Деміда Пампушки-Купи Стародупського) та постійно – Песика Ложки. Їх наявність можна пояснити не так казкою, де простежуються звірі-помічники, а й тим, що "стародавній культ воїна-звіра увійшов складовою частиною до міфології українського козацтва" [4]. Деякі джерела свідчать, що характерник міг перетворитися на вовка чи сокола, також Святий Юрій (Змієборець) оточений вовками, котрі вірно служать йому. Імовірно безсмертного Песика Ложки з його надзвичайними комунікативними здібностями на картині не було.

Вагомим доповненням традиційного образу є те, що автор зображує Мамає митцем у різних сферах: він, "як і належить сутому

художнику, забувши про все на світі, малював та й малював" [3, с. 124]. З огляду на Мамая-художника, можемо спостерігати ще й "текст у тексті" – переказ казки "Дикі лебеді". Одначе подібним до героя казки (з одним крилом) постає знайомий читачеві гетьман Однокрил, виявляється, намальований Мамаєм. А все, що він малює, оживає.

Відзначається герой О. Ільченка також здібностями до співу: "Він співав завжди і всюди, наш Козак Мамай: у горі, в радості, в роботі, в роздумі" [3, с. 140]. На самоті співав він, з гуртом і навіть разом зі своєю коханою Лукією. Варто зазначити, що тексти пісень для роману написані Максимом Рильським. Використовуючи музику, Мамай міг змусити людей тужити або веселитись.

Отже, у романі "Козацькому роду нема переводу..." О. Ільченко у творенні образу головного героя спирається на народну картину "Козак Мамай", але на тому не зупиняється, залучаючи міф та доповнюючи мистецькі здібності Мамає (не тільки грає, а й співає та малює). У перспективі варто дослідити інтермедіальний аспект образу Смерті, а також взаємопроникнення мистецтв у химерному романі О. Ільченка.

Література

1. Бушак С. Історико-мистецькі передумови формування композиційного канону української народної картини «Козак Мамай». *Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки*. 2009. Вип. 2. С. 159–169. URL : http://torba.etnouda.info/files/Istoryko-mystecki-peredumovy-formuvannja-kompozycijnoho-kanonu-ukrajinskoji-narodnoji-kartyny-Kozak-Mamaj_SBushak_APMPMN_2009_v2.pdf (дата звернення: 02.05.2023).

2. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство : навч. підручник. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.

3. Ільченко О. Є. Твори в двох томах. Т. І. Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця : роман. Київ : Дніпро, 1979. 693 с.

4. Фігурний Ю. Образ козака-характерника як відгомін індоєвропейського культу воїна-звіра. *Пам'ять століть*. 1999. № 4. С. 57-61.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Анфіса Горбань

Макалюк Марія,
*здобувачка I курсу
спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова та література)
другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ СТАРШОКЛАСНИКАМИ ЗА ДОПОМОГОЮ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Згідно із чинними освітніми стандартами та програмами (Закон України "Про освіту" [5], "Державний стандарт базової середньої освіти" [3], "Державна національна програма "Освіта" Україна XXI століття" [4] вивчення української літератури у старшій школі передбачає формування особистості, що володіє не лише високим рівнем предметної компетентності, але й володіє критичним та нешаблонним мисленням, аналізує художній твір крізь призму морально-етичних концепцій життя та творчості автора, але й уміє робити аналіз у контексті різних культур, літератур, епох, життєвих цінностей суспільства певної епохи. Ці завдання повністю співвідносяться з використанням культурологічного підходу до вивчення української літератури у 10-11 класах.

Використання культурологічного підходу на уроках української літератури в старших класах спрямоване на розумове, моральне й духовне становлення особистості, на її інтелектуальний та духовний розвиток за правильним руслом, сприяючи розвитку індивідуальності учня, його гармонійній соціалізації, на виховання шани й поваги до власного народу, а також до представників інших етносів крізь призму аналізу вічних проблем, які порушено у творі.

У сучасних умовах пріоритетні завдання щодо аналізу художнього твору з використанням культурологічного підходу в умовах дистанційного навчання спрямовуються бути спрямовані на те, щоб виховування свідомого ставлення до вивчення української літератури, шани й поваги до національних особливостей, світогляду на ціннісних орієнтирів різних народностей; на формування духовно багатой та високоморальної особистості школярів, на розвиток самостійності мислення, критичності суджень, на вміння відстоювати та аргументувати власну думку та позицію в умовах ведення діалогів та дискусій, на розвиток творчих здібностей, естетичних почуттів учнів під час ознайомлення із репродукціями картин або кінострічками

за темою художнього твору (під час проведення аналогій, асоціацій між художніми образами), на удосконалення вмінь та навичок пошуково-дослідницької роботи у процесі пошуку, аналізу, узагальнення (написання рефератів, доповідей, робота із презентаціями).

Отож у процесі аналізу художнього твору за використання культурологічного підходу учні вдосконалюють уміння та навички встановлювати взаємозв'язок між творчістю письменника, епохою, культурними та морально-етичними цінностями та традиціями автора крізь призму сприймання, аналізу учнями твору.

Використання культурологічного підходу на уроках української літератури в старших класах сприяє вдосконаленню чіткості, зв'язності, інтонаційної виразності мовлення учнів у процесі дискусій, спільних обговорень тощо.

Проблема використання культурологічного підходу в процесі вивчення української літератури було висвітлено в працях таких науковців, як В. Андрєєва, Ю. Бельчикова, Е. Бондаревська, Г. Єлізарова, О. Корнієнко, Г. Микуляк. Роль використання культурологічного підходу у формуванні літературних знань, вмінь та навичок учнів означена в дослідженнях А. Арнольдова, Н. Буєвої, Б. Фішмана, І. Якиманської та ін.

Отже, зважаючи на актуальність зазначеного вище, була обрана тема дослідження: "Аналіз художнього твору за допомогою культурологічного підходу старшокласниками з використанням технологій дистанційного навчання".

Мета дослідження полягає в теоретичному розгляді проблеми аналізу художнього твору за допомогою культурологічного підходу старшокласниками з використанням технологій дистанційного навчання.

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес на уроках літератури в старшій школі.

Предмет дослідження – методика використання культурологічного підходу в процесі аналізу художнього твору старшокласниками за допомогою культурологічного підходу з використанням технологій дистанційного навчання.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше розглянуто особливості використання культурологічного підходу на уроках української літератури та в експериментальному дослідженні ефективності використання культурологічного підходу процесі аналізу художнього твору за допомогою культурологічного підходу

старшокласниками з використанням технологій дистанційного навчання на уроках української літератури.

Процес навчання українській літературі за використання культурологічного підходу – природна, тривала різноманітна діяльність, що передбачає ознайомлення з українською культурою, а також культурними цінностями, світоглядом інших народів на основі естетичного сприймання культури та її надбань через відповідні принципи формування естетичної компетентності учнів 10-11 класів [1, с. 48].

Культурологічний підхід у методиці викладання української літератури був інтепретований насамперед як культурознавчий. Його впровадження в педагогічний процес було підготовлено публікаціями та виступами провідних методистів країни.

За умовами цього підходу основним засобом навчання української літератури стають концепти як одиниці мислення, що дає змогу розвивати систему універсальних навчальних дій, домагатися метапредметних та особистісних результатів, формувати особистість учнів, стаючи реальним та природним процесом навчання українській літературі у старших класах.

Використання культурологічного підходу на уроках української літератури в старших класах спрямоване на те, щоб представити літературну освіту у всій її повноті та різноманітті, створює умови для збагачення учнів відомостями про культуру; допомагати школярам знайти себе в культурі, сформувати власну культурну самосвідомість, ставлення до інших культур; сприяє зняттю відокремленості, абстрактності та культурної знеособленості знань, забезпечує їх укоріненість у соціальному національно – культурному планах; закликати кожного учня дбати про збереження культурного різноманіття через ознайомлення з творами художньої літератури, дотримуватися принципів рівності, уникати силових втручань у природу та соціальні відносини.

За цих умов основна мета – вивчення української літератури в 10-11 класах є розвиток особистості школяра, що має бажання брати участь у міжкультурній комунікації, адже однією зі складових комунікативної компетенції є знання про культуру країни на уроках літератури. До основних принципів літературної освіти на засадах культурологічного підходу у 10-11 класах відносимо: *принцип культуровідповідності* в сучасному науково-методичному обороті переосмислений як принцип співвивчення літератури та культури, який передбачає “відбір дидактичного матеріалу, методів, прийомів та засобів навчання культуриносною функції певної культури, що забезпечує цілеспрямований вплив накопичених від покоління до

покоління культурних цінностей на формування духовного світу учнів, на виховання їхньої особистої та національної гідності через символи та традиції рідного народу. Він передбачає також, те "що навчання ґрунтується на загальнолюдських цінностях, будується відповідно до цінностей та норм національної культури та регіональних традицій, що не суперечать загальнолюдським цінностям" [2, с. 58]. За цими умовами навчання літературі через культуру дає змогу побачити, як пов'язані ці два феномени; що ці концепти – це яскраві, але не єдині точки їхнього взаємодоповнення, взаємовираження.

Принцип полікультурності літературної освіти, який вивчає загальнотеоретичні основи розвитку полікультурної особистості старшокласників у процесі вивчення мов, культур та цивілізацій; принцип інтеграції інтегративний у питанні літературного та культурного світобачення учнів щодо мов інших народностей тобто вивчення не окремої галузі культури, а кількох; *принцип зв'язку навчання літературі із надбаннями національної культури* передбачає, що творчість автора не лише знайомить учнів із культурою країн, що вивчається, але шляхом порівняння відтінює особливості своєї національної культури, але й, передусім, ознайомлює учнів із загальнолюдськими та національними цінностями етносу в процесі аналізу художніх творів; *принцип зв'язку навчання із життям*, за умовами цього принципу – основне завдання такого підходу у сфері літературної освіти – це навчання особистості через наближення її до надбань певної культури; застосування культурологічного принципу, який змістовно спирається на культуру як педагогічної діяльності; структурно складається з трьох компонентів: практично-діяльнісного, пізнавально-інформаційного, ціннісно-орієнтованого; процесуального процесу розвитку особистості.

У старшому шкільному віці використання культурологічного підходу на уроках української літератури зумовлено особливостями вікового, психологічного та пізнавального розвитку учнів старших класів.

Старший шкільний вік, який співвідноситься з 15-18 роками життя особистості, – це новий етап у психічному та пізнавальному розвитку особистості. У цей період старшокласник, на відміну від учня основної школи, більш усвідомлено ставиться до навчання, прагне збагатитися інтелектуально, більше часу приділяє підготовці до уроків, є більш уважним, запам'ятовує порівняно більше навчального матеріалу.

До основних принципів використання культурологічного підходу в процесі вивчення української літератури у 10-11 класах відносимо: принцип культуровідповідності, який передбачає вивчення української

літератури та її законів на основі засвоєння учнями соціальних цінностей, норм, традицій та звичаїв; соціокультурний портрет країн, їх народів та їхніх мов; ціннісно-сміслові аспекти духовної, фізичної та матеріальної культури співтовариств; історико-культурний принцип, за умовами якого учень оволодіває літературними знаннями та навичками у процесі ознайомлення з історією рідного народу, його та етнічною пам'яттю; культурною спадщиною; принцип полікультурності: урахування культурної ідентичності та ментальності інших етносів, опора соціокультурні аспекти комунікативної поведінки членів культурної спільноти; соціокультурні норми поведінки за умов міжкультурної комунікації; принци міцності знань (на основі систематичного повторення, зв'язку теоретичних та практичних ЗВН); принцип наочності (систематичне використання аудіо-та відеонаочності на уроках) та ін.

З огляду на вікову специфіку пізнавального та інтелектуального розвитку особистості 10-11 класів цей період є сензитивним для формування критичних суджень і думок особистості в процесі ознайомлення із художніми творами.

На формування критичного мислення старшокласника мають суттєвий вплив і такі чинники, як: навчальна діяльність, пізнавальний інтерес учня до певних предметів, а також здатність до самоаналізу своєї діяльності (рефлексія) тощо. Критичне мислення підлітка – основа нестандартності та нешаблонності його ідей та рішень у процесі навчання.

Проблемні, творчі завдання та їх постановка в процесі використання культурологічного підходу на уроках літератури сприяють тому, що старшокласники вдосконалюють навички оцінювати свою діяльність і діяльність інших (у процесі групової, парної, командної роботи, наприклад, виконання самостійних робіт, тестів, участь у групових дискусіях, зокрема участь у "Мозковому штурмі", "Колі ідей", "Брейн-рингах".

Через активізацію всіх мисленневих операцій: аналіз, синтез, абстрагування, вирішення навчальних завдань цікавого і нешаблонного змісту спонукає учня до вияву креативності, до формування оригінальності думок, їх нестереотипності, дає учням змогу пропонувати свої рішення та ідеї стосовно бачення певної проблеми, формує відповідальність, упевненість у своїх силах.

Використання культурологічного підходу в процесі навчання українській літературі засобами технологій дистанційного навчання сприяє стимулюванню бажання самих учнів щодо розширення власного літературознавчого світогляду з використанням музичного,

кіномистецтва, фольклору загального кругозору, у якому провідну роль відіграє бажання познайомитися з культурою, звичаями, традиціями народу; вміння та бажання учнів відчувати причетність до рідної землі, її людей, які відстоюють та прославляють національні цінності, виявляти шану й повагу до представників інших культур (літератур), примножувати морально-етичні та духовні цінності, виховувати естетичне ставлення до мистецтва тощо.

Завдяки нешаблонності й нестереотипності суджень старшокласник прагне самореалізуватися та здобути свій статус через схвалення через інтелект, креативність думки, вияв власних незалежних суджень час дискусій, спільних обговорень проблеми (наприклад, у процесі опрацювання завдань у формі групової/ парної роботи із використанням інтерактивних, проблемних, ігрових технологій) у процесі навчання.

На відміну від учнів основної школи, старшокласники в процесі аналізу художнього твору вміють порівнювати, робити поглиблений аналіз проблеми, не погоджуватися із стереотипами. Ці аспекти характеризують критично мислячу особистість, яка прагне довести значущість і правильність своїх думок та позицій, доведених гіпотез і власних "відкриттів" у процесі навчання.

Дистанційне навчання – це те, яке забезпечує принцип індивідуалізації та персоніфікації та наочності навчання, зворотний зв'язок між вчителем та учнями. Воно передбачає всі форми, методи роботи, що й попередні види навчання: пояснення, бесіди (наприклад, за допомогою "Скайпу"), самостійну діяльність та пошуково-дослідницьку роботу учнів.

На відміну від традиційних, технології дистанційного навчання сприяють самостійному творчому пошуку учня, застосування проблемно-пошукових методів, творчих вправ, а також і традиційні методи: пояснення, бесіду тощо, прийом запам'ятовування конкретизації чи порівняння, вирішення поставлених завдань, прийом створення ігрових ситуацій тощо.

Порівняно з традиційними методами навчання, зміст інноваційних технологій навчання також змінює взаємодію вчителя й учня, оскільки сама суть інноваційних технологій на уроках української літератури в старших класах передбачає вияв пізнавальної активності та самостійності учнів, через це активність педагога поступається місцем активності учнів, а завданням педагога стає створення умов для вияву учнями самостійності, ініціативності й творчості.

Використання потенціалу дистанційного навчання в процесі вивчення української літератури в сучасних реаліях, повинне бути

адаптоване до них найбільш оптимально та допомогою відповідних форм, методів, засобів та прийомів. Основна роль серед методів належить самостійній роботі учнів із програмовим матеріалом.

Отже, дистанційне навчання як вид інноваційних освітніх технологій, яке реалізується завдяки наявності комп'ютера, планшета, Інтернету та таких засобів, як освітні платформи, чати, форуми, відеочати, відеоконференції, мають значний потенціал у розвитку творчості й креативності учнів старших класів у процесі вивчення української літератури, адже передбачають пошукову діяльність учнів, проте, не може передбачати групову або командну роботу, за допомогою яких формується досвід учня, збагачуються його враження, інтереси, мотивація до навчання.

Ці технології також реалізуються через виконання тестових завдань з української літератури, які можуть розміщуватися на вебсторінках, на ФТР-серверах, на гугл-хмарах (гугл-дисках), або на певних освітніх сайтах (через перехід за відповідними посиланнями).

Таку діяльність можна організувати у формі відео- та онлайнконференцій, у формі презентацій тощо.

Використання культурологічного підходу на уроках літератури в старших класах формує в учнів уміння дискутувати, аргументувати, обґрунтовувати, перевіряти певні припущення, установлювати асоціації (використання завдань у формі дискусій, проблемно-пошукових, самостійних завдань: наприклад, 10 клас: вправи "Відтворюємо прочитане", "Аналізуємо зміст художнього твору", "Творчо мислимо", "Виконуємо домашнє завдання". 11 клас: вправи: "Спостереження", "Читання", "Конспектування", "Творче завдання", "Домашнє завдання", "Відповіді на запитання").

Мета такого навчання досягається за допомогою сучасних засобів телекомунікацій та передбачає обмін інформацією між педагогом й учнями за допомогою електронної пошти (Вайбера, Телеграм). Воно переважно спрямоване на самостійний пошук учнями навчальної інформації та вирішення поставлених завдань. Серед недоліків – відсутність "живого" обміну думками, враженнями між учасниками навчально-виховного процесу.

Література

1. Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання: шляхи до формування виховуючих відносин з учнями: навч.-метод. посібник. К.: ІЗМН, 2016. 232 с.
2. Вишнівський В. В., Гніденко М. П., Гайдур Г. І., Ільїн О. О. Організація дистанційного навчання. Створення електронних

навчальних курсів та електронних тестів. Навчальний посібник. Київ: ДУТ, 2014. 140 с.

3. Державний стандарт базової середньої освіти (нова редакція, 2021). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 30.04.2023).

4. Державна національна програма "Освіта" Україна XXI століття. К. Знання, 2021. 162 с.

5. Закон України "Про освіту" [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 30.04.2023).

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Андрій Усатий

*Ольга Малишко,
здобувачка IV курсу
спеціальності 014.02 Середня освіта (Мова і література (польська))
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ЖАНР ХОРРОРУ: СОЦІАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

Жанр жахів має давню історію й пов'язаний із мистецтвом лякати й одночасно отримувати естетичне задоволення від страху. Окремим жанром він стає з появою готичного роману в другій половині XVIII століття. Класиками жахів сьогодні є Стівен Кінг, Вільям Блетті, Айра Леві, Клайв Баркер та інші. Хоррор є продуктивною складовою жанрової парадигми всіх світових літератур. Не дивно, що він не залишається й на маргінесах літературознавчих студій. Це студії О. Божко, Є. Синявіна, Н. Керролла, Х. П. Лавкрафта, Дж. Моргана. У пропонуваному дослідженні розглядається жанр хоррору, який не тільки належить до масової літератури, а, отже, спрямований розважати читача, а й торкається важливих соціальних проблем і в такий спосіб втрачає статус винятково як "розважального читива".

Що робить жанр хоррору страшним? Монстри? Випадкові акти насильства? Пролиття крові? Або те, що символізує ці речі? Як приклад, чудовисько у "Франкенштейні" Мері Шеллі – це не просто набір випадкових людських частин, це символ зарозумілості людини, відображення потенційних наслідків гонитви за знаннями та владою.

Жанр хоррору завжди викликав багато controверсій, оскільки часто він пов'язаний із насильством та моральною непристойністю. Однак при вмільому його використанні вдається розкривати глибокі теми, які потребують уваги суспільства. Отже, хоррор стає важливим інструментом для фіксації й опису соціальних проблем.

Подібно до дітей на Хеллоуїн, соціальні проблеми часто маскуються в літературі жахів, іноді їх важко помітити, але вони, як і діти в костюмах, можуть бути настільки впливовими, що їхнє значення неможливо ігнорувати. Соціальні теми можуть приймати форму, але врешті-решт вони служать подібній меті: досліджувати проблеми культури, часто розкриваючи страхи чи особистий біль творця.

Хоррор вводить читачів у ситуації, яких вони б інакше не зазнали. Незалежно від того, про яку несправедливість ідеться (список можна продовжувати нескінченно), звернення до соціальних проблем у літературі жахів є особливо ефективним способом допомоги стороннім (тобто тим, хто не пережив цього досвіду) відчутти й розуміти, що це таке. Це не означає, що людина вповні відчуває чужу травму, але природа самого жаху, який має на меті турбувати та тривожити, є ідеальним способом для емпатії.

Яскраво виражено гендерну нерівність було представлено у творі Айри Левін "Степфордські дружини", який також назвали "екстраординарним феміністичним романом жахів" [1]. Події розгортаються у вигаданому містечку Степфорд, де жінки неприродно покірні своїм чоловікам й одержимі хатньою роботою. Зосереджуючи увагу на гендерних ролях, помічаємо, що чоловіки зі Степфорда хочуть, щоб їхні дружини були ідеальними домогосподарками, вони мають присвятити себе своїй сім'ї, тому жінки зображені як об'єкти, які контролюються. Дружини втрачають індивідуальність, перетворюючись на ідеальних і покірних істот. Чоловіки в місті використовують передові технології, щоб перетворити своїх дружин на слухняних роботів, що підкреслює потенційне зловживання технологіями.

Стівен Кінг – відомий американський письменник, який став символом жанру хоррору. Творчість Кінга відзначається глибоким вивченням психології персонажів, створенням запаморочливих сцен та несподіваних поворотів сюжету: "Стівен Кінг витратив півстоліття, лякаючи нас, але його спадщина – це набагато більше, ніж хоррор" [2].

Серед творів Стівена Кінга можна виділити декілька прикладів, які відображають соціальні проблеми в жанрі хоррору. "Керрі" – роман, що оповідає про дівчинку, яка стає об'єктом жорстокого ставлення (проблема булінгу в школі). "Сяйво" – історія

про Джека Торранса, який погодився бути швейцаром і доглядати за готелем. Він утрачає розум і демонструє девіантну поведінку (проблема алкоголізму й насилля в сім'ї). "Воно" – у романі описано ключові соціальні проблеми: расизм, упередження та домашнє насильство. Герої борються зі своїми страхами, особливо зі страхом залишитися самотніми в цьому світі назавжди.

Отже, хоррор може бути важливим засобом вираження соціальних проблем та забезпечення соціального контексту. Він відображає суспільні нерівності, дискримінацію та інші проблеми, що характерні для певного часу та культури. Однією з основних переваг жанру хоррору є його здатність змусити глядача або читача розглянути соціальні проблеми з іншого погляду та відчутти емоційний досвід, що може привести до глибшого їх розуміння та прийняття.

Література

1. Arrow M. July 24, 2022. URL: <https://theconversation.com/suburban-living-did-turn-women-into-robots-why-feminist-horror-novel-the-stepford-wives-is-still-relevant-50-years-on-186633> (дата звернення: 01.05.2023).

2. Romano A. Oct 10, 2018. URL: <https://www.vox.com/culture/2017/8/4/16066180/stephen-king-themes-cultural-influence-explained> (дата звернення: 02.05.2023).

Науковий керівник: доктор філологічних наук, доцент
Олена Юрчук

Олена Степушенко,
здобувачка I курсу
спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова та література)
другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

У сучасному світі комунікація стає все більш важливою навичкою. Вона забезпечує змогу взаємодіяти з оточенням, виявляти свої думки та ідеї, зрозуміти позицію інших людей. Тому, відповідно до цієї тенденції, на уроках української літератури все частіше використовують комунікативний підхід.

Дослідження риторичної компетенції в навчанні здійснюють учені з різних галузей, таких, як педагогіка, психологія, лінгвістика,

соціологія тощо. Серед зарубіжних дослідників у галузі педагогіки й освіти, дослідження риторичної компетенції проводять такі вчені, як: Дебора Таннен (Deborah Tannen); Жанетта Шварц (Jeannette Schaeffer); Грегорі Херш (Gregory J. Shepherd). У галузі психології та соціології, дослідження риторичної компетенції проводять такі вчені, як Емілі Гендлінг (Emily Handlin); Майкл Г. Месснер (Michael G. Messner).

Українські вчені вивчають риторичну компетентність із різних підходів і в рамках різних наукових дисциплін. Особливо активно вивчення риторичної компетентності проводять у філософських, лінгвістичних та літературознавчих дослідженнях. Різноманітні методичні аспекти дослідження риторичних знань, умінь і навичок, формування риторичної компетентності відображені в наукових розвідках Н. Бабич, Н. Безменова, Я. Білоусова, Н. Голуб, Л. Горобець, О. Горошкіної, А. Капської, К. Климової, Г. Клочка, Л. Коваль, О. Кучерук, Л. Кузьміної, Л. Мамчур, Л. Мацько, Л. Міщик, В. Нищети, М. Пентилюк, Г. Сагач, О. Сальнікової, І. Якобчук та інших. Дослідники зауважують, що вчителю потрібно реалізовувати риторичний потенціал щоб забезпечити успішну діяльність у професійно-педагогічній сфері і в соціально-культурному житті [1, с. 51].

Перш за все потрібно потрібно розглянути такі поняття, як "риторика", "компетентність", "компетентнісний підхід", "риторична компетентність". Визначення риторики літературознавча енциклопедія трактує так: "Риторика – наука красномовства, що вивчає закони оформлення мисленнєво-мовленнєвої діяльності. Різновидами риторики є політична, церковна, академічна, юридична, наукова, розмовно-побутова, у вигляді бесіди, полеміки, дискусії" [2, с. 327].

Риторика – це галузь знань, що вивчає мистецтво ефективного використання мови з метою переконання, перекладання та впливу на аудиторію. У філософському енциклопедичному словнику, риторика трактується як одна з найстаріших галузей філософії, яка вивчає особливості комунікації та використання мови в практичних цілях [6, с. 551].

Риторика включає в себе дослідження структури мови, психології сприйняття мови та практичних методів впливу на аудиторію. Риторика також досліджує логіку та аргументацію, що допомагає формулювати переконливі аргументи та розуміти їх ефективність.

У філософському контексті риторика – важливий інструмент у процесі розуміння та аналізу мови й комунікації загалом. Вона також

допомагає розвивати критичне мислення та здатність до аналізу мови й аргументації, що може бути корисним у будь-якій галузі життя.

Дослідник Г. Сагач трактує риторичку як науку й мистецтво, яка є переконливою комунікацією і важливим елементом професіоналізму вчителя, медика, юриста й будь-кого іншого [5, с. 13].

Терміни "компетентність" і "компетенція" в українській науковій літературі використовують із дещо різними значеннями. За загальноприйнятим визначенням, компетентність – це здатність людини до виконання певних дій із високою якістю. Ця здатність ґрунтується на знаннях, навичках, досвіді та особистісних якостях.

Компетенція ж є більш широким поняттям, що охоплює не лише здатність до виконання конкретних дій, але й глибоке розуміння ситуації, уміння вирішувати проблеми, адаптуватися до нових умов та ефективно спілкуватися з іншими людьми.

У Новому тлумачному словнику української мови слово "компетенція" потрактовано як добру обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи [3, с. 874]. Якщо говорити про компетентність, то найбільшого поширення набуло таке визначення: "сукупність знань і умінь, які необхідні для ефективної професійної діяльності. Перш за все це вміння аналізувати і передбачати наслідки професійної діяльності" [4].

Компетентнісний підхід – це підхід до навчання, який ставить перед собою мету – розвивати в учнів здатності та навички, необхідні для розв'язання різноманітних задач у реальному житті. Замість того, щоб просто запам'ятовувати факти та формули, учні отримують можливість набувати нових знань через практичне використання їх у контексті реальних ситуацій.

Риторична компетентність включає в себе навички виразного мовлення, логічного мислення та переконливості. Якщо вчитель хоче сформувати риторичну компетентність учнів старшої школи, то можна виконати такі кроки:

- організуйте спеціальні заняття з риторички. Під час занять учні можуть навчитися ефективно висловлювати свої думки, підготуватися до публічних виступів, дізнатися про різні типи аргументації та переконання;
- пропонуйте учням участь у дебатах та інших формах публічного обговорення. Дебати можуть допомогти учням навчитися висловлювати свої думки в аргументованій та переконливій формі, доводити свою позицію та розуміти аргументи протилежної сторони;

- розгляньте можливість створення шкільного клубу риторики. У рамках клубу учні можуть узяти участь в тренінгах та семінарах, обговорювати різні теми та готуватися до виступів;

- прослухуйте відомих риторів. Спікери, зокрема такі, як Мартін Лютер Кінг, Джон Ф. Кеннеді, Вінстон Черчилль та інші, можуть стати відмінними зразками ефективної мови та допомогти учням вдосконалити свої навички виразного мовлення та логічного мислення;

- підтримуйте учнів у розвитку їхніх умінь. Під час публічних виступів чи дебатів, підтримуйте учнів, допомагайте їм удосконалити свої навички та надавайте зворотний зв'язок.

Отже, риторична компетентність – важлива навичка, яка може покращити як особисті, так і професійні можливості людини.

Література

1. Кучерук О. А. Розвиток риторичної компетентності студентів-філологів у процесі риторичної освіти. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі*: збірник наукових праць (за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції 23 квітня 2015 р.) / За ред. проф. К. Я. Климової. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С.50-54.

2. Літературознавча енциклопедія: у 2-х томах / Автор-укладач Ю. І. Ковалів. Київ: Академія, 2007. Т. 2. 624 с.

3. Новий тлумачний словник української мови(у трьох томах). том 1, А – К / Укладачі: В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. Київ, Вид-во "АКОНІТ" , 2006. 926 с.

4. Професійна освіта: Словник: Навч. пос. / Уклад. С. У. Гончаренко та ін.; За ред. Н. Г. Никало. Київ: Вища школа, 2000. с. 149.

5. Сагач Г. М. Риторика. Київ: Ін Юре, 2000. 567 с.

6. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; редкол.: В. І. Шинкарук (голова). Київ: Абрис, 2002. 742с.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Андрій Усамий

Кароліна Хаустович,
*здобувачка I курсу
спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова та література)
другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

АКТУАЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО ПРОЄКТУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Актуальність використання лінгвістичного проєкту на уроках української мови визначається тим, що зараз основна мета освіти – творчий розвиток здібностей кожної людини, що підштовхує суспільство, виробництво, науку та культуру до прогресу. З огляду на зазначене перед навчальними закладами виникло завдання, що полягає у створенні такого навчально-виховного процесу, у результаті якого учні в майбутньому мають бути з розвиненим критичним і творчим мисленням, ініціативністю та дисциплінованістю, активною самореалізацією, здатністю реалізувати себе як працівник, психологічною стійкістю, адаптованістю до суспільних змін.

Проблему організації навчання за методом проєктів розкривають у своїх працях такі зарубіжні педагоги: У. Х. Кілпатрік, Е. Колінгс, М. Кноль, В. Н. Стернберг та ін., серед вітчизняних педагогів – Н. Гузик, А. Макаренко, Б. Назаренко, Г. Рогова, В. Сухомлинський, О. Шевельова та ін.

Метод проєктів – це система навчання, модель організації навчального процесу, що орієнтується на самореалізацію учня через творчість, інтелектуальний та фізичний розвиток, формування вольових якостей та творчого потенціалу під час створення проєкту під вчительським контролем [2, с. 16]. Мета проєктної діяльності – формування й розвиток пізнавальних, творчих навичок в учнів, умінь самостійного пошуку інформації; розвиток умінь знаходити проблему та вирішувати її самостійно; розвиток мотивації навчатися та займатися самоосвітою; формування відповідальності за прийняті рішення; розвиток комунікативних умінь і навичок [2, с. 16]. В основу методу проєктів покладено ідею про спрямованість навчально-пізнавальної діяльності учнів на результат.

Українська мова як навчальний предмет має широкі можливості для впровадження проєктного методу в процес навчання. Для виконання на уроках української мови найбільш придатні такі проєкти: а) дослідницькі; б) рольові (ігрові); в) творчі; г) інформаційні; д) прикладні [3].

Дослідники визначають такі основні вимоги до використання методу проєктів у навчальній діяльності: 1) наявність у плані дослідницькому або творчому важливої проблеми (задачі), яка потребує інтегрованого знання та дослідницького пошуку, щоб її розв'язати; 2) практична, теоретична, пізнавальна важливість передбачуваних результатів; 3) самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність учнів; 4) окреслення кінцевої мети спільного або індивідуального проєкту; 5) з'ясування базових знань із різних сфер, які є необхідними в процесі створення проєкту; 6) планування змісту проєкту (із виділенням результатів кожного етапу); 7) застосування дослідницьких методів; 8) результати реалізованих проєктів повинні бути матеріальними [4, с. 282].

Водночас виокремлюють етапи лінгвістичного проєкту: а) організаційний етап (включає формування теми проєкту, його цілей); б) планування діяльності (включає визначення джерел інформації; способів збирання й аналізування інформації; способів подання результатів (форми звіту); визначення форм і критеріїв оцінення результатів і процесу); в) здійснення цілей (включає перевірку доцільності обрання цілей та доказ гіпотез); г) оцінювання досягнень, рефлексія (передбачає аналіз виконання проєкту); д) захист проєкту (оформлення й колективний захист проєкту) [1, с. 44].

На сучасному етапі розвитку освіти діяльність щодо розробки лінгвістичних проєктів сприяє створенню учня нового типу, який має комплекс умінь і навичок самостійної конструктивної роботи (проблематизація, планування та пошуково-дослідницькі, комунікативні, презентаційні, рефлексивні вміння), уміє використовувати різноманітні способи цілеспрямованої діяльності, готовий співпрацювати і взаємодіяти, наділений досвідом самоосвіти; прискорює пізнавальну мотивацію в учнів та спонукає їх цікавитися українською мовою.

Отже, використання лінгвістичних проєктів у професійній діяльності вчителя-словесника наразі є важливим складником сучасної освіти.

Література

1. Буджак Т. Метод проєктів як педагогічна технологія. *Біологія і хімія в школі*. 2017. № 3. С. 43–45.
2. Генкал С. Є. Дидактичні можливості індивідуальних освітніх проєктів учнів профільних класів. *Наукові записки ВДПУ*. 2015. № 11. С. 15–17.

3. Ніколаєва С. Ю. Проектні технології у вивченні іноземних. *Іноземні мови*. 2016. № 1. С. 11–17.

4. Ставицька І. В. Проектна діяльність у роботі вчителя-мовника. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 4. С. 280–286

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Галина Гримашевич.

Марія Хоменко,
здобувачка I курсу
спеціальності 013 Початкова освіта
другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У наш час, коли світ потопає в цинізмі та жорстокості, байдужості та безвідповідальності, перед освітянами, батьками та всією українською спільнотою постає питання духовно-морального виховання дітей. Під впливом швидкого розвитку науково-технічного прогресу суспільства та значними змінами в політичних та економічних структурах відбувається деградація духовних інтересів, моральних поглядів та переконань, що особливо актуально у зв'язку з втратою в більшості людей моральної сутності життя.

Нехтування духовними та моральними нормами, деградація моральних цінностей усе частіше стають постійним явищем повсякденного життя та виявляються в зрослій байдужості, інфантильності, агресивності, бездуховності покоління, що підрастає. Низький життєвий рівень спровокував спотворене бачення сучасного життя: люди надають перевагу моральним принципам, а не духовним. Основою освіти та виховання має бути духовний розвиток, важливо відроджувати вітчизняну духовно-моральну культуру, а орієнтиром мають стати апробовані багатьма поколіннями українські духовні цінності, адже духовно-моральний розвиток належить до національних інтересів нашої держави.

Перед батьками та педагогічними колективами постає важливе завдання – як навчити дітей гармонійно взаємодіяти на основі моральних цінностей з собою та світом навколо себе. Важливою у

формуванні ціннісно-орієнтованої, морально-духовної особистості є роль сучасної школи, адже сьогодні характеризується дефіцитом особистісних духовно-моральних цінностей учнів початкової школи, тому ця проблема потребує негайного вирішення.

У навчальних закладах духовно-моральне виховання учнів потрібно реалізувати щоденно, уже з молодших класів, використовуючи різні засоби, форми та методи. К. Ушинський вважав, що кожен народ має свою мету виховання, свій ідеал людини й потребує відтворення цього ідеалу у вихованні [1, с. 156]. Формувати загальнолюдські форми моралі в душі дитини, розбудити в неї сердечність, чуйність, порядність, доброту, людяність закликав В. Сухомлинський [2, с. 44].

Духовно-моральне виховання учнів – цілісний процес засвоєння моральних норм і правил, розвитку моральних мотивів і навичок поведінки. На формування духовності та моральності особистості мають вплив суспільство, сім'я як соціальний інститут та навчальні заклади. Провідне завданням сучасної школи – розвиток особистості, зокрема й духовно багатой та національно свідомой. Зазвичай духовно-моральне виховання здійснюють у родині, воно виявляється у формуванні любові до рідної землі, свого народу, культури й мови, виховання гуманних почуттів, доброзичливості до людей, у безкорисливій потребі надавати їм посильну допомогу, розвиток розумних потреб, свідомой дисципліни, бажання працювати задля розквіту держави, відповідального ставлення до праці та бережному ставленні до її результатів, здатності до прояву почуттів сорому та власної гідності, непримиренності до аморальних учинків людей, нетерпимого ставлення до порушників соціально-етичних норм і правил поведінки, адже кожна сім'я може створити свій осередок духовності: навчити дитину жити за Божими заповідями, знайомитися з відповідною літературою, відзначати національні та християнські свята, традиції, обряди тощо.

Церкви в Україні були потужним засобом формування суспільної свідомості всіх прошарків суспільства, котре послуговувалося християнськими онтологічними орієнтирами. Натомість ставлення релігійних організацій до вірян та суспільства загалом зумовлене низкою факторів та обставин, які створюють нову реальність. Найважливішим серед них є посилення гуманізація всіх суспільних відносин й авторитет, який сьогодні має церква України. Водночас Церква в доктрині про суспільне навчання визначає пріоритетами напрямками церковної діяльності протидію секулярним ідеологіям та пристосуванню християнського вчення до соціальної реальності.

Здійснюючи соціальну діяльність, релігійні організації роблять значний внесок у надання різноманітних соціальних послуг особам, що

їх потребують, виступаючи партнером держави в реалізації соціальної політики. З іншого боку, Православна церква розглядає ідею служіння як спосіб вираження любові до Бога, тому соціальне служіння для вірянина постає передусім умовою морального здоров'я, особливим видом духовності, яка відображає основні принципи християнської моральності – любов до ближнього, турботу і співчуття до нужденних [3, с. 231]. Соціальне служіння постає як суспільно значуща діяльність, яка здійснюється Церквами для поширення духовності, формування цінностей громадянського суспільства внаслідок налагодження міжконфесійної та міжрелігійної співпраці, взаємодії з іншими соціальними інститутами. Аналіз напрямів соціального служіння християнських Церков указує на постійний прогрес у розширенні сфер служіння, удосконаленні його методів. Вирізненні вище властивості соціального служіння дають підстави твердити про універсальний і толерантний характер здійснюваної діяльності. Соціальне служіння для християнських Церков постає не лише додатковим способом оздоровлення суспільства, а й неодмінним інструментом для реалізації взаємодії із суспільними, громадськими інституціями для формування громадянських цінностей.

Соціальна діяльність Православної церкви України реалізується у формі акцій, які покликані надавати допомогу малозабезпеченим особам, дітям без опіки батьків, сприяти охороні пам'яток історії та культури, духовно-моральному вихованню й освіті різних категорій громадян тощо. Прикладом соціального служіння як соціального виховання дітей, що включає низку педагогічних заходів, спрямованих на становлення й реалізацію індивідуальності з розкриттям її духовного потенціалу, гуманізацію відносин у суспільстві, є служіння в недільних школах. Церква сприяє соціалізації дітей, допомагає адаптуватися й реалізуватися в умовах швидких змін, керуючись повчаннями Святого письма [3, с. 235].

Література

1. Нич О. К. Д. Ушинський про родинне виховання. *Витоки педагогічної майстерності*. 2016. Випуск 18. С. 154–258.
2. Маркіна С. Формування моральних цінностей у молодших школярів на основі педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського. *Таврійський вісник освіти*. 2015. №2 (50). Частина I. С. 43–48.
3. Безпека, релігія, церква в сучасному суспільстві. Монографія. Вінниця 2021. Видавництво ФОП Кушнір Ю. В. 2021. 352 с.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Олег Соколовський

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА НАУКИ:
ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ**

Збірник матеріалів

VIII Всеукраїнської науково-теоретичної конференції
(18 травня 2023 року, м. Житомир)

Відповідальний за випуск: доктор філософських наук, професор
О. Л. Соколовський

Технічний редактор та комп'ютерна верстка:
старший лаборант кафедри філософії та політології Н.О. Абрамович

Надруковано з оригінал-макетів авторів

Друк та палітурні роботи ФОП О. О. Євенок
м. Житомир, вул. Мала Бердичівська, 17А
Тел. 063 101 22 33, E-mail: printinz@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції України
серія ДК № 3544 від 05.08.2009 р.

Підписано до друку 29.05.2022 р.
Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 10.5. Папір офсетний.
Наклад 100. Зам. № 242